ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

1973 / BALANDIS - APRIL / Nr. 4(48) $0.75

Mr. E. Juškys
1609 Decatur Street, N.W.
Washington, D.C. 20011

akiračiai

AR PRASMINGI?

KETURBŪDŽIAI RINKIMAI BENDRUOMENĖJE

Visuotiniai, tiesioginiai, lygūs, slapti. Šiais keturiais būdvardžiais apibūdinami demokratinių santvarkų politiniai rinkimai. Parlamentų rinkimuose mandatų paskirstymo sistema esti proporcinė, ar mažoritarinė. Nėra įrodyta, kuri iš tų sistemų tikrai „demokratiškesnė".

Mūsų Bendruomenės organizacija ne be pagrindo didžiuojasi prieš kitas bendrines organizacijas, kad ji savo tarybą renka ne siauruose rateliuose šeimyniškai sutariamo delegavimo būdu, o keturbūdžiais rinkimais, — tokiais, kaip demokratinių valstybių parlamentai renkami. (Tik kandidatų „sumetimas į vieną katilą" tai jau vien mūsų bendruomenės patentas).

1973 - čiųjų kovui besibaigiant, sukruto JAV LB septintosios tarybos rinkimų viešai dar nematomi veiksmai: sudaromos rinkimų komisijos, kalbinami kandidatai, o sutinkantieji jau ir siūlomi viešai paskelbt. Sąjūdėlis šį kartą žadina gal ir nemandagų, bet įkyrų klausimuką: *ar tie rinkimai rimtas dalykas, ar tik mediniais kareivukais žaidimas?* Tai yra, ar šioj Bendruomenėj, jos organizacinėj būklėj tokioj, kokia ji iš tikrųjų yra, — ar įmanomi tikri keturbūdžiai, klasiškai demokratiški rinkimai? Ir ar šiai mūsų Bendruomenei tikrai reikia šitokių ambicingų rinkimų?

1. KIEK JAV LB RINKIMUOSE VISUOTINUMO?

Valstybiniai rinkimai yra visuotiniai, jeigu juose dalyvauti leidžiama visiems racionaliai nustatyto subrendimo amžiaus sulaukusiems piliečiams, išimtį darant tik sveikos nuovokos netekusiems ir, gal būt, sunkiai nusikaltusiems. Bet niekur nėra išaiškinta ir nustatyta, kaip rinkimų visuotinumui atsiliepia, jeigu balsuoja ne visi, ypač, jeigu balsuoja labai mažai. 1972 m. Amerikos prezidento rinkimuose balsavo tik maždaug 76 milijonai iš 138 milijonų, kuriems leista balsuoti. Tai tik 55% visuotinumo. Betgi niekas šių rinkimų visuotinumo neginčija. Tačiau kažin kaip būtų, jeigu būtų balsavę tik koki 5 milijonai, tik 3.6% tų, kuriems leista balsuoti?

JAV LB naujuose įstatuose, apibūdinant tarybos rinkimų balsavimą, pavartoti trys būdvardžiai: „lygiu, tiesioginiu ir slaptu". Būdavrdžio „visuotiniu" nėra. Jo vietoj tik diplomatiškai išsitarta, kad renka „JAV lietuviai". Betgi kalbant apie B - nės organų (taigi ir tarybos) rinkimo teisę, aiškiai pasakyta, kad ją turi „visi JAV lietuviai, ne jaunesni kaip 18 metų ir registruoti JAV LB apylinkėse". Registravimąsi varžančių sąlygų nėra. Visiems ne jaunesniems kaip 18 metų lietuviams leista registruotis. Jie visi net kviečiami registruotis. O tai reiškia, kad visiems leista ir balsuoti, nėra jokių suvaržymų, išskyrus 18 metų amžiaus sąlygą. Praktikoje balsavimas nuo registravimosi net nesiskiria, nes kas ateina balsuoti (ar atsiunčia balsą) nesiregistravęs, tai vienu šūviu abu kiškius nušauna ir pabalsuoja, ir tampa įregistruotas. Taigi aišku, kad JAV LB tarybos rinkimuose yra leista balsuoti visiems JAV - se gyvenantiems lietuviams, išskyrus jaunesnius kaip 18 metų, ir išskyrus tokius, kuriems JAV LB garbės teismas būtų atėmęs „Bendruomenės teises" (o tokių tuo tarpu dar nėra).

Kiek gi yra tų visų JAV lietuvių? Na, milijonas gal nebe milijonas, bet, jei tikėt cenzininkų kompiuterių duomenimis, tai vien imigrantų ir pirmos kartos čiagimių esą apie 420 tūkstančių. Atmeskim trečdalį mažamečių sąskaiton, liks apie 280 tūkstančių teisėtų B - nės Tarybos rinkik ų. . . Jei bent pusė jų, — ką ten pusė: tegu nors trečdalis ar tik ketvirdalis! — pabalsuotų, joks antibendruomenininkas nė viščiuko balsu nepypteltų Bendruomenės Tarybos reprezentatyvumui ginčyti. Bet kai pabalsuoja vos 7 ar 9 tūkstančiai, atseit, apie pustrečio ar pusketvirto nuošimčio menamai turinčių teisę balsuoti, tai nenuostabu, kad, kas tik netingi, tas ir rėkauja, kad Bendruomenės Taryba nė ištolo negalinti lygintis su, pavyzdžiui A.L.Taryba kurios, girdi, kiekviena paskira joj dalyvaujanti organizacija esanti didesnė ir galingesnė už Bendruomenę(!).

Žinoma, tai neraliuotas akiplėšiškumas tarybininkams taip nepagrįstai pūstis prieš B - nę. Nagi, tik pasižiūrėkim į vieną — skaičiumi didžiausią — ALTarybos sudėtinę dalį, į SLA. Tikrai, jis vienas tebeturi narių (gerai suregistruotų) maždaug tiek, kiek B - nė balsuotojų savo Tarybos rinkimuose. Palyginimas įdomus dėl to, kad SLA irgi praktikuoja visuotinį balsavimą savo „papildomajai" rinkti. Ir tas balsavimas čia aiškesnis, kadangi SLA turi tikslų balsuoti teisę turinčiųjų sąrašą. Kas iš to išeina? Ogi balsuoja tik maždaug *vienas iš dešimties* turinčiųjų teisę. Tačiau niekas neginčija, kad SLA vadovybė išrinkta teisėtai ir veikia visų SLA narių vardu. Kitose — jų tarpe ir A.L.Taryboj dalyvaujančiose organizacijose vadovybių rinkime paprastai dalyvauja dar mažesnis narių nuošimtis, arba kaikuriose jau ir iš viso tų narių nebe kažinkiek belikę; skyrių susirinkimai, kur dar įvyksta, jau dažniausia lengvai sutelpa privačiuose butuose. Jeigu, to nepaisant, tokia ALTaryba neleidžia suabejoti jos reprezentatyvumu, tai kas gali uždrausti B - nės Tarybai didžiuotis, kad jos rinkimuose balsavusieji 9 tūkstančiai veikė už 90 tūkstančių? Bet argi skaičiuose, ir netgi ar formalistiškame reprezentatyvume glūdi tarybų bei valdybų energija, iniciatyva ir išmaningumas?

2. AR TIESIOGINIS BALSAVIMAS GERESNIS UŽ NETIESIOGINĮ?

Demokratinių santvarkų teorijos pripažįsta pranašumą tiesioginiam balsavimui, tai yra, tokiam, kur rinkikas balsuoja pats už tą asmenį, kurį jis nori išrinkti. Netiesioginis — kur rinkikai renka tik atstovus, kuriems paveda išrinkti reikiamus pareigūnus. Netiesioginiai balsavimai gali būti ir dviejų ar daugiau laipsnių: rinkikai renka atstovus, atstovai atrenka antro laipsnio atstovus, ir t.t., kol prieina iki tų, kuriems pavedama rinkti pareigūnus.

Sakoma, kad tiesioginiame balsavime tiksliausiai pareiškiama pagrindinio balsuotojo valia, o laipsniniuose tarpininkai, ypač jei dar yra ir tarpininkų tarpininkai, gali nepabalsuoti taip, kaip juos rinkusieji pagrindiniai rinkikai būtų norėję. Tarpiniuose rinkimuose labiau galimi visoki užkulisiniai sandėriai, mažas elektorių kiekis iš viso lengviau paveikiamas, prigrasomas, paperkamas ir t.t.

Iš kitos pusės, nemaža priekaištų yra ir tiesioginiam balsavimui. Tiesioginiame balsavime galutinį sprendimą daro balsuotojų masė, kurioje daugelis ar gal net ir labai didelė dauguma balsuotojų nepajėgia aiškiai savo valios pareikšti dėl informacijos stokos: nėra pakankamai įsigilinę į tuos klausimus, kuriuos renkamieji turės spręsti, ir nepažįsta kandidatų, nežino, kaip jie tuos klausimus spręs, jei bus išrinkti. Todėl yra nuomonių, jog tikslingiau yra nereikalauti iš plačiosios rinkikų masės, kad ji darytų galutinį sprendimą, o leisti jai pasirinkti tik patikėtinius ir pavesti jiems išrinkti pareigūnus, kokius jie ras tinkamais. Yra nuomonių, kad juo daugiau rinkimuose laipsnių, juo geresnė pasidaro sprendėjų atranka, juo išmintingesnis išeina balsavimas. Be to, B - nėje nėra pavojaus grasymo ar papirkinėjimo.

Abu metodai turi savo minusų ir pliusų. Tiesioginio balsavimo minusą paprastai stengiamasi ištaisyti rinkiminės propagandos priemonėmis. Čia stengiamasi išaiškinti klausimus ir supažindinti rinkėjus su kandidatais bei jų nusistatymais. Ar išaiškina, ar dar labiau suklaidina — neišspręstas ginčas. Bet mūsų Bendruomenėj tai nėra ko dėl to ginčytis, kadangi B - nės Tarybos rinkimų proga jos rinkikų masėje niekad nebuvo diskutuojamos mūsų B - nės problemos, ir ta rinkikų masė neturi aiškaus supratimo, kokios tos problemos yra, nei turi nusistatymo, kaip konkrečiai jos turėtų būti sprendžiamos. Neturi tokio nusistatymo netgi daugumas kandidatų į B - nės Tarybą. Arba jei ir turi, tai nesiryžta platesnei B - nės Tarybos potencialių rinkikų masei tą aiškiai pasakyti. Todėl tiesioginis balsavimas B - nės Tarybos rinkimuose beveik ištisai esti aklas balsavimas. Balsuojama už balsuotojui simpatingesnes kandidatų profesijas (kurios, kartais nurodomos klaidingai), už amžių, arba už tai, kad kandidato vardas jam dažniau girdėtas, gal ir veidas matytas. . . Tai yra ne atstovybės rinkimai, o tik kandidatuojančių populiarumo kontestas. Pasirodo, kad jau yra ir mėgėjų kandidatuoti tik tokio žaidimo sumetimais. Pasididžiuoja išrinkti, o pareigų eiti nė

(tęsinys 9 p.)

turinyje

PUNTUKAS IR ANYKŠČIŲ ŠILELIS

Išsamus reportažas apie Balandžio 1 „nelaimes", kurios Lietuvoje ištiko Puntuką ir Anykščių Šilelį, o išeivijoje — dienraščius

DIDŽIASALIS IEŠKO NAUJO VARDO

Iš Lietuvos spaudos persispausdiname pasikalbėjimą su LKP Ignalinos rajono sekretoriumi apie vieną didžiausių statybų Lietuvoje

KRIZĖ AR KRITIKA?

Išsami dr. L. Sabaliūno knygos „Lithuania in crisis" apžvalga ir kritiškos pastabos

DUONA, KAIP DIEVO KŪNAS

Apie socialistinio realizmo teisybę V. Bubnio romane

LIETUVOS KRONIKA
IŠEIVIJOS SPAUDOS APŽVALGA

LITSP Vol. P 936-596f

PAMOKA IŠEIVIJOS SPAUDAI

BALANDŽIO PIRMOSIOS NELAIMĖS

Balandžio pirmosios išvakarėse *Literatūra ir Menas* išspausdino reportažą apie Puntuką ištikusias nelaimes. Šiuo metu Puntukas jau laimingai rieda autostrada į Mosėdį (ačiū Dievui — ne į Maskvą, nes ta kryptim autostrada dar nepastatyta). Ci anykštėnai, semdami vyną iš Puntuko duobės, apdainuoja liūdną Anykščių šilelio likimą.

Į Puntuko gelbėtojų eiles įsijungė ir abu laisvojo pasaulio lietuvių dienraščiai. Manome, jog čia persispausdinamos Puntuko gelbėjimo pastangos mūsų skaitytojams bus daug įdomesnės visų pirma perskaičius *Literatūros ir Meno* reportažą.

Literatūra ir menas: PUNTUKO LAUKIA KELIONĖ

Kaip jau buvo rašyta spaudoje, pastaraisiais metais vyksta nelaukta metamorfozė su garsiąja Anykščių įžymybe — Puntuko akmeniu. Pirmiausia gausūs turistai, o paskiau ir patys anykštėnai pastebėjo, kad didysis Puntukas metai po metų vis labiau sminga gilyn, ir todėl kyla grėsmė, kad ateity jis neteks savo įspūdingos išvaizdos, nesimatys B. Pundziaus iškalto bareljefo bei Dariaus ir Girėno testamento. Suprantama, būtų didelis apsileidimas laukti, sudėjus rankas, kol, kaip sakoma, prasmegs skradžiai žemę toks originalus, mokslui ir kultūrai reikšmingas paminklas. Kad to neįvyktų, neseniai buvo sudaryta autoritetinga mokslininkų, menininkų, administracinių, kultūros bei kitų suinteresuotų asmenų komisija, kuriai pavesta visapusiškai ištirti šio reiškinio priežastis ir pateikti pasiūlymus Puntukui išsaugoti.

Praėjusią savaitę Jūsų korespondentas pabuvojo Anykščiuose, kur šiuo metu jau dirba mechanizuotų gelbėtojų brigada bei autoritetinga komisija, ir kalbėjosi su dauguma jos narių apie Puntuko išsaugojimo perspektyvas, nuveiktą darbą ir iškilusias problemas.

— Ypač nedėkinga mūsų globotiniui buvo ši žiema, — pasakė komisijos pirmininkas, geografijos mokslų daktaras Č. Kudaba. — Mat, gruntas šiais metais buvo labai menkai įšalęs, ir Puntukas nuo praėjusio rudens nusėdo net 4,4 centimetro. Kas sąlygoja tokį įdomiausio mūsų rapakivio atmainos riedulio elgesį? Komisijos nuomone, tai atsitiko per melioratorių neapdairumą: jie nusausino gretimai plytintį Karalienės liūną, todėl išseko po Puntuku mušę požeminiai vandenys ir susidarė vakuumas, kurį, savaime aišku, kažkas (šiuo atveju 265 t. svorio, 100 kubinių metrų tūrio granitas) turi užpildyti. . .

— Komisijos darbo eigoje gimė labai daug minčių bei pasiūlymų, — įsiterpė pirmininko pavaduotojas, Mosėdžio akmenų kūrėjas gydytojas V. Intas, — bet dabar visų dėmesys sutelktas į du realiausius: padėti po Puntuku patvarų plastmasinį pagrindą (chemikai siūlo plastmasę supilti po akmeniu skystu pavidalu) arba perkelti garsųjį akmenį į mano vadovaujamą akmenų parką. Pastarąjį pasiūlymą, kaip numanote, pateikiau aš ir, suprantama, jį iki galo ginsiu. Argumentų turiu.

— Mes šiai idėjai pritariame, — atsakė į mūsų klausimą Anykščių atstovas šioje komisijoje. — Žinoma, Puntuko gaila, gali net atsirasti anykštėnų, kurie griežtai prieštaraus, bet argi reikia kreipti dėmesį į parapijines nuotaikas? Juoba, kad mūsų rajone kultūros paminklų apstu, vienu daugiau ar mažiau — jokio skirtumo. Be to, kaip parodė nuodugnūs tyrimai, iškėlus Puntuką, jo vietoje liktų didžiulis lizdas, natūralus rūsys, tai jame įrengtume vyno saugyklą jau seniai projektuojamam firminiam restoranui „Anykščių vynas", kuris, mūsų nuomone, ir lankytojų dar daugiau pritrauktų, ir rajonui pelno duotų. Kad tik pritartų kooperacijos vadovai. . . .

Sugrįžęs iš Anykščių, Jūsų korespondentas pabuvojo Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdyboje, kur išgirdo tokią išvadą:

— Paminklų transplantacija pasaulinėje paminklų apsaugos praktikoje nėra naujiena. Prisiminkime Asuano hidroelektrinės statybą, kur iš Nilo slėnio buvo išvežtos senovės egiptiečių skulptūros. Puntukas yra žymiai mažesnės apimties, galima tikėtis, kad jo netgi nereikės piaustyti į dalis, kaip anų meno kūrinių, be to, mes galime pasinaudoti naujojo operos teatro statytojų bei restauratorių dispozicijoje esančia galinga technika. Kelio ruožą iš Anykščių į artimiausią autostradą, vedančią Mosėdin, aišku, teks nutiesti naują, platesnį. Atrodo, teks iškirsti dalį Anykščių šilelio, kuris, miškininkams pasistengus, laikui bėgant ataugs dar gražesnis, pasipuoš naujomis medžių rūšimis. Kita reikalo pusė — metodologinė. Mes esame tos nuomonės, kad kultūrines vertybes reikėtų ir toliau koncentruoti. Kodėl, pavyzdžiui, respublikos sostinės svečiui būtinai važiuoti į Kauną, jeigu jis nori pamatyti Čiurlionį ar Žmuidzinavičiaus velnius? Kodėl akmenų mėgėjams trenktis iš Žemaitijos, kur V. Into žinioje yra net 5000 egzempliorių, į Aukštaitiją dėl vieno Puntuko? . . Toks parkų, muziejų, kultūros namų ir kitų panašaus pobūdžio įstaigų stambinimas bei koncentracija duotų ekonominę naudą, o taip pat leistų geriau panaudoti kadrus, tausotų pačių meno vartotojų jėgas ir entuziazmą.

Valdyboje atkreipė mūsų dėmesį į tai, kad Puntuko problema turi dar ir istorinį aspektą, ir patarė paskambinti į Istorijos institutą.

— Taip, — atsakė Jūsų korespondentui, — labai svarbu galvoti istoriškai. Kas negirdėjo legendų, tarytum Puntukas yra velnio neštas ir, gaidžiams pragydus, ties Anykščiais pamestas. Kas tas mistinis velnias? Kodėl ir iš kur jis „nešė", kol „pametė", šį akmenį? Grupei draugų, kuriems mūsų institutas pavedė gvildenti šią problemą, jau ryškėja atsakymas. Dar daugiau — studijuojant Motiejaus Valančiaus „Žemaičių vyskupystę", kitus istorinius šaltinius, pavyko nustatyti, jog pirmykštė Puntuko vieta ir buvo maždaug dabartinėje Skuodo rajono teritorijoje. Mąstant šiuolaikinėmis mokslo kategorijomis, galima numanyti, kas buvo tie „velniai". Eiliniam skaitytojui siūlome prisiminti mokslo populiarinimo filmą „Prisiminimai apie ateitį".

Taigi pirmykštės gamtos ir civilizacijos (šiuo atveju — melioracijos) sandūroje iškilusi Puntuko problema, atrodo, bus visapusiškai ir sėkmingai išspręsta. Tiek komisija, tiek reportažo autorius tikisi, kad prie šio svarbaus reikalo prisidės ir mūsų skaitytojai.

ROMAS SADAUSKAS
(*Literatūra ir Menas*, 1973.II.31)

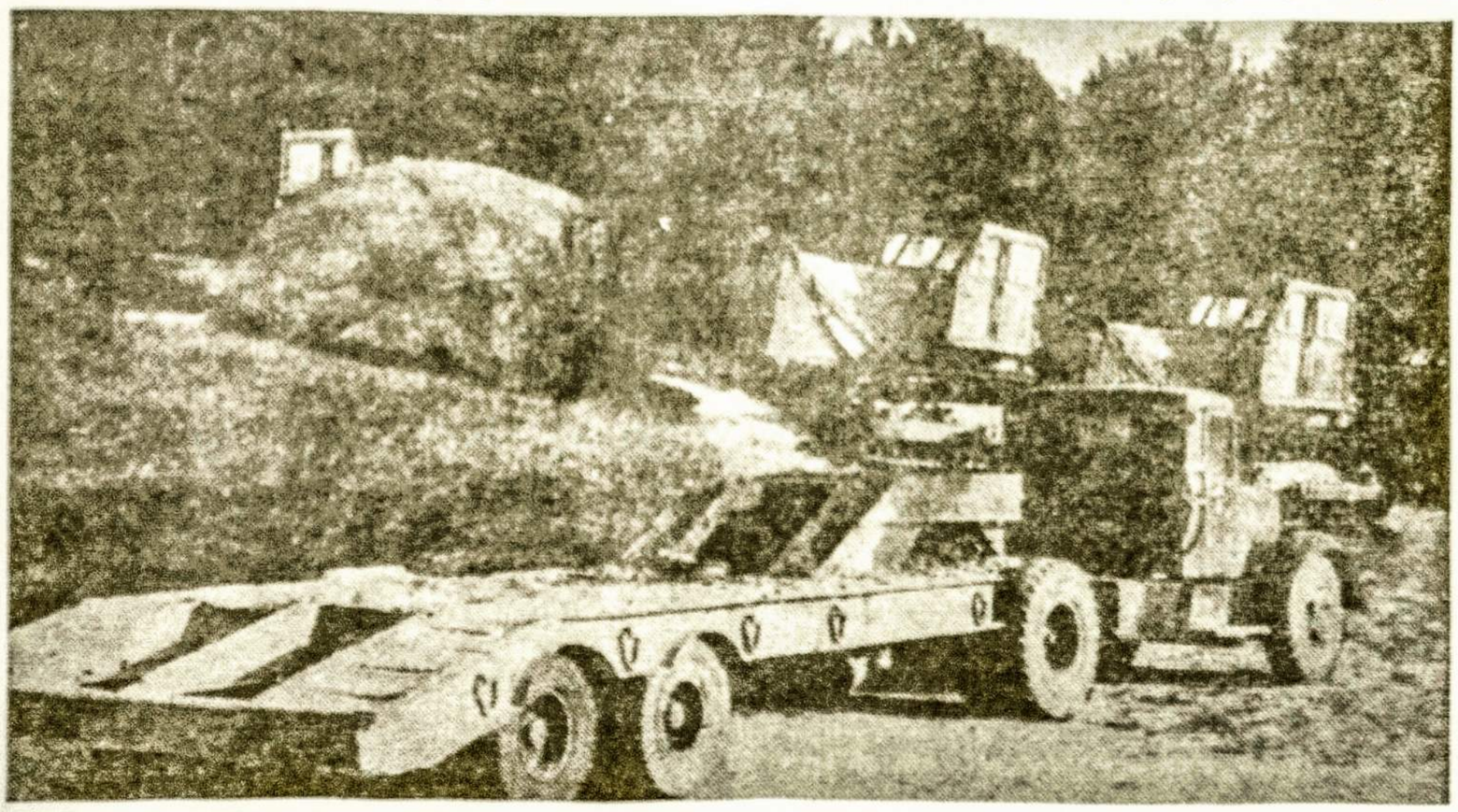

Dieną naktį prie Puntuko triūsia kompleksinė mechanizuotų gelbėtojų brigada. A. Baryso nuotr.

Draugas: OKUPANTAI NORI PERKELTI ANYKŠČIŲ PUNTUKĄ

SOVIETINĖ MELIORACIJA SUŽALOJO PUNTUKO APLINKĄ. ŽADA KIRSTI IR ANYKŠČIŲ ŠILELĮ.

Vilnius. — „Literatūros ir Meno" savaitraštis kovo 31 paskelbė Romo Sadausko rašinį antrašte „Puntuko laukia kelionė?" Str. autorius nurodo, kad garsioji Anykščių įžymybė — Puntukas kiekvieni metai vis smingąs gilyn ir todėl netolimoje ateityje jis galėsiąs netekti savo gražiosios išvaizdos. Nesimatysią ir skulptoriaus B. Pundziaus iškalto Dariaus - Girėno barljefo su jų testamentu.

PER METUS NUGRIMZDO 4.4 CM.

Ypatingai dėkinga Puntukui buvusi šių metų žiema. Žemės gruntas buvęs labai menkai tejšalęs ir nuo pr. metų rudens Puntukas nugrimzdęs net 4.4 centimetro.

Mums žinoma, kad Puntuko grimzdimas į žemę, kurio anksčiau nebuvo, prasidėjęs keliais paskutiniais metais, kai sovietiniai melioratoriai nusausino netoli Puntuko esantį Karalienės liūną, kurį labai gražiai buvo aprašęs A. Vienuolis ir kiti rašytojai. Nusausinimo pasėkoje išseko po Puntuku buvę požeminiai vandenys, susidarė tuštuma, kurią dabar pamažu stengiasi užpildyti grimstąs Puntukas — 265 tonų svorio akmuo.

Okup. Lietuvos kultūrininkai stengiasi išgelbėti Puntuką. Sudaryta speciali komisija, kurios nariai laikosi dviejų nuomonių. Vieni siūlo dabartinėje Puntuko vietoje įruošti didžiulį plastmasės grundą ir ant jo iškelti Puntuką, kiti gi siūlo šį didžiulį Anykščių paminklą visiškai iš Anykščių apylinkės išvežti ir nugabenti į Akmenų muziejų, kuris yra Mosėdyje, Žemaitijoje.

PUNTUKO VIETOJE — VYNO RŪSYS

Anykščių rajono vadeivos šitaip „praktiškai"

akiračiai

The Lithuanian Monthly — Published monthly, except August and December, by Viewpoint Press, Inc., 6821 South Maplewood Avenue, Chicago, Ill. 60629. Subscription rates: $6.00 annually in the U.S., $6.00 in foreign countries; $0.75 per copy. — Second class postage paid at Chicago, Ill. * Šio numerio redakcija: D. Bielskus, K. Drunga, C. Procuta, L. Mockūnas, dr. T. Remeikis, Z. Rekašius, H. Žemelis; spaudos grafika A. Kurausko; administratorius K. Avižienis. * Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia AKIRAČIUOSE svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai. * Metinė 10 numerių prenumerata JAV-se — $6.00; kituose kraštuose — $6.00; atskiro nr. kaina — $0.75. Prenumeratas ir aukas čekiais ar piniginėmis perlaidomis prašome išrašyti AKIRAČIŲ vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

galvoja. Jie žino, kad iškeldinus Puntuką jo vietoje liks didžiulė duobė — natūralus rūsys, kuris, atitinkamai jį išmūrijus, būtų naudojamas Anykščių vynui laikyti. Anykštenų ir kitų lietuvių neramina ir kita žinia Vedant kelio ruožą į artimiausią autostradą. projektuojama iškirsti nemaža dalis vysk. Baranausko taip gražiai apdainuoto Anykščių šilelio.

Atrodo, kad okupantai dėl Anykščių žemės grožio bei šio krašto paminklų nesijaudina. Vis daugiau įsigalinti nuomonė, kad Puntukas turįs būti nugabentas į Akmenų parką, kuriame jau esą sutelkta 5000 įvairių akmenų. Lygiagrečiai skelbiama, kad garsioji vysk. Baranausko apdainuota legenda apie Puntuko akmenį, jo žodžiais — „Nešęs velnias akmenį, didžiulį kaip grįčią ir norėjęs sudaužyt Anykščių bažnyčią" — neturinti bet kurio istorinio pagrindo ir esanti tik „religininkų prietaras".

Dėl naujo Puntuko „projekto" jaudinasi ne tiktai anykštėnai, bet ir visa šviesioji okup. Lietuvos visuomenės dalis.

(bk)

(*Draugas*, 1973.IV.5)

Naujienos: KABINĖJASI PRIE PUNTUKO

„Tarybinė" Lietuvos valdžia, vadovaujama „prezidento" Motiejaus Šumausko, baigusi visus praeitais metais pradėtus pastatus, pastačiusi visus tiltus, pravedusi reikalingus plentus, apdengusi skarda varvančius stogus ir atlikusi pačius svarbiausius statybos darbus, visą savo energiją nukreipė prie Anykščių šilelyje tūkstančius metų gulėjusio Puntuko. Ji pasiuntė į Anykščius inžinierius, statybininkus, reikalingus kranus, kelis sunkvežimius ir didžiausią brigadą statybininkų. Jiems įsakyta išvežti Puntuką iš Anykščių šilelio.

Iš Romo Sadausko pranešimo matyti, kad „tarybinė" Lietuvos valdžia, prieš siųsdama geriausius inžinierius į Anykščius, atliko visą eilę paruošiamųjų darbų Puntukui išvežti. Pasirodo, kad Puntuko klausimas buvo svarstomas Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdyboje, Anykščių liaudies „taryboje", vietos komunistų partijos posėdžiuose ir pagaliau Mosėdžio akmenų parko gydytojo V. Into komisijoje. Kiekviename posėdyje konstatuota, kad Puntukui pragulėjusiam Anykščių šilely du šimtus tūkstančių metų, dabar susidarė pavojus.

„Tarybinės" geografijos daktaras Č. Kudaba nustatė, kad nuo praeito rudens Puntukas nugrimzdo 4.4 centimetrus. Kaip tas daktaras tokį dalyką nustatė, jis neaiškina. Tai yra sovietinė paslaptis. Bet anykštėnai, kad ir komunistai, tuo nesitenkino. Jie norėjo patirti, kodėl Puntukas, prieš šimtus tūkstančius metų iš Suomijos šiaurės ledų atneštas į Anykščius ir gražiai Puntuko upelio pakrantėn paguldytas, galėtų grimsti. Jis ten pragulėjo iki šių metų pavasario. Jis ten ir toliau būtų gulėjęs, jeigu Kudaba būtų nepastebėjęs tų keturių centimetrų nugrimzdimo. Kudaba anykštėnams dar vieną paslaptį išaiškino, būtent:

„Tai atsitiko per melioratorių neapdairumą; jie nusausino gretimai plytintį Karalienės liūną, todėl išsekė po Puntuku mušę požeminiai vandenys ir susidarė vakuumas, kurį savaime aišku, kažkas, (šiuo atveju 265 tonų svorio 100 kūbinių metrų granitas) turi užpildyti. . ." (Literatūra ir menas, 1973 m. kovo 31 d., 9 psl.).

Išaiškinusi visas melioratorių neapdairumo pasekmes, „tarybinė" valdžia, viską padėjusi į šalį, ėmėsi „gelbėti" Puntuką. Romas Sadauskas parsivežė iš Anykščių paskutines Puntuko fotografijas, greta jo privažiavusius didžiulius sovietų kariuomenės sunkvežimius ir greta sunkvežimių triusiančius šimtus nykštukų, bandančių pajudinti Puntuką ir rasti priemones jį uždėti ant sovietinių ratų. Dieną ir naktį prie Puntuko triusia kompleksinė mechanizuotų „gelbėtojų" brigada. Puntukas, palyginus su atvežtais įvairiais sunkvežimiais, atrodo nykštukas.

Atvežti „gelbėtojai" dirba prie Puntuko dieną ir naktį, nes jie bijo, kad anykštėnai neužpultų ir atsiradusius „gelbėtojus" neišvaikytų. Jeigu Puntukas galėjo ten pragulėti tūkstančius metų, tai jis gali dar dešimtmetį pragulėti. Vėliau nebus dabartinių Puntuko „gelbėtojų". Anykštėnai yra įsitikinę, kad Puntukas turi daugiau paslapčių, negu „daktaras" Kudaba jiems atidengė. Puntuko šaknys yra daug gilesnės, negu rusai mano. Jos tokios gilios, kaip ir Anykščių šilelio eglių ir ąžuolų šaknys, o gal dar gilesnės. Kada Varnių kunigų seminarijoje prof. A. Gabševičius per pamoką pasišaipė iš lietuvių kalbos ir pasakė, kad ji poezijai visai netinkanti, tai tos seminarijos mokinys Antanas Baranauskas ryžosi jam parodyti, kad kalba graži ir poezijai ji labai tinka. Baranauskas parašė „Anykščių šilelį", kuris yra išverstas į kelias svetimas kalbas. Mes turime ir anglišką jo vertimą.

Seminaristas Baranauskas, lietuviškas savo pykčio šaknis rodydamas, apie Puntuką „Anykščių šilelyje" 1858 metų vasarą šitaip parašė:

„Nuo Puntuko lig Šlavei ąžuolų daugybę
Laikę žmonės lyg kažkokią didžią šventenybę.
Gyvendami vienybėj, dievaičiams įtikę,
Kurie daugel paminklų po miškus palikę.
Nešęs velnias akmenį, didumo kaip gryčia,
Ir sudaužyt norėjęs Anykščių bažnyčią
Arba užverst upę; bet kaip tik išvydęs
Ąžuolyną pašvęstą ir gaidys pragydęs —
Tuo iš nagų paleidęs ir smėlin įmušęs;
Net žemė sudrebėjus, senos griuvę pušys.
Paskum ant jo lietuviai dovanas kurenę,
Kad juos dievai apsaugo ir dengia ir peni".

Apie Puntuką Kudaba niekus pasakoja Anykščių komitetams. Jis pasakoja tai, ką šiandieniniai pavergto krašto valdovai jam liepė pasakoti. Puntuką rusai veža iš Anykščių šilelio todėl, kad Puntukas ir šilelis skandina rusų pastangas susovietinti ir surusinti visą kraštą. Uždraudus Lietuvos jaunimui išvažiuoti į laisvąjį pasaulį, vasaros metu jis važinėja po Lietuvą. Labiausiai juos traukia Anykščių šilelis. Kiekvieną vasarą šimtai ekskursijų vyksta į Anykščius, tarp Anykščių ir Kurklių susiranda Baranausko apdainuotą šilelį ir milžinišką Puntuką. Ekskursijas lydintieji mokytojai jiems paskaito gražiausias „Anykščių šilelio" vietas, o jie patys pasiskaito kelis sakinius iš Dariaus ir Girėno testamento. Baranausko pasiryžimas parodyti netikusiam mokytojui lietuvių kalbos grožį ir Dariaus bei Girėno pasiryžimas įveikti Atlantą padaro jaunus ekskursantus didžiausiais pasiryžėliais. Jie ryžtasi parodyti okupantams, kad graži yra ne tik lietuviškoji kalba, bet gražus yra ir lietuviškas jaunimas, kuris rusams ir daugiau dalykų yra pasiryžęs parodyti.

Rusai nori nuvežti Puntuką į Mosėdžių akmenų krūvą ir panaudoti progą Anykščių šileliui iškirsti. Ar tik rusams neatsitiks, kaip tam vysk. Baranausko velniui, norėjusiam sudaužyti Anykščių bažnyčią arba užtvenkti Puntuko upelį. Jis turės bėgti darbo neatlikęs.

(*Naujienos*, vedamasis, 1973.IV.7)

Literatūra ir menas: PATIKSLINIMAI PO BALANDŽIO 1-SIOS

Taigi — ar Puntuko laukia kelionė?

Šią problemą, iškeltą R. Sadausko reportaže balandžio pirmosios išvakarėse, iš įvairių pusių, įvairiais aspektais apsvarstė LM skaitytojai. Redakcija gavo nemaža laiškų, kuriuose griežtai ir argumentuotai pasisakoma prieš Puntuko perkėlimą į Skuodą, rimtai kritikuojamos reportažo autoriaus vaizduotėje sudarytos „komisijos" išvados. Deja, redakcija nesulaukė pačių „komisijos" narių žodžio — jie, matyt, iškart perkando balandinio reportažo kevalą. Jų nuomone, tur būt, išsakė vienas skaitytojas trumpame laiškelyje: „Kodėl į Skuodą? Ar ne geriau atridenti jį (Puntuką) prie „Literatūros ir meno" redakcijos durų? Jeigu redakcijos vyrai tokie pat stiprūs, kaip ir išmoningi, tai padaryti būtų visiškai nesunku. . .Tad geriau į Vilnių!"

Dėkojame už pasitikėjimą ir tokį aukštą mūsų redakcijos balandinio juoko įvertinimą. Na, o į Vilnių Puntuko negabensime todėl, kad gan daug skaitytojų labai argumentuotai įrodė tokių kelionių beprasmiškumą.

Taigi iki sekančios balandžio 1-osios! Ačiū už dėmesį.

LM Redakcija

Literatūra ir Menas, 1973.IV.7.

IŠEIVIJOS SPAUDOS APŽVALGA

„MASKVIRATIŠKOS" MINTYS DIRVOJE

VIENO ASMENS PASTANGŲ REZULTATAI

Vasario 16 proga Kanadoje per CBC radiją buvo transliuojama drama, vaizduojanti Baltijos kraštų tragediją. Dramą, pavadinta „The Trouble with *Giants" (Milžinų replėse)*, parašė Toronte gyvenantis kanadietis rašytojas Len Peterson ir vaidino CBC radijo stoties aktoriai.

Šis radijo dramos pastatymas, tai vieno asmens — mūsų tautiečio A. Dudaravičiaus pastangų išdava. *Tėviškės Žiburiuose* (Nr. 5, 1973.II.1) apie tą radijo pastatymą taip rašoma:

Pirmą kartą Kanados istorijoj CBC radijas taip plačiai atidarė savo duris baltiečių problemai ir paskyrė ištisą valandą apipavidalintai dramai, kurią parašė kanadietis rašytojas Len Peterson.

PIRMASIS BANDYMAS

Baltijos kraštų likimas yra netik dramatiškas, bet ir tragiškas. Jo problemos yra gera dirva rašytojams. Baltiečių sluogsniuose prieš keletą metų kilo mintis parašydinti dramą anglų kalba teatrui. Šios minties iniciatorius buvo Edmontone gyvenąs tautietis A. Dudaravičius. Jo ir bičiulių iniciatyva buvo sudaryta bendrovė „Baltic Story Production Company". Pradžiai ji sutelkė dalį lėšų iš duosnių baltiečių Kanadoje, ypač jos vakaruose. Buvo surastas anglas autorius Toronte, kuris sutiko parašyti pageidaujamą dramą „Baltic Story". Autorius savo įsipareigojimą tesėjo — dramą parašė, tačiau susidūrė su kliūtimis.

Nepavykus pirmajam bandymui, A. Dudaravičius nenuleido rankų — ėmė ieškoti naujų kelių. Pasitaręs su klausimo žinovais bei keliais autoriais, jis pagaliau kreipėsi į Toronte gyvenantį rašytoją Len Peterson. Šis mielai sutiko su pasiūlymu. Pasitaręs su Baltiečių Federacijos atstovais, autorius kreipėsi į CBC meno reikalų vadovybę, kuri sutiko priimti pasiūlytos temos dramą radijo programoje. Pasirašius sutartį su atsakingaisiais, autoriui teko daug skaityti, stebėti baltiečių gyvenimą ir kalbėtis su visa eile asmenų. Tuo tikslu jis aplankė visą eilę estų, latvių ir lietuvių šeimų. Pagaliau drama atsirado. Su jos turiniu buvo supažindinti baltiečių atstovai, kurie turėjo progos pareikšti savo pastabas bei ištaisyti kai kuriuos istorinius netikslumus. Ir dramos pavadinimą „The Trouble with Giants" („Milžinų replėse) autorius taipgi parinko, remdamasis baltiečių pageidavimais.

Šią dramą visoje Kanadoje transliavo 20 radijo stočių. Pirmą kartą tokia gausi auditorija išgirdo apie Lietuvos ir kitų Baltijos kraštų tragediją.

Šis pavyzdys rodo, ką gali padaryti vieno asmens iniciatyva Lietuvos propagandos reikalu. Tai žymiai daugiau, negu visi minėjimai, prakalbos ir kitokie vietiniai,dažniausiai patiems sau, pasirodymai.

Kai savo laiku Čikagoje, irgi vieno asmens iniciatyva, buvo kilusi panaši mintis suorganizuoti vienkartinę progrmą per pagrindinį televizijos kanalą, tai tas sumanymas buvo palaidotas įvairių veiksnių biurokratijoj, kaip nerealus, išlaidus ir juokingas.

Visokie komitetai ir tarybos vis dar rašo memorandumus, sako prakalbas, renka aukas ir tai yra oficialioje raštijoj ir prakalbose vadinama kova. . .

RYTOJ, AR PORYT?

Vytautas Abraitis, tautinės srovės veikėjas, Dirvoje

(tęsinys 4 p.)

LIETUVOS SPAUDOJE

„MASKVIRATIŠKOS" MINTYS. . .

(atkelta iš 3 p.)

išspausdintame pasikalbėjime, šitaip įvertino darbartinę išeivijos padėtį:

Konkrečiai kalbant, man atrodo, kad bemaž visa (išskyrus tautines mokyklas) mūsų dabartinė veikla koncentruojasi ant premisos: Lietuva bus nepriklausoma rytoj arba po rytojaus, jei tik mes įrodysime pasauliui, kokiu nors magišku būdu per vyriausybių galvas, kongresus, ministrus, departamentų vedėjus ir t.t., kad Sovietų Rusija sulaužė sutartis, okupavo Lietuvą, kad padarytoji skriauda turi būti atitaisyta, nes lietuvių tauta nori būti laisva, kaip ir visos kitos tautos. Visa tai atliekame, geriau ar blogiau, su dideliu kruopštumu, didele energija ir nemažu kapitalu per visą eilę veiksnių. O kadangi dar vis nepajėgiame išmesti minties, kad tas įvyks „ryt ar poryt", varžomės tarpusavyje dar ir dėl to, kuris veiksnys, ar asmenys, kurios srovės, tam politiniam darbui turi vadovauti. Prisibijau, kad net ir šešėliai krikščionių demokratų „seimokratijos", valstiečių liaudininkų „liberalizmo", Gruodžio 17-ios, ir tautininkų „diktatūros" dar vis vaidina šiose varžytinėse tam tikrą rolę. (Vlike dar vis berods 15 partijų; atstatytoje Lietuvoje tik tų, o ne kitų metų konstitucija).

Bet, mes visi tvirtai tikime, kad Lietuva atgaus nepriklausomybę, deja, aš bent netikiu, kad tai bus „ryt ar poryt" (o jis tarp kitko niekad neateina). Nepriklausomybė taip pat bus atgauta ne todėl, kad bus atstatytos Sovietų Rusijos sulaužytos sutartys (šiais laikais ir tas neįvyksta), o todėl, kad ilgu, vieningu darbu visų lietuvių — Lietuvoje ir užsieniuose — bus siekiamas lietuvių tautos įamžinimas, kuris įmanomas tik nepriklausomoj valstybėje.

(*Dirva*, Nr. 23, 1973.III.23)

Toks blaivus padėties įvertinimas retai užtinkamas *Dirvos* puslapiuose. Panašios mintys betgi jau seniai pasitaikydavo kitoje spaudoje. Pati *Dirva* tokius asmenis tada kolaborantais vadino. O kaip dabar? Ar ir Abraitis kolaborantas? Ar ir *Dirva* pasidarė „maskviračiais". . . Ar ir tautininkų laikraštis įsijungė į „veiksnių griovimo darbą"?!

PAMOKSLAVIMAI EMIGRANTAMS

Ne pirmą kartą išeivijos spaudoje pasirodo straipsnių, pamokančių kaip laikytis emigracijoje, idant kuo ilgiau išlaikyti tautiškumą ir svarbiausiai — vieningai dirbti tautinį, kultūrinį ir politinį darbą.

Kaip taisyklė tokiuose straipsniuose visuomet nurodomas rusų emigracijos pavyzdys. Rusai pirmaisiais emigracijos metais parodė didelį kultūrinį ir politinį aktyvumą, vėliau dėl susiskaldymo, tarpusavio peštynių ir kitų charakteringų emigrantams veiksmų — beveik 2-jų milijonų rusų emigrantų masė kuone visai sutirpo svetimuose kraštuose.

Šiuo metu, kai mes savo grįčioje išgyvename panašius reiškinius, *Draugo* vedamasis „Rusų emigracija — pamoka lietuviams", vėl prisiminė rusų emigrantus.

Ten rašoma:

Emigrantų spauda buvo sunaikinta šitokiu būdu. Pirmiausiai buvo suniekinti kai kurie redaktoriai, paleidus apie juos pramanytus gandus. Tuojau į jų vietas veržėsi „patriotai". Atsisėdę naujuos postuos, jie toliau beatodairiškai niekino tikruosius patriotus redaktorius. Pagaliau, viską suėmę į savo rankas, nusmukdydavo laikraštį ar žurnalą, kuris užsidarydavo. Panašiu būdu buvo likviduotas gausios visuomeninės bei šalpos organizacijos, prieš tai jas suskaldžius į dvi ar daugiau dalių. Nuo besiriejančios emigracijos nusisuko jaunimas, nepakęsdamas senių ginčų. Beveik visi jie įsiliejo į kitų tautų tarpą. Nevieninga suskaldyta emigracija buvo nepajėgi, bolševikams nebe pavojinga.

Lietuviai nejautė didesnių simpatijų rusų emigracijai vien jau todėl, kad ji buvo ir jos skurdūs likučiai net dabar tebėra imperialistinių nuotaikų, nematą reikalo duoti apsisprendimo teisės rusų pavergtoms tautoms. Tačiau šios emigracijos sunykimo priežastys ir mums įdomios. Reiktų pasimokyti, nes atrodo, atėjo laikas.

b. kv.

(*Draugas*, Nr. 54, 1973.III.5)

Turime mūsų budrumo garbei pripažinti, kad panašius perspėjimus galima buvo užtikti dar tebegyvenant DP stovyklose, anais laikais leistoje spaudoje. Kaip tada, taip ir dabar, atrodo, mes kitaip supratome žodį „pamoka" — nesimokėm iš blogų rusų emigrantų pavyzdžių, bet tarpusavio peštynėmis, šmeižtais ir kitokiais skaldymo veiksmais stengiamės pralenkti mokytojus, vis kaltę suversdami kitiems. . .

AR TINKAMA DABARTINĖ BENDRUOMENĖS SANDARA?

Tokį klausimą bando atsakyti PLB pirmininkas St. Barzdukas, ryšium su artėjančiu PLB seimu:

— Dėl Bendruomenės sandaros nuomonės skiriasi. Vieni esam nuomonės, kad ji turi būti atvira kiekvienam lietuviui. Taip galvojo ir jos pradininkai, kurdami Lietuvių chartą: vieningą Bendruomenę sudaro pasauly pasklidę lietuviai. Kiti nori matyti Bendruomenę sudarytą lietuvių organizacijų pagrindu. Šiuo atveju lietuvis Bendruomenei priklausytų per savo organizaciją, o organizacijos susitartų dėl veiklos, dėl organų sudarymo ir t.t. Man pačiam aišku, kad pirmasis atvejis daugiau atitinka Bendruomenės esmę, nes tokia Bendruomenė lietuvius jungia be jų ideologinių, pasaulėžiūrinių, srovinių, profesinių ir kitokių skirtybių dviem didesniem uždaviniam: lietuvybei išlaikyti ir Lietuvos laisvei atgauti. Tiek lietuvybė, tiek Lietuvos laisvė yra viena, tad kam jas spalvinti savo skirtybių ryškinimu? Organizacija gi steigiama kuriam nors specifiniam uždaviniui vykdyti, tad tegu šitai ir daro. Bendruomenei priekaištaujantiem, kad ji dabar neapimanti visų lietuvių, reikėtų suprasti, kad organizacijų pagrindu sudaryta ji lietuvių dar mažiau apimtų. Tai rodo kitų mūsų federacinių junginių likimas. Veikla remiasi kuriančiuoju bei dirbančiu asmenim, o ne teoriniu atstovavimu. Menka paguoda, kai reikale tokių niekam neatsakingų atstovų reikia su žiburiu ieškoti arba net skolintis iš tų, kurie jų atliekamų turi. Laikausi a. a. Mykolo Krupavičiaus aiškaus ir nenuneigiamo dėsnio: kiekvienas lietuvis yra lietuviškų rūmų plyta. Ne Bendruomenė kalta, jei kas tokia plyta nenori būti. Nepriversi. Bet sąlygos sudaromos visiems.

(*Draugas*, Nr. 73, 1973.III.27)

Reikia sutikti su PLB pirmininku, kad Bendruomenės nariais yra visi lietuviai, o ne atskiros organizacijos. Turime gyvų ir mirusių organizacijų bei partijų sudarytą VLIKą ir ALTą ir matome jų neveiklos rezultatus. Atrodo, Bendruomenei dar per anksti įsijungti į tokių neveikiančiųjų klubą.

LENKIJOJE UŽDARYTAS LIETUVIŲ KULTŪROS ŽURNALAS

Lenkijoje gyveną lietuviai leido mėnesinį kultūros žurnalą „Varsnos", kuris, pagal galimybę, duodavo nemažai žinių iš Lenkijos lietuvių gyvenimo. Pastaruoju metu Lenkijos administracija šį lietuvių žurnalą uždarė. Atrodo, kad ir dabartiniai Lenkijos valdovai varo seną nutautinimo politiką. Šia prasme labai teisingai rašo *Dirva*:

Nuostabu, kad ok. Lietuvos rašeivos „nepastebėjo" liūdno „Varsnų" uždarymo. Niekas ok. Lietuvoje nė nemirktelėjo, kad „socialistinės" Lenkijos administracija pradeda liūdnos atminties praktiką, persekioja lietuvių spaudą. Ko tyli kazakevičiniai „organai", pasigarsinę kultūrine talka užsienio lietuvijai? Ko tyli „pažangieji" paraudusių karšinčių organai Amerikoje? Patriotinė išeivija turėtų pareikšti protestą lenkams pasikėsinus tramdyti Lenkijos lietuvių kultūrinį gyvenimą. Po „Varsnų" cenzūros budeliai uždarys ir vos ne vos besilaikančią „Aušrą".

(*Dirva*, Nr. 23, 1973.III.23)

PRIEŠ PARTIJŲ NIEKINIMĄ

Nepriklausomoje Lietuvoje (Nr. 9, 1973.II.28) pasisakoma prieš tuos, kurie tariamai niekina mūsų partijas:

Mūsų pačių tarpe atsiranda grupės trokštančių „patiems vieniems valdyti" ir jie ima niekinti istorinio vyksmo pagimdytas lietuvių tarpe išryškėjusias ideologines ir politines sroves. Tokios užmačios paniekina dr. Jono Basanavičiaus, gilaus toleranto, dr. Vinco Kudirkos, kurs suteikė tikslią kryptį tolimesnei Lietuvos ūgdymo akcijai, paniekina ir Amerikos kontinente dirbusio dr. Jono Šliupo didžiuosius darbus. Pagaliau, paniekindami sutartino visų pajėgiųjų visuomeninių srovių reikšmę, mes nejučiomis prisiartinam ir prie paties didžiojo Nepriklausomybės akto reikšmės paneigimo, kadangi šį aktą kaip tik pasirašė tie dalyviai, kurie atstovavo anais laikais aktyviai besireiškusias ideologijas ir politines partijas.

Niekas iš esmės partijų neniekina, nes jos būtinos kiekvienoj demokratinėje valdymosi santvarkoje, kai eina kalba apie normalų valstybės gyvenimą. Bet yra didelis skirtumas, kai emigrantai pradeda žaisti partijomis, kurios egzistavo prieš 30 ar daugiau metų ir dabar stengiasi įrodyti, kad jie kalba tų mirusiųjų partijų vardu.

Tačiau ir tokiu atveju niekas jų neniekina — tik stebisi ir šypsosi. . .

IR LAISVOJE LIETUVOJE KOMUNISTAI?!

Šiose apžvalgose mes ne kartą atkreipėme dėmesį į vis didėjantį visuomeninį pakvaišimą ieškant kolaborantų, agentų ir kitokių išdavikų išeivijoje. Tas pakvaišimas didėja iki tokio laipsnio, kad jau ieškomi ir surandami (!) komunistai bendradarbiai tų laikraščių redakcijose, kurios kaip tik ieško panašių agentų kitur.

Štai mūsų apžvalgose jau minėtas „birčininkų" minčių propaguotojas ir *Laisvosios Lietuvos* bendradarbis V. Bražėnas užpuolė kitą panašų bendradarbį P. Žičkų, kad jis niekinąs „birčininkus".

Pastarasis atspausdino tokį atsakymą:

Mane garbino komunistų leidžiama „Literatūra ir menas", neseniai „Gimtasis kraštas" kaip nacionalistą, o dabar štai į jų gretas rikiuojasi ir Vilius Bražėnas — 1973 m. kovo 1 d. laiškas LAISVOSIOS LIETUVOS redakcijai, kur jis mane jau priskiria dirbant komunistams.

Sveikindamas V. Bražėną su tokia didele žurnalistine pažanga, Meškausko žodžiais, siūlau pasižiūrėti po savo lovą, gal tikrai ten yra susisukę sau lizdelį komunistai.

(Nr. 6, 1973.III.15)

POPIEŽIUS PAULIUS TURI ANŪKŲ

Tokią naujieną paskelbė savo pranešime iš Italijos *Europos Lietuvis* (Nr. 4, 1973.I.23)

Praeitų 1972 m. rugsėjo 9 dieną, grįždami iš Castelgandolfo Brešijon (Brescia) Pauliaus VI-tojo vaikaičiai, Erminijos Montini vaikai — Juozas, Karolis ir Julija Andreis, užsuko į Frascatį pas lietuvius saleziečius.

Jie labai domėjosi Lietuva ir lietuviais. Linkėjo veikti ir nepavargti su geresnių laikų viltimi. Išvykdami kvietė vyteniečius (Romos saleziečius) aplankyti juos Brešijoje.

Jų mamytė Erminija Montini turinti ir noriai parodysianti nuotraukas ir kitas relikvijas a. a. Aloyzo Montini, popiežiaus pusbrolio, su kuriuo kun. Petras Urbaitis kartu mokėsi Italijoje ir misijonieriavo Kinijoje.

Panašų „atradimą" praeitą mėnesį padarė ir VLIK'o finansuojama ELTA, išeivijos laikraščiams išsiuntinėdama pranešimą, kad žinomas kalbininkas prof. Janis Endzelins atšventė 100 m. amžiaus sukaktuves (J. Endzelins mirė prieš 12 metų).

Vyt. Gedrimas

LIETUVOS SPAUDOJE

POEZIJA, ISTORIJA, BEKONAI...

APIE BEKONŲ AUGINIMĄ

Balandžio pradžioje Vilniuje, Sporto rūmuose įvyko žemės ūkio darbuotojų pasitarimas. Kaip informuoja *Tiesa* (1973.IV.10), jame buvo svarstomi būdai ir priemonės, kaip įvykdyti penkmečio trečiųjų metų žemdirbystės įsipareigojimus.

Jonavos rajono Kulvos kolūkio agronomė O. Garšvienė pasitarime svarstė socialistinio lenktyniavimo ir geros veislinės sėklos klausimus.

Lietuvos Lenino komjaunimo Lazdijų rajono sekretorius A. Malinauskas pranešė, jog „vienu svarbiausių darbo barų rajono komjaunimo organizacija laiko gyvulininkystę".

Švenčionių rajono „Iljičiaus priesakų" kolūkio pirmininkas Č. Kulevičius papasakojo, kad jo kolūkyje per du metus grūdų gamyba padidėjo 41 procentu, mėsos — 24, pieno — 19 proc. Tačiau — ūkyje trūksta organinių trąšų. „Atsižvelgdama į tai, kolūkio partinė organizacija, valdyba paruošė priemones durpių kraikui kaupti.".

M. Bernotaitė (iš Lenino ordino Pušaloto kolūkio) įsipareigojo iš kiekvienos karvės primelžti vidutiniškai po 5400 kilogramų pieno.

Vienas iš pasitarimo dalyvių, E. Mieželaitis įsipareigojo ir pasitarime perskaitė eilėraštį, visai neblogai surimuotą:

Pavasarį sutinkame kaip draugą
Ir žvelgiame į jo žalias akis.
Pavasaris įsako — ir paauga
Berželis, linas, dobilas, rugys.
Paauga, pasistiebia, išsitiesia
Ir pasipuošia jo žalia spalva.
Kartu paauga panaši į šviesią
Legendą gulbę mūsų Lietuva.
Tegu ji auga, stiebiasi, gražėja
Ir žydi su pavasariu kartu.
Su jos palaima pradedame sėją
Ir laimime su partijos vardu.

Maždaug tuo pačiu metu losangelų mieste leidžiamas *Lietuvių dienos* (1973 m. kovas) persispausdino iš 1931.II.8 *Naujosios Romuvos* kito, prieš 40 metų mirusio poeto P. Karužos mintis apie poeziją. Mintis kurios, po šiemetinio Lietuvos žemdirbių pasitarimo, P. Karužai užtarnavo pranašo vardą. Prieš 42 metus P. Karuža rašė: *„Poezijos menas niekada negali tarnauti agitacijai ar mokyti bekonų auginimo"*.

NAUJAS TARYBŲ SĄJUNGOS PILIETIS

„Žmonių, pasakiusių teisybę apie emigraciją, skaičius dar pasipildė: neseniai Tarybų Sąjungos piliečiu tapo ir Jonas Kažemėkas — lietuvis iš Čikagos. Jis, atvykęs keletos mėnesių viešnagėn, pareiškė norą pasilikti gimtinėje".

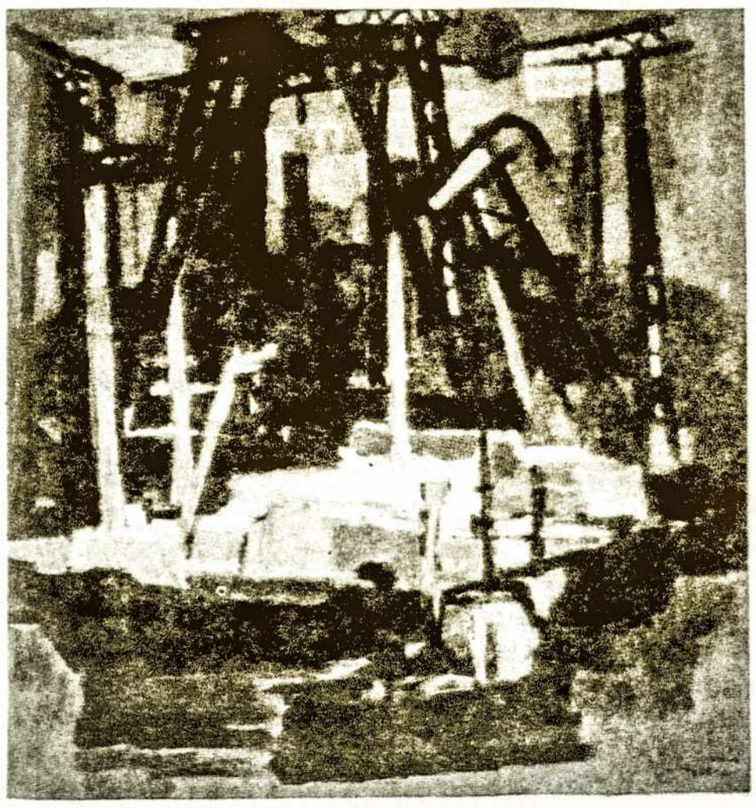

J. Švažas. Klaipėdos uoste, 1969.

Taip *Gimtasis kraštas* (1973.III.22) pristato vėliausią „pabėgėlį" iš išeivijos. J. Kažemėkas — pensininkas, 20 metų Čikagoje dirbęs darbininku mašinų pramonėje. Lietuvoje buvo likusi jo šeima — žmona, du sūnūs ir duktė.

Gimtojo krašto reporteriui J. Kažemėkas aiškinasi, jog jis jokioms organizacijoms nepriklausęs, su „vaduotojais" ir „veiksniais" reikalų neturėjęs, o išeivijos spaudoje jo pavardė minima todėl, kad fotografuodavo. Gi išeivijos veikėjai mėgsta savo nuotraukas išvysti spaudoje...

Nors į politinius parengimus Kažemėkas sakosi neidavęs, tačiau... „apie bylas visiems, kas tik apsilanko Lietuvoje ir palankiai apie ją atsiliepia, per vieną susirinkimą garsiai šūkavo ir tautininkas Meškauskas".

Jokių didelių sensacijų Kažemėko pasikalbėjime su *Gimtojo krašto* red. J. Lukoševičium nėra, todėl greičiausiai be reikalo jis būkštauja, jog dabar ir jį puls emigrantų spauda. Pamini J. Kažemėkas ir *Akiračius*: „Srovinė spauda(...) turi labai siaurą skaitytojų ratą, o jaunesniųjų spauda — „Akiračių" žurnaliukas, „Metmenys" — ima kartais ir pakiša teisingų minčių ar faktų".

Jei žmogus geru žodžiu mus paminėjo, tai ir mes J. Kažemėkui palinkėsime laimingos senatvės tėvynėje.

APIE DAILĘ TARYBINĘ...

Buvo laikotarpis, dar prieš maždaug 5 - kis metus, kai Lietuvoje spausdinta knyga gerąja prasme išsiskirdavo iš bendros Sovietų Sąjungos, ir ypač iš Rusijos Federacijos knygų produkcijos. Dabar tai jau praeityje.Užsienietiškos spausdinimo mašinos buvo sumontuotos Maskvoje ir Leningrade, o ne Vilniuje ir to pasėkoje ten spausdinamos meno reprodukcijų knygos jau ištiesų nelengvai atskiriamos nuo Vakaruose

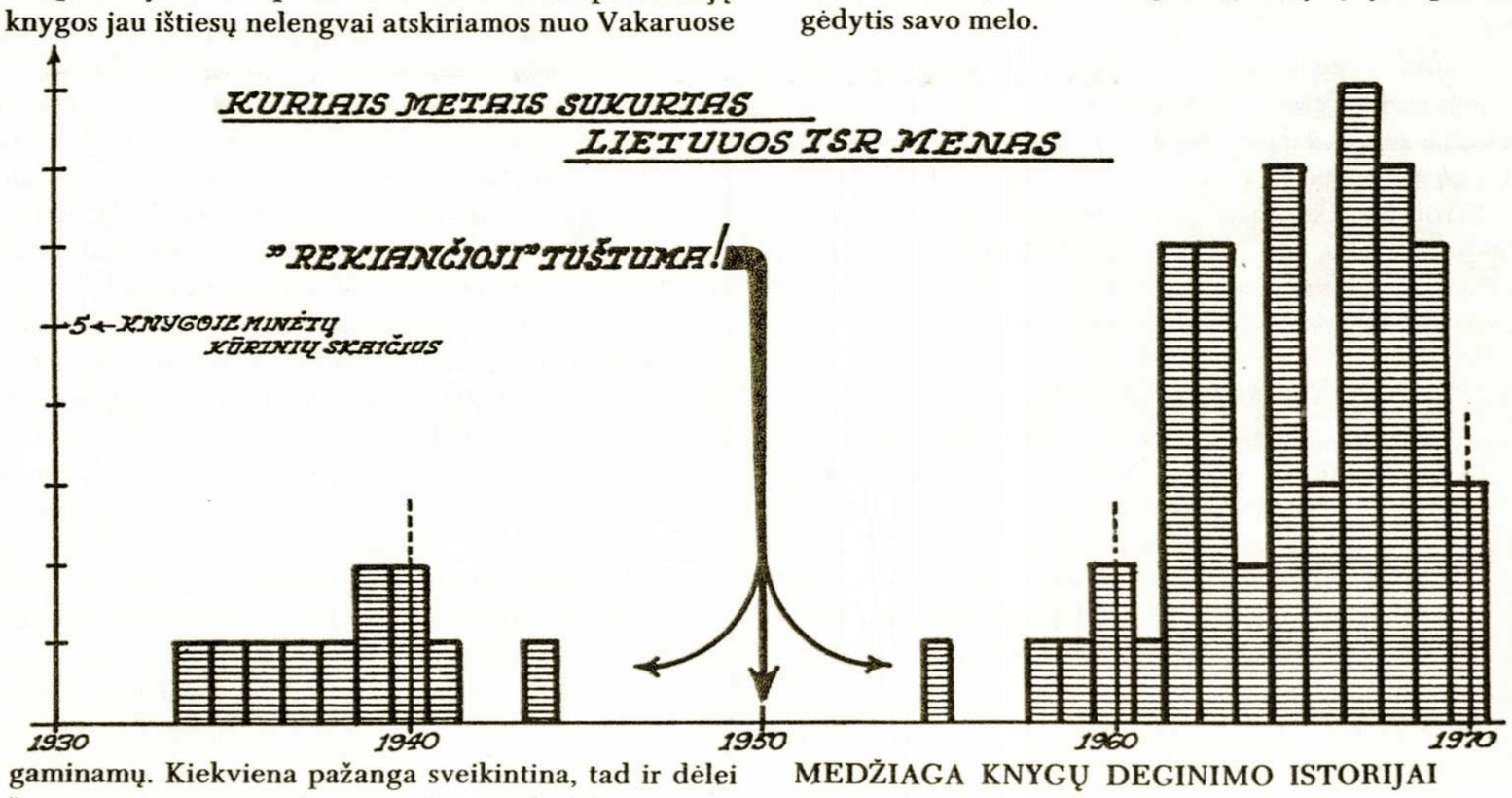

gaminamų. Kiekviena pažanga sveikintina, tad ir dėlei šitos nerūgosime, ypačiai jog viliamės, kad lygiateisėje sąjungoje kadanors bus paskirtos lėšos ir Lietuvos poligrafijos pagerinimui. Kol kas Leningrado moderniškosios spaustuvės laiks nuo laiko išspausdina šį tą ir Lietuvos tematika. Ačiū ir už tai. Štai 1970 - tais buvo išleista nedidelė bet iki šiol tobuliausiai atlikta knyga su Čiurlionio kūrinių iliustracijomis. Jubiliejiniai (tai, beje, plati sąvoka) 1972 - ieji metai padovanojo nedidelę bet irgi tobulai išleistą knygutę, pavadinta „Lietuvos TSR Dailė". Knyga pradedama romėnišku penkiasdešimtmetį simbolizuojančiu ženklu, įkvepiančiu Lenino šūkiu apie meną ir trim (lietuvių, rusų ir anglų) kalbom parašytu įžanginiu straipsniu. Žodžiu, reikalas perdėm šventiškas, nes skirtas pavaizduoti kaip augo, bujojo ir plėtojosi Lietuvos dailė po to kai ši atsilikusi respublika tapo priimta į draugiškųjų seserų ir vyresniojo brolio globą. Visa tai atvaizduoti yra pateiktos 71-no darbo iliustracijos. Atrinkimo aplinkybės, kaip ten sakoma, „įpareigojančios". Užtai tuo maloniau pastebėti, kad atranka daug padoresnė, negu kad buvo galima tikėtis. Yra, žinoma, ką mes vadintumėm „token" Leninas, bet šitai mūsų neturėtų nei stebinti nei piktinti. Esame gi pripratę prie „žodžio nuo mūsų sponsoriaus". Didžiumos kitų darbų atveju užtat leidžiama kalbėti dailininko talentui (ne sponsoriui) ir efektas gaunasi visai ne toks blogas. Paneka įspūdis, jog atranka mažiau didaktiška ir skoningesnė, kaip kad pavyzdžiui pačiame meno muziejuje Vilniuje. Knygutę peržvelgus galima nesivaržant pritarti baigminiams įžanginio straipsnio žodžiams jog: „lietuvių tarybinėj dailėj matome turtingą, savitą, turinčią gilias tradicijas ir intensyviai augančią meninę mokyklą..." Kaip ir pridera tokio turinio leidiniui, gale pateiktas iliustruotų kūrinių sąrašas, įskaitant ir jų sukūrimo datas. Iškilo tad įdomus ir šiuo atveju lengvai patikrinamas klausimas — o kokiais metais sparčiausiai augo ir vystėsi ši tarybinė dailė? Atsakui prašome pažvelgti į pridėtąją iliustraciją. Manome, jog tuštuma tarp 1945 - tų iki 1958 - jų metų pakankamai iškalbi ir nereikalinga komentarų. Beje, vienintelis iš to laikotarpio parinktas darbas (1955 — tais) yra P. Rimšos medalionas, skirtas Donelaičiui.

Verta paminėti dar vieną kuriozą, kuris irgi nuteikia gana optimistiškai. Būtent: palyginkit atitinkamas teksto pastraipas lietuvių ir anglų kalbomis. Kalbama šiuo atveju apie Kauno Meno Mokyklą:

„Remdamiesi liaudies meno tradicijomis, panaudodami naujausius Europos dailės ir kai kurių tarybinių dailininkų atsiekimus mokyklos dėstytojai bei auklėtojai siekė sukurti..."

„Guided by the traditions of folk art, and drawing fresh experiences of Soviet and progressive European artists the teachers and pupils..."

Panašių pavyzdžių, iliustruojančių, kad daugiau apie reikalą nusimanančian lietuviui skaitytojui vengiama taip tiesioginiai meluoti, kaip kad anglų kalba skaitančiam, yra kur kas daugiau. Tai be abejo geras ženklas, nes pirmasis žingsnis į teisybę yra pradėti gėdytis savo melo.

MEDŽIAGA KNYGŲ DEGINIMO ISTORIJAI

Kiekvieno mokytojo šventa pilietinė pareiga teisingai traktuoti Lietuvos senovę, žiūrėti į ją komunisto akimis, atskleisti klasių kovos atspindžiu. Tik tada praeitis nebus graži pasaka apie kunigaikščius, tikra istorinė tiesa.

Šiuo principu ir turėtų būti sudaromos istorijos chrestomatijos įvairių klasių mokiniams. Jos labai reikalingos. Ypač stinga originalios, mokinių amžiui prieinamos istorinės literatūros iš kovų už Tarybų valdžią, iš Didžiojo Tėvynės karo metų, neatsispindi pokario klasių kova. Mokyklų bibliotekose knygos apie partizanų kovas labiausiai sudėvėtos. Gaila, kad kai kurių jų meninė pusė palyginti silpna. Norėtųsi, kad rašytojai giliai ir meniškai įprasmintų sudėtingiausius mūsų laikų istorinius įvykius, parodytų kovotojų už Tarybų valdžią paveikslus, nušviestų dabartį.

Istorijos dėstymas vidurinėje mokykloje nėra lengvas pasivaikščiojimas po amžių tarpsnius, mokytojui reikalinga pagalba. Ne tiek metodinė, kiek dalykinė. Nudžiugome gavę antrąją „Lietuvos TSR

(tęsinys 6 p.)

POEZIJA, ISTORIJA. . .

(atkelta iš 5 p.)

istorijos chrestomatijos" (Sudarė A. Gaigalaitė, E. Griškūnaitė, J. Jurginis. Kaunas. Šviesa. 1972) laidą. Ji gerokai papildyta. Deja, pasklaidę šią knygą, kai kuo ir nusivylėme. Mūsų nuomone, ji turi rimtų trūkumų tiek dalykiniu, tiek pedagoginiu atžvilgiu, joje gausu dokumentų, kurių atranka kelia nemažai abejonių. Daugelio svarbių dokumentų, turinčių didelę reikšmę mokinių auklėjimui, visai nėra. Tuo tarpu pateikti tie, kurių publikacija neturi didesnės reikšmės. Štai vienas pavyzdžių. 271 - 273 puslapiuose paskelbtas „Tarybinės žemės reformos panaikinimo dokumentas." Šiame Rentelno rašte niekinama tarybinė žemės reforma. Tuo tarpu chrestomatijos sudarytojai pamiršo įdėti patį tarybinės žemės reformos įstatymą.

Abejones kelia kai kurių 1918 metų įvykių dokumentų skelbimas. Lyginant su Lietuvos istorijos šaltiniuose paskelbta medžiaga, chrestomatijoje pasitaiko rimtų netikslumų, net iškraipymų.

Chrestomatijos sudarytojai pažymėjo, jog tai „priemonė mokytojams". Deja, tik prie kai kurių dokumentų pateikti komentarai. Ne visi jie išsamūs, kryptingi.

Manau, kad šį leidinį aptars istorikai, jį atitinkamai įvertins, o mes lauksime naujos laidos.

Česlovas Kantauskas
Radviliškio V. Valsiūnienės vidurinės mokyklos direktorius, istorijos mokytojas

(*Tiesa*, 1973.III.10).

Šis įspėjimas istorikams buvo pakartotas kovo 13 d. Vilniuje įvykusiame respublikos partinio aktyvo susirinkime. Pasirodė užuominų, jog didelė dalis naujų vadovėlių yra netinkami ir nukeliauja į makulatūrą. Leidyklų redaktoriai įspėti atidžiau tikrinti leidžiamas knygas.

Mūsų nuomone, istorijos mokytojams ir direktoriams netik Radviliškyje, bet ir kitur labai trūksta geros ir kryptingos literatūros, nušviečiančios knygų deginimo laikotarpį viduramžiuose. Tokių, kaip Č. Kantausko, straipsnių Lietuvos spaudoje netrūkdavo Stalino laikais, iki 1953 m. Po dvidešimties metų — 1973 - iais taip rašyti gali tik tie mokytojai, kurie, kitus mokydami, patys iš istorijos nedaug tepasimoko.

RAUDONAS VANDUO „NEMUNE"

Praėjusiais metais Kaune išeinantis *Nemuno* žurnalas turėjo daug bėdų — vis sugebėdavo išspausdinti vieną kitą straipsnį, dėl kurio supykdavo valdantieji. Todėl buvo atleistas jo redaktorius, poetas A. Drilinga. Jo vieton paskirtas žurnalistas Laimonas Inis. *Nemuno* žurnalo liko tik vardas. Visa kita pasikeitė taip drastiškai, jog ir vanduo *Nemune* tur būt raudonuoja.

Visų pirma — keleriopai jame sumažėjo lietuviškos autorių pavardės. Ypač jauni Lietuvos rašytojai, kurių anksčiau *Nemune* buvo gan gausu, dabar nebemoka rašyti. . . Savo vietą jie užleido „broliškoms pavardėms".

Vėl prasidėjo žurnale karas su hitlerininkais, pagrindinį literatūrinį krūvį ant savo pečių perėmė TSRS didvyriai. Betgi įdomiausia naujovė *Nemune* — reportažai apie kapitalistinį užsienį. Čia tai jau tikrai netrūksta lakios vaizduotės.

Štai ką vasario mėnesį savo skaitytojams *Nemunas* rašė apie gyvenimą Vakarų Vokietijoje.

„Aišku, visai atsitiktinai Dortmundo policijos prezidiumas įsikūrė palei pat darbo biržą. Juk prieš šešerius metus niekas ir nepagalvojo, kad šioje vietoje susirinks tūkstantinės bedarbių minios ir skanduos linkėjimus vyriausybei kuo skubiausiai nešdintis iš savo kėslų. Ilgiausios eilės bedarbių, norinčių gauti pašalpą, išsirikiuoja po atviru dangumi dvi dienas per savaitę: trečiadieniais ir penktadieniais. Policija tokiais atvejais pasirengusi kovai, nors nekantraujanti minia net negalvoja šturmuoti biržos: atvirų susidūrimų dar nebuvo."

Kai mums čia buržuazinė spauda aiškina, jog nacistams Vokietijos rinkimuose nelabai sekėsi, tai *Nemune* dalykai atrodo visai kitaip:

„. . .už KDS neverta balsuoti, „laisvieji demokratai" darbininkais irgi nelabai rūpinasi, o Komunistų partija uždrausta. Taigi belieka NDP. Tai tegu vyrukai iš šios partijos ir pagasdina kaip reikiant veikėjus, sėdinčius Bonoje."

Kodėl šitokia „informacija" reikia savo skaitytojus maitinti 1973 metais?! Ogi labai paprastai. Negi rašysi, kad komunistų partija per rinkimus gavo 0.3% balsų. Geriau tada tokią partiją visai uždrausti, arba *Nemune* paskandinti. . .

Bet grįžkime į Vakarų Vokietiją, nes ten 1973 metais dedasi tikrai baisūs dalykai. . .

„Bedarbio žmonai būtinai reikėjo gauti pieno savo kūdikiui. Vyras buvo išleidęs visą bedarbio pašalpą, todėl ji nuėjo į socialinio aprūpinimo skyrių ir papasakojo apie savo sunkią būklę. Skyriaus darbuotojas, remdamasis kažkokiais paragrafais, pasiuntė moterį atgal tuščiomis. Afekto būsenoje moteris nužudė savo kūdikį."

Štai kokie baisūs dalykai dedasi 1973 metais. Tik ne Vokietijoj, o . . .*Nemune*. Kiti sovietiniai laikraščiai, kurių redaktoriai nėra partijos nemalonėje, tokių niekelių nerašinėja. O *Nemuno* redaktoriams ir skaitytojams tenka atgailauti „už senas nuodėmes".

NUTILDYTAS SĄŽINĖS BALSAS

(Šis laiškas Lietuvoje nebuvo paskelbtas.
Jo autorius J. Jurašas pašalintas iš teatro)

LTSR KULTŪROS MINISTERIJAI, KAUNO VALST. DRAMOS TEATRUI, LIETUVOS TEATRO DRAUGIJAI, LAIKRAŠČIO „LITERATŪRA IR MENAS" REDAKCIJAI.

Eilę metų dirbus teatre, pribrendo būtinybė išsakyti susikaupusias mintis, liečiančias režisieriaus kaip menininko ir piliečio veiklos principus.

Dvasinės vertybės — vienintelis kūrėjo atlyginimas visuomenei už teisę joje gyventi. Atrodytų, kad joms kurti mūsuose yra palankios sąlygos. Ką rodo patirtis? Eilę mano spektaklių, kaip antai: „Varšuvos melodija", „Tango", „Mamutų medžioklė", „Moljeras", „Šventežeris", „Grasos namai", susilaukė gyvo visuomenės dėmesio. „Dvikova", „Bolševikai", „Motinos laukas" buvo pažymėti diplomais ir premijomis. Teatras sėkmingai vykdo finansinius planus. Tokia sėkmė galėtų režisierių patenkinti. Tačiau kas slypi toliau?

Metais trunkanti kova už teisę statyti subrandintą spektaklį. Nesibaigiantys disputai su apsidraudėliais, įrodinėjant būsimo spektaklio svarbą visuomenei. Beprasmiškai eikvojama energija, besiginant nuo demagogiškų bandymų įžiūrėti dar negimusiuose spektakliuose autorių kėslus. Kūrinio audinio darkymas, kategoriškai išreikalaujant nuimti netgi esminius akcentus. Galop, spektaklių eksploatacijos apribojimas arba visiškas jų uždraudimas, ignoruojant plačios teatrinės visuomenės auditorijos nuomonę.

Iš dvylikos spektaklių, pastatytų per penkerius metus, tik tris galėčiau laikyti daugmaž atskleidžiančius mano pasaulėjautą. Bet ir juos žiūrovas išvydo sužalotus, praradusius didelę meninės įtaigos dalį. „Tango" finalas nuimtas, „Mamutų medžioklė" iškopiuruota. Abu spektakliai uždrausti. Daugelis žiūrovų jų taip ir neišvydo. Itin svarbios„Grasos namų" scenos iškopiuruotos, kompozicija ir finalas pakeisti.

Kompromisų kelias buvo vienintelis kelias, kuriuo aš buvau priverstas eiti, norėdamas išsaugoti žiūrovui savo suluošintus kūrinius.

Kompromisai. . . Jie patogūs atsitiktiniams priklydėliams, kurie meno sferose ieško ramių užutekių.

Ar dvasios komfortas nėra meninės sąžinės išdavystė? Ar išdavystė lieka neatlyginta?

Pasukęs kompromisų keliu, menininkas nebejaučia, kaip senka jo dvasinės pajėgos, kaip jis artėja prie išsigimimo.

Tas kelias — ne man.

Aš negaliu priimti tiesų, primetamų iš šalies. Menininkas, įkūnydamas svetimas „tiesas", tampa svetimas sau. Atsiribodamas nuo savojo mikropasaulio, kuriame suteiktas patyrimas, kūrėjas netenka ryšio su nūdienos planeta.

Kurdamas teatre, aš noriu išreikšti laiko dvasią, žmogiškosios būties sudėtingumą, jos prieštaravimus.

Teatras — mano gyvenimas ir aistra, egzistencijos prasme. Teatras — ryšys, jungiantis mane su žmonėmis.

Teatras — viena iš reikšmingiausių priemonių, kuriant tėvynę, tai barometras, rodantis jos didybę ir monopolį. Jautrus ir kryptingas teatras su visa stilių ir žanrų įvairove — nuo tragedijos iki vodevilio — per kelerius metus gali pakeisti liaudies pasaulėžiūrą. O suluošintas teatras, vietoj sparnų turįs pakopas, gali ištvirkinti visą tautą.

Teatras — tai ašarų ir juoko mokykla, laisva tribūna, iš kurios žmonės gali pasmerkti pasenusią arba melagingą moralę ir gyvu pavyzdžiu atskleisti širdies ir jausmo amžinuosius dėsnius.

Tauta, neprisidedanti prie teatro kūrimo, yra arba mirusi, arba merdėjanti. Bet jeigu teatras juoku ir ašaromis neužčiuopia visuomenės pulso, jos istorijos, savo liaudies dramos, tikrųjų gimtojo peizažo spalvų, neišreiškia tautos dvasios, tai jis neturi teisės vadintis teatru. Jį reikia vadinti lošimo namais arba vieta, kur begėdiškai „užmušamas laikas" (F. Garsija Lorka).

Aš pašvenčiau visas savo jėgas, kad teatras taptų tiesos, gėrio ir grožio nešėju.

Šiuos idealus siekiau įkūnyti ir paskutiniame savo spektaklyje „Barbora Radvilaitė". Didelių teatro pastangų dėka gimė spektaklis, galėjęs būti reikšmingu mūsų teatro gyvenime. Tačiau neaišku, kada jį pamatys žiūrovas. Nejaugi „Barboros Radvilaitės" laukia ankstyvesnių spektaklių likimas?

Vienintelis meno kūrinio vertintojas — žiūrovas. Laisvai besivystantys kriterijai neturi būti pakeičiami nuomonėmis, sudaromomis hermetiškoje kabinetų tvankoje.

Iki šiol beldžiausi, negaudamas leidimo statyti Z. Anujo „Antigonės", R. Choduto „Vietininko", T. Ruževičiaus „Mano dukrytės", Marato „Sado", L. Zorino „Diono" ir kitų veikalų. Man buvo siūloma „rinktis" iš planinių sąrašų pjeses, kurios visiškai neatitinka mano pasaulėjautos.

Šiandien mane degina neįgyvendintų ir sužalotų kūrinių balsas. Man kokti tariama atskirų spektaklių sėkmė. Kompromisai, taktiniai gudravimai, beprasmiškas trypčiojimas biurokratijos koridoriuose, žmogiško orumo žeminimas, niūrios perspektyvos, — visa tai verčia mane ryžtis:

— po ilgų apmąstymų aš pradedu nuo to, kad atsisakau ką nors keisti baigtuose spektakliuose;

— aš atsisakau proginių spektaklių kaina pirkti subrandintų kūrinių viltį;

— aš pripažįstu tik tuos kūrybos vertinimo kriterijus, kurie gimsta aštrioje nuomonių kovoje;

— aš kuriu taip, kaip liepia menininko ir piliečio sąžinė.

Kauno Valst. Dramos teatro vyr. režisierius Jonas Jurašas

Kaunas, 1972 rugpiūčio 16 d.

(Iš *Darbininko*, 1973.III.16, Nr.11)

„DIDŽIOSIOSE" PENKMEČIO STATYBOSE

PERDAUG „DRAUGYSTĖS", PERMAŽAI SKARDOS

Viena stambiausių devintojo penkmečio statybų — Ignalinos drenažo vamzdžių gamykla. Per metus ji išleis 135 milijonus drenažo vamzdžių. Su jais melioratoriai nusausins 79 tūkstančius hektarų žemės.

Pagrindinio korpuso stogas uždengs trijų su viršum hektarų plotą.

Statybos pradžia — 1972-ieji, pabaiga — 1975-ji. Pirmoji produkcija pasirodys po poros metų.

Gamyklos ir gyvenvietės statybai skiriama 25 milijonai rublių.

Gyvenvietėje šalia gamyklos išaugs 24 namai. Juose gyvens 1,900 žmonių, iš jų 715 gamyklos dirbančiųjų. Bus pastatyta vaikų darželis, mokykla, parduotuvė, valgykla, viešbutis, vaistinė, kultūros namai, pirtis, skalbykla, buitinio aptarnavimo kombinatas.

Taip Didžiasalio Kaimo statybą apibūdina *Švyturys* (1973, Nr. 4) pasikalbėjime su LKP Ignalinos rajono sekretoriumi Vl. Snieška. Statybos užmojai, sunkumai, „broliškų" respublikų „talkininkai" ir propaganda, darbininkų trūkumas — tai vis būdingos Lietuvos kasdienybės nuotrupos. Pasikalbėjimą persispausdiname ištisai, kad skaitytojai patys galėtų susidaryti pilną vaizdą ir nuomonę — Red.

„ŠVYTURYS". Ignalinai gamta nepašykštėjo gėrybių: pripylė ežerus tyro vandens, pabėrė sočiai gelsvo smėlio, išaugino tankius miškus vandenų pakrantėse. Atrodė, tuo ir tebus garsus šitas kraštas. Tačiau štai jau keletą metų Ignaliną garsina molis... Nuo tų laikų, kai geologai aptiko jūsų rajone didžiulius jo telkinius, praėjo ne tiek daug laiko, o Ignalinos vardas suspėjo nuskambėti TSKP XXIV suvažiavimo direktyvose. Kaip jūs sutikote šią žinią!

V. SNIEŠKA. Ji man nebuvo netikėta. Tiems, kas atidžiau domisi mūsų žemės ūkio reikalais, buvo aišku, kad melioratoriams, metai po metų didinantiems savo darbų apimtį, ims trūkti drenažo vamzdžių. Dabar per metus jie sunaudoja kone astronominį tų vamzdžių skaičių — 320 milijonų. Tačiau penkmečio pabaigoje, kai respublikoje bus kasmet melioruojama po 175 tūkstančius hektarų žemės, ir šitiek nepakaks. Jau 1975 metais 35 tūkstančiams hektarų žemės drenažo vamzdžius turi patiekti mūsiškė gamykla. Štai dėl to ji ir pradėta statyti ten, kur rastos didžiausios respublikoje gero molio atsargos. Tų molio atsargų gamyklai užteks 32 metams. Molį „eksportuosime" ir į kitus rajonus.

„ŠVYTURYS". Jūsų rajone pradėta statyti pirmoji stambi pramonės įmonė. Pradžia, sakoma, kiekviena sunki. Juo labiau — rajone, kuris kol kas neturi didelių statybų patirties. Todėl norėčiau paklausti apie rūpesčius, kurie kilo rajonui, vos tik prasidėjo statyba.

V. SNIEŠKA. Iš tiesų, ši statyba pirma, nes, planuojant respublikos regionų centrus, Ignalinos gamtos grožį numatyta panaudoti poilsiui. Ši gamykla bus tolokai nuo poilsio vietų.

Vos prasidėjus statybai, daugelis nerimavo, iš kur imsime darbininkų, nes darbo jėgos nėra per daug nei pramonėje, nei žemės ūkyje. Tačiau statybininkų atsirado pakankamai. Nemaža jų dalis atėjo iš kaimyninės Baltarusijos — gamykla nuo jos statoma vos per kelis kilometrus. Nors ir be didelės patirties, susirinko gerų norų kupinas daugiatautis kolektyvas.

Statyba prasidėjo plyname lauke. Kartu su ja ėmė augti ir gyvenvietė. Vis dėlto dauguma darbininkų ir dabar kasdien važinėja į statybą iš Ignalinos, Vydžių, Pastovių. Rajono rūpestis — aprūpinti juos transportu. Būsimos gamyklos teritorijoje turėjo gerokai pasidarbuoti rajono melioratoriai ir kelių tiesėjai. Savo užduotis jie įvykdė laiku. Žinoma, tai buvo mums papildomi rūpesčiai, ir todėl šiek tiek „nuskriaudėme" nuolatinius savo autobusų maršrutus, pasikeitė melioracijos, kelių statybos planai. Tikimės šiais metais didesnės respublikinių organizacijų paramos, kad melioratorių, kelininkų, transportininkų skolą rajonui galėtume grąžinti su kaupu.

„ŠVYTURYS". Daugiau kaip prieš metus netoli Cibulskų sodybos Didžiasalyje mačiau statybos vietoje styrant ražienas ir kelias eiles namukų ant ratų, kuriuose buvo prisiglaudę pirmieji statybininkai. Pabūkite gidu po statybą dabar. Kas padaryta per metus, kokie darbai laukia statybininkų šiemet!

V. SNIEŠKA. Didžiasalio peizažas nuo to laiko gerokai pasikeitė. Visą praėjusią vasarą dirbę žemės darbus, statybininkai pagaliau „išlipo į paviršių". Baigti pagrindinio įmonės korpuso pamatai. Daugiau kaip trijų hektarų plote išsirikiavo betono atramos stogui. Statomas administracinis buitinis pastatas. Veikia betono mazgas. Tiesiama elektros linija iš Ignalinos, remontuojamas kelias. Deja, ne visi darbai vyksta tokiu tempu, kaip numatyta.

„ŠVYTURYS". Kas gi trukdo!

V. SNIEŠKA. Pernai neįsavinta visų statybai skirtų lėšų. Galimas daiktas, kad statybininkams „pritrūks parako" ir šiemet — ne dėl jų kaltės. Pagrindinė kliūtis — nėra kuo dengti stogo. Projekte jam buvo numatyta metalinė danga. Taip jau susiklostė, kad ir 1973-ųjų pradžioje vis dar buvo neaišku, iš kur ją gausime. Šį klausimą kuo skubiausiai turi spręsti Valstybinė plano komisija.

Dar vienas rūpestis. Šiemet reikėtų pradėti tiesti 21 kilometro ilgio geležinkelio atšaką nuo Adutiškio geležinkelio stoties iki statybos. Deja, organizacijai, atliekančiai geležinkelių tiesimo darbus, 1973-ųjų pradžioje į planus buvo įtraukta ne visa darbų apimtis. Be to, nenumatyta, kas tieks geležinkeliui bėgių.

Tie du svarbiausi statybos rūpesčiai neduoda ramybės ne tik man, bet ir respublikinių organizacijų vadovams. Jei jie bus išspręsti, rajono darbo žmonės, komunistai pasistengs, kad penkmečio statybų užduotys būtų įvykdytos laiku.

„ŠVYTURYS". Jau praėjo tie laikai, kai drauge su didele statyba prasidėdavo palapinių ir laikinų barakų „romantika". Jūs jau minėjote, kad naują gyvenvietė pradėta statyti kartu su įmone. Kaip ji atrodys!

V. SNIEŠKA. Kol kas tematome jos kontūrus — apgyvendinti du namai po aštuonis butus, kiti du — po aštuoniolika butų — baigiami statyti. Tačiau projekte — nemažas miestas, turintis 1 900 gyventojų — tiek pat, kiek antroje dydžiu rajono gyvenvietėje Dūkšte. Dūkštas buvo statomas kelis šimtus metų, o naujoji gyvenvietė išaugs per kelerius. Už jos projektą esame dėkingi Latvijos projektuotojams. Jie iki smulkmenų numatė visus būtinus šių dienų mažo miesto patogumus. Čia bus pastatytas vaikų darželis, mokykla, valgykla, viešbutis, vaistinė, didžiuliai kultūros namai ir kiti objektai. Ypač reikalingi šiam kraštui kultūros namai. Jais galės naudotis ir aplinkinių kolūkių kolūkiečiai. Negirdėtą iki tol Didžiasalį galės įtraukti į savo gastrolių planus teatrai, aplankyti literatūros ir meno darbuotojai, beje, ne taip dažnai susitinką ne tik su šių vietų, bet ir rajono visuomene.

„ŠVYTURYS". Gyvenvietėje — visi patogumai. O jei žvilgtelėtume gamyklą, kurios paskirtis, kaip sako žmonės, „molį minkyti"!

V. SNIEŠKA. Nei molio karjeruose, nei po stogu, nei sandėliuose rankų darbo nematysime. Mašinos kas molį, minkys, formuos iš jo vamzdžius, mechanizmai kraus juos į vagonus ir sunkvežimius. Vagonais dalis produkcijos bus vežama į Adutiškį, kita dalis — automobiliais nauju keliu pasieks respublikos rytinius rajonus.

„ŠVYTURYS". Didžiasalis — atkampi vieta. 45 kilometrai iki rajono centro — geras kelio gabalas. Pavasarį ir rudenį, kai žemė įmurusi, šitas „pasaulio kraštas" dar labiau nutolsta. Todėl, matyt, jį galima vadinti ir vienu nuošaliausių respublikos kampelių. Kokią įtaką jam turės ši statyba!

V. SNIEŠKA. Žinoma, Didžiasalis — ne Vilniaus priemiestis. Tačiau užkampiu šitų vietų nepavadinčiau. Čia neblogos žemės, žmonės gyvena, kaip ir kitur. Iki šiol daugiausia nusiskųsdavo tik dėl to, kad nebuvo gerų kelių. Dvylikos šiose apylinkėse esančių ūkių vadovai dabar ypač patenkinti. Jiems pirmas apčiuopiamas statybos rezultatas bus geras kelias, patogus susisiekimas su rajono centru, su visa respublika.

Man rodos, gyvenvietės išaugimas žymiai paveiks ir kultūrinį šių apylinkių gyvenimą, taip pat pagerės buitis, pagyvės prekyba, nes kultūros namų, parduotuvių, buitinio aptarnavimo įmonių paslaugomis naudosis ne vien drenažo vamzdžių gamyklos darbininkai.

Čia neminiu pagrindinės įmonės produkcijos. Savaime aišku, kad, turėdami drenažo vamzdžių gamyklą, kur kas sparčiau melioruosime rajono laukus.

„ŠVYTURYS". Kalmas, prie kurio statoma gamykla ir gyvenvietė, vadinasi Didžiasaliu, upė, iš kurios bus imamas molis drenažo vamzdžiams, — Dysna. O ar turi vardą būsimasis „pirmagimis" — gyvenvietė!

V. SNIEŠKA. Kol kas ne. Norėtume parinkti jai skambų, gražų, naujovišką pavadinimą. Jei žurnalo skaitytojai ką pasiūlytų, mielai išklausytume.

„ŠVYTURYS". Pernai, lankydamasis Didžiasalyje, užsirašiau keletą legendų apie tas vietas, kur buvo atrastos molio atsargos. Esą, buvę ten pelkėse pripilta aukso ar kitokio gero, tik žmonės vis nemokėję jo rasti. Galima, žinoma, legenda netikėti, bet man atrodo, kad ji dabar išsipildė, ir legendos tęsinį lemta parašyti statyboje dirbantiems žmonėms.

V. SNIEŠKA. Be abejo. Daugelio tautų žmonėms. Juk mūsų rajone nuo seno prigijusios tautų draugystės tradicijos. Revoliucinėse kovose už Tarybų valdžią, Didžiojo Tėvynės karo metais partizanų būriuose petys petin kovojo lietuviai, rusai, baltarusiai — visų mūsų rajone gyvenančių tautų sūnūs ir dukros. E. Mieželaičio „Broliškoje poemoje" įamžinta trijų respublikų hidroelektrinės statyba prie Drūkšių ežero. Ir Didžiasalio statybose lemta pražysti tautų draugystės žiedams.

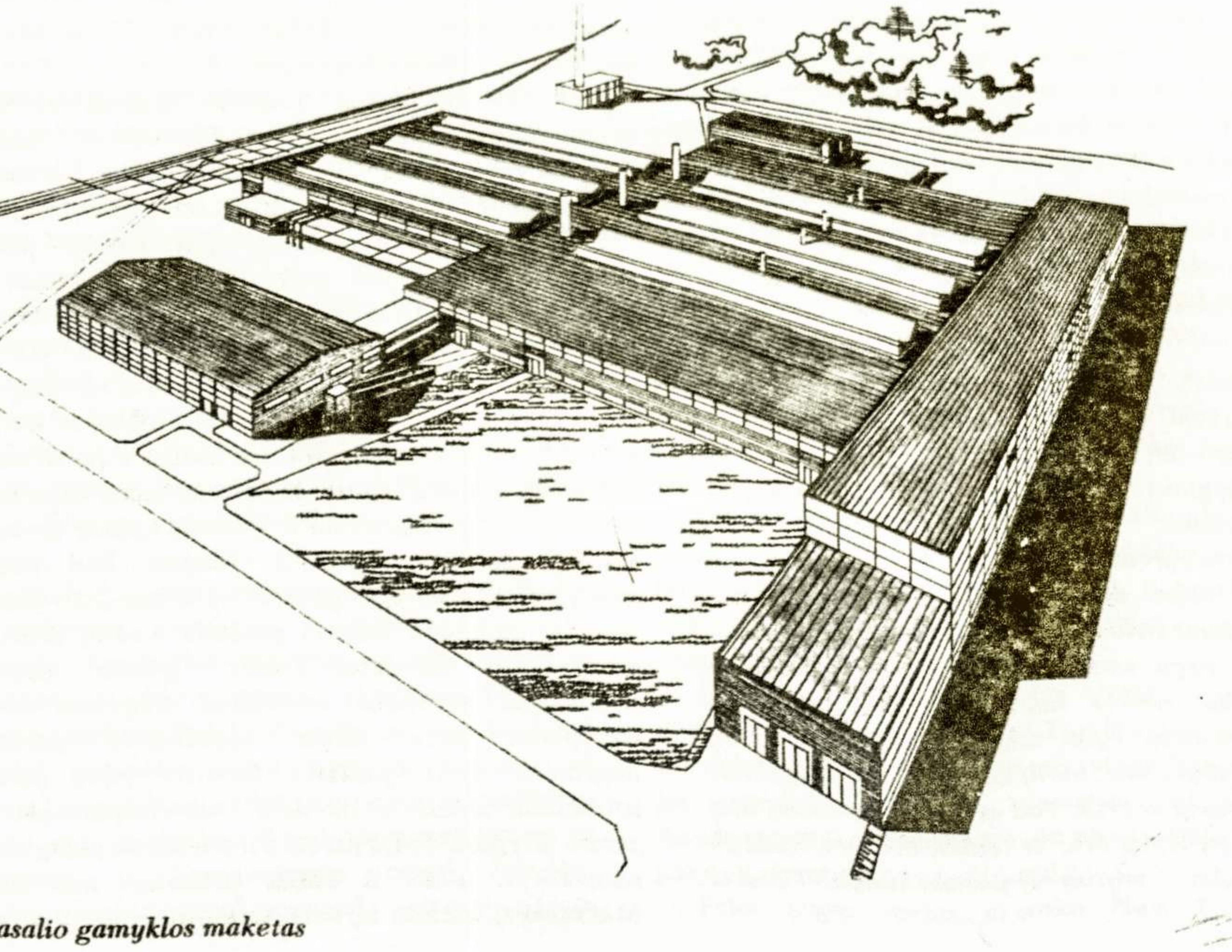

Didžiasalio gamyklos maketas

SOCIALISTINIO REALIZMO ROMANE

DUONA, KAIP DIEVO KŪNAS

Iš istorijos perspektyvos galbūt kada nors paaiškės, kad pirmieji pokariniai metai Lietuvoje — partizanų kovų, prasidedančios kolektyvizacijos metai — buvo pats svarbiausias laikotarpis Lietuvai šiame šimtmetyje. Reikšmingas jis ne tiek išorinių įvykių prasme, nes jau nuo pat 1940 - tųjų metų mūsų kraštas ir vergavo ir priešinosi visokio plauko atėjūnams, krauju žemę sotino, bet tuo, kad lietuvio dvasią taip rūščiai sukrėtė, tokias gilias skausmo, neapykantos, meilės, o svarbiausia — sąžinės versmes pasiekė, kaip niekada. Todėl ir mūsų rašytojai, kuriems gi žmogaus dvasia sudaro kūrybos erdvę, nuolatos grįžta į tuos metus, tą laiko plotmę, susitikdami joje iš abiejų pusių Atlanto. Savaime aišku, kad tų dienų teisybė vis kitokia išeina, žiūrint pagal tai, kas ir kokia šviesa ją apšviečia. Išeiviai, savo akimis tų partizanų kovų nematę, iš principo, iš meilės, yra linkę kovotojus idealizuoti, o namuose likę, viską tiesioginiai pergyvenę, iš savo pačių, arba kitų primesto principo, bet ne meilės, juos niekina ir smerkia. Tarp tų dviejų miglotų krantų stovėdamas, skaitytojas ypač įdėmiai ieško aiškesnio kontūro, ryškesnio tų dienų vaizdo ateinant iš anapus, kur pati tikrovė vyko, nuolat tikėdamasis, dažniausiai apsivildamas, kad gal pamatys jis ką panašesnio į objektyvią tiesą, stovinčia tikrų faktų šviesoj. Iš pirmo žvilgsnio, Algimanto Bubnio romanas *Alkana žemė* iš naujo įžiebia tokią viltį, net nustebina autoriaus drąsa ir tiesumu. Iš knygos pakyla betarpiškų pergyvenimų tikrovė, kokią mes ir patys būtume patyrę, jei būtume likę namuose. Matome, kaip auga rugys, kaip artojas renka derlių, kaip jam tą darbą trukdo, sunkina baimė, kad jam valdžia visą jo turtą, žemę atims, arba „miškiniai" jį nušaus, išdaviku palaikę. Tarp kūjo ir priekalo neretai tam pačiam žmogui atsitinka ir viena ir kita nelaimė. Matome partizanus, atvaizduotus ne vien tik sukarikatūrintais niekšais, bet ir idėją, meilę kraštui širdyje nešančius. Matome ir stribus, „liaudies gynėjus" ne vien tik kaip kilnioj pozoj sustingusias propagandines statulas, bet ir kaip prakaituojančius, alkanus žmones, protarpiais apimtus naikinimo aistros.

Sovietinis kritikas, betgi, neturėtų Bubnio kaltinti „objektyvizmo liga". Bubnys, iš arčiau įsižiūrėjus, nėra objektyvus, bet stovi komunistiškam išeities taške, kaip kad stovėjo rašytojai net ir Stalino laikais. Jis ne šiaip teisybę, bet *sovietinę* teisybę dėsto, mokina skaitytoją ja persiimti.

Pavyzdžiui, scena iš knygos. Sekmadienis. Mišios. Į miestelio aikštę stribai atveža ir suguldo tris nušautų partizanų lavonus. Juos pamačius, viena jauna moteris, kurios vyrą, matyt, partizanai buvo nušovę, suklykia iš pykčio ir sielvarto: „Budeliai jūs prakeikti!", ir ima batu spardyti negyvus partizanus.

Pro atdaras bažnyčios duris gaudžia vargonai, ir pasigirsta giesmė: „Pulkim ant kelių, visi krikščionys..." O priešais ištuštėjusį šventorių jauna moteris spardo kareivišku batu lavonus ir šaukia keršto už savo Juozą.

...Su ašaromis dievą maldaukim,
Tą mišių auką...

(pusl. 352)

Ir panašu, ir visai nepanašu į tai, ką mūsiškis išeivijos rašytojas galėtų pavaizduoti. Šventos mišios ir partizanų lavonai — tai šiurpus kontrastas, nuo kurio krauju užverda lietuvio širdis, ir norisi stebėtis, kaip gi Bubnys išdrįso tokias scenas atvaizduoti. Bet — mes užmirštame tą jauną moterį. Bubniui jinai, o ne partizanai, yra liaudis, yra Lietuva. Jis mums aiškina štai kokią pamoką: iš giesmės „Pulkim ant kelių" išplaukia vertybės, kurios partizanus (pagal sovietinę terminologiją — „banditus") į mišką nuvedė, ir žmones šaudyti išmokė. O Dievo nėra, ir Jo malonės troškimas yra melas. Ir graudus žmonių šaukimasis nesančio Dievo malonės, ir klaikus spardymas „banditų" lavonų yra tik pasekmė, tragiška, ironiška pasekmė buvusios Lietuvos santvarkos, tradicijų, galvosenos, kurių jau laikas atsisakyti. Išeitų, kad tikėjimas į Dievą ir tėvynę, kaip mes tai suprantam, padaro iš žmogaus pabaisą. Visai kas kita, jeigu dievas sėdi Kremliuje, o „tėvynė" nusitęsia iki Sibiro taigų... Ne drąsus maištininkas Bubnys, o tik paprastas „socialistinis realistas".

Yra romane ir nutylėjimų, kurie taip pat visą idėją pasuka bolševikiška kryptim. Juk gerai žinome, kad partizanus sutriuškino masinė rusų jėga, NKVD divizijos, masiniai žmonių išvežimai. Bubnio romane nei tų rusų nesimato, nei tų vežimų, išskyrus tik vieną buožę. „Liaudies gynėjai" viską padaro, o jie — tai tik to paties kaimo žmonės, lietuviai, saugoją savo ir savo kaimynų namus nuo piktų „banditų".

Tik įsisąmoninę, kad prieš mus — bolševikiškos orientacijos veikalas, mes galime aiškiau suvokti pagrindinius jo rėmus ir juose telpančias autoriaus minties linijas. Tai romanas apie beprasmį tautos kraujo eikvojimą. Bubnys nori mums parodyti, kaip veltui pražūva geros tautos jėgos likiminio jos istorijos persilaužimo metu. Pražūva todėl, kad nesupranta, negali suprasti naujojo laiko esmės. Tarpe partizanų, pavyzdžiui, yra grupė sužvėrėjusių kraugerių, su fašistine praeitim, yra net ir komiškai - niekšiškas „vaduotojų" atstovas iš Amerikos, su naujutėlaite uniforma, kuris ragina ir įsakinėja be pasigailėjimo žudyti visus, kurie nedreba iš baimės prieš „banditus". Yra romane ir idealistų, norėjusių aukotis už tautą (kaip kadaise kunigaikštis Margiris) ir ginti jos laisvę nuo bet kokių atėjūnų. Tie žmonės ir yra tas vertingasis tautos turtas, beprasmiai žūstantis todėl, kad įtikėjo į iliuzijas ir melą. Buvusioji „smetoninė" Lietuva toli gražu negyveno laisvai, ir ne idealistai ne į Margirį panašūs dvasios milžinai ją valdė — bet, anot Bubnio, „blakės". Ir tie patys kilnieji partizanai dabar ne už tą buvusią Lietuvą, bet už naują, kitokią, šventą, kovon išėjo. Bet, — Bubnys mus vėl mokina — kokia gi ta „naujoji" Lietuva gali būti, jei „laisvės kovotojų" eilėse sprendžiamą balsą turi žmogžudžiai, žymiai biauresni už kadaise kraštą valdžiusias dvasios menkystas, ir jeigu tie skerdikai su laiku priverčia ir idealistus tapti į juos panašiais? Šituose rėmuose iškyla tragiška partizanų grupės vado Sakalo figūra. Jis — buvęs kaimo mokytojas, vaikams įkvėpęs tėvynės meilės, o paskui juos miškan išsivedęs. Ten jie visi žūva arba tampa žvėrimis. Suprasdamas savo beprasmę ir beviltišką padėtį, Sakalas galvoja:

Kur toji tiesa, kuria galėtų pasikliauti, kuri apšviestų jo galvą, lyg žiburys gryčią, ir pasidarytų viskas aišku ir suprantama?.. Jis vis dar kartais griebiasi už savo tikėjimo, tarsi skęstantis šiaudo: šitaip ilgai nebus... Lietuvos vardas nepaskęs bolševikų jūroje, yra... tikrai yra, kas pasirūpins, kad žodis „Lietuva" nuskambėtų per visą pasaulį lyg vario varpas... Ir visi tada pamatys, kad ji neklupo, kad ji gyva ir kovoja... pasirengus atkakliai kautis, tik ne vergauti. Jis — būrio vadas, vadovauja vyrams, tačiau jie jo nesupranta. Daugumai žemė — visko pradžia ir pabaiga. Jie gal šiandien pat grįžtų prie žemės, jeigu tik nebijotų. Tačiau, iš baimės jie vis giliau brenda į kraują, ir Sakalas nepajėgia jų sulaikyti. Ratas sukasi, nors jis jaučia — ne taip, ne taip... Kažkas ne taip, kad lietuvis lietuvį žudo, brolis brolį, sūnus tėvą... Argi tai jie tikrieji priešai, prieš kuriuos reikėtų kovoti?.. Prieš kuriuos jis išėjo kovoti?

(pusl.233)

Bet ir Sakalas, tos pačios baimės vedamas, brenda vis gilyn į kraujo balą. Po susitikimo su „svečiu iš Amerikos", kuris net šovė į Sakalą už tai, kad šis išdrįso nuneigti besąlyginio žudymo „principą", Sakalas grįžta į savo būrį ir masto:

Ką jis papasakos vyrams?
Kvaila mintis vakar dingelėjo. Jis pagalvojo: padėti ginklą ir pasiduoti stribam! Išsigando jos, šitos minties. Netgi labiau, negu amerikono šūvio. Pasiduoti, kad emgebistai tau rankas laužytų, panages adatom badytų? Juk pasakoja vyrai, sako... O kai jau pradėsi, girdi, išdavinėti net tuos, kurių akyse nematei, išgabens ten, iš kur niekada negrįši. Tad ar ne geriau dieną kitą pakvėpuoti savų laukų oru? Ir laukti, kol tave nudės?! Vienintelio laukti — mirties? Ir pačiam žudyti? Tyliai iš pasalų...

Sakalas atsitrenkia petim į pušį ir stovi, nukoręs sunkią galvą.

(pusl. 186)

Bubniui tai yra vienas tragiškos beprasmybės simbolis. Antras, irgi gal nemažiau skaudus, yra „buožė" Markauskas, pasiturintis ūkininkas. Tai ne standartinis kraugerys, darbo žmonių engėjas ar išnaudotojas, kokius pažįstame iš ankstyvesnių sovietinės lietuvių literatūros puslapių. Jis, tiesa, kietas, kaip titnagas, labai daug reikalauja iš savo samdinių, bet ir pats už juos net daugiau dirba, „tarnauja žemei", o iš tiesų, tai kuria savo svajonę: būti senatvėj turtingu, saugiu, gerbiamu žmogum, savo paties namuose gyventi. Kaip tik šitas nuosavybės instinktas Markauską, esmėje gerą, darbštų žmogų ir iškraipo. Jei jis nebūtų turto vergas, iš jo galėtų išeiti pirmos rūšies kolūkio pirmininkas. Bet dabar jis beprasmiai prapuola Sibire, buvusio savo darbininko Andriaus išduotas už tai, kad pas jį kartą naktį apsilankė „banditai". Kaip tik per tą apsilankymą, kai pas Markauską užeina idealistas Sakalas, autorius mums aiškiausiai ir pateikia savo mintis apie Markauską. Sakalas kalba:

— Kadaise, kai kryžiuočiai apgulė Pilėnus, ar tikėjosi lietuviai laimėti? Ne! Ir vis dėlto kovojo. O kai jau nieko kito nebeliko, susidegino ant laužo. Bet nevergavo. Klausyk, Markauskai, — nevergavo!

Markauskas nebežino, ką ir besakyti. Gražiai kalba Sakalas, tačiau, ką jis pagiedotų, jei nebūtų naktinis? Jo namai — krūmai ir miškas, ant jo galvos viena kepurė. Negi ir tu, žmogau, viską metęs, eisi jam iš paskos, galo ieškodamas? Kad nevergautum... O kada tu buvai laisvas? Ar tu žinai, kas yra toji laisvė? Sukai ratą kaip arklys manieže, ėjai ir ėjai, galvos nuo žemės nepakeldamas, nes tau atrodė negana, vis maža ir maža.

(...) Kada jis buvo laisvas, tikrai? Net vėlų vakarą, atsigulęs miego, jis tebegalvodavo apie nepabaigtus dienos darbus, o prieš akis visą naktį stovėdavo arkliai, irsdavo arimo vagos, šnarėdavo vasarojus, ir jis be paliavos svarstydavo: reikia kuliamąją nusipirkti...vežimo ratus aptraukti...tvarto stogą perdengti...Šalčius „grebarką" įsitaisė, o kodėl aš?.. Netgi retom meilės valandėlėm su žmona jis nepaliaudavo galvojęs apie žemę, trobesius, gyvulius ir padarynę. Ir visalaik šventai tikėjo, kad teisus prieš save, ir prieš dievą, viską darydamas savo vaikų labui, savo senatvei.

(pusl. 65 - 66)

Šitaip ir prapuola du potencialiai geri ir kraštui naudingi žmonės, anot Bubnio todėl, kad vienas vergauja iliuzijoms, o antras — turtui. Ir abudu tiki, kad kovoja už laisvę ir gerbūvį.

Gal būt didžiausias nuostolis kraštui, autoriaus akimis žiūrint, yra Andriaus Marčiulyno žlugimas. Andrius yra liaudies vaikas, iš mažo ūkelio, kuriame du broliai nebesutilpo, ir Andriui teko išeiti bernauti. Pyktis, pagieža, nereikalingo pastumdėlio jausmas kankina jį nuo pat vaikystės. Bernaudamas pas Markauską, Andrius suartėja su Terese, taip pat beturte Markausko tarnaite, ir išreiškia jai savo giliausią skausmą, savo pykčio ir būsiančios tragedijos sėklą: „Ar tu žinai, Terese, kas mes tokie?.. Kurmiai, jei nežinai. Be žemės gyventi negalim, o jos neturime. Ir knisam svetimą" (pusl. 37). Noras tureti savo žemės, pačiam būti gaspadorium ir padarė Andrių sovietinės valdžios šalininku, nes jis tikėjosi, kad naujojoj valstybėj tokie kaip jis gaus žemę ir bus „sau ponais". Nuo šio momento Bubnys pradeda Andrių teisti, nes nuosavybės instinktas, arba, geriau pasakius, neteisingos gyvenimo santvarkos išugdytas dvasios iškrypimas nėra tikras socialistinio galvojimo pagrindas. Tiesą pasakius, Andrius jokių politinių įsitikinimų neturi, o tik nori būti viešpats ant savo žemės sklypo, ir todėl jis, nors ir sovietinis „aktyvistas", naujakurys, nieku iš esmės nesiskiria nuo buožės Markausko, kuriam tarnavo ir kurio žemę, jį išdavęs,

pasiglemžė. Bet naujoji santvarka ne tokių tikslų siekia — ji pačią nuosavybės mintį nori išdildyti iš žmonių sąmonės. Andriui ateina kritiškas momentas tuomet, kai prasideda kolchozų organizavimas, ir į jį, kaipo aktyvistą, kreipiamasi, laukiant iš jo pirmo žingsnio. Čia Andrius ir suklumpa; jis niekaip negali įsivaizduoti, kad dabar reikės vėl grąžinti žemę, dėl kurios jis tiek pykčio, pagiežos iškentėjo, tokias naštas sau ant pečių ir ant sąžinės dėjosi. Kada mes jau aiškiai matom, jog Andriaus visus veiksmus motyvuoja paprasčiausias gobšumas, Bubnys mums pakiša emocinį argumentą, mums gerai pažįstamą ir brangų, kuriuo vadovaudamasis Andrius apsisprendžia neįsijungti į kolūkį. Tas argumentas pateiktas tokiame fone, kad jis mums turi skambėti absurdiškai ir tragiškai, kaip tas „Pulkim ant kelių...", lavonams begulint miesto aikštėje. Štai, Andrius jau beveik pasiryžta prisirašyti, perduoti savo žemę kolūkiui, ir tada, paskutiniu momentu, susvyruoja:

Taip, taip, argi savo atiduoda? Svetimą. Svetimą turtą užrašo, rupūžė, kad jam rankos nudžiūtų. Bene jis išmano, kad laidoja visą kaimą, papročius ir tikėjimą? Bene jis supranta, ką reiškia, pasėjus grūdą, laukti išplaukiančios varpos, lyg dievo kūną jausti burnoj šviežios duonos pirmąjį kasnį? Nes tai viskas tavo. Tavo, žmogau! Tu pasėjai, tu nupiovei, tu ir valgai, tu ir tavo vaikai. Bet štai pasirašysi, ir viskam galas. Viską užkasi į gilią duobę. O kas tada liks? Dėl ko tada reiks gyventi?

(pusl. 333 - 334)

Kaimo papročiai ir tikėjimas, duona, kaip Dievo kūnas — visa tai skamba beveik bradūniškai. Bet Bubnys pateikia skaitytojui savitą bolševikišką tų žodžių išaiškinimą. Kada Andrius, valandėlę pasvyravęs, atsisako „savo" (t. y. Markausko) žemę užrašyti į artelę, vienas komunistas, (matyt senas partijos kovotojas, nes jis yra „vyras su randu") Andriaus paklausia(„Pagailo buožynės, ką?" Tai tiek to Dievo kūno. Toliau romane Andrius, iki pakvaišimo iškankintas to naujai suprasto fakto, kad sovietinė valdžia ne tam atėjo, kad iš jo naują „buožę" padarytų, kad ji nori jam žemę ir visą gyvenimo prasmę atimti, klaidžioja po savo laukus. Ten jį užklumpa partizanai ir, kaip „aktyvistą", žiauriai nužudo.

Bubnio romanas, visos sovietų literatūros rėmuose, atrodo tam tikra prasme kaip savotiškas „anachronizmas". Jis nėra žingsnis pirmyn meninėj - politijėj - filosofinėj plotmėj, kaip kad Pasternako ir Solženitsino kūryba, bet žingsnis atgal, prie „socialistinio realizmo patriarcho" Šolochovo. Savo romanuose *Tylusis Donas* ir *Pakeltoji velėna* Šolochovas aprašė laikotarpį Rusijoj, revoliucijos pradžioj, panašų į tą, kuris buvo Lietuvoj po keturiasdešimt penktųjų metų. Ten taip pat ir bolševikų draugai ir priešai, o taip pat ir neapsisprendę, svyruojantys žmonės yra vaizduojami tiek iš gerosios, tiek iš blogosios pusės, su supratimu, įsijautimu, bet kartu ir laikantis labai aiškios bolševikiškos ideologinės linijos. Panašiai daro ir Bubnys. Tiesą pasakius, jis ir neturi kito pasirinkimo, nes jeigu Sakalo arba Andriaus minčių, ir to „Pulkim and kelių..." jis neįstatytų į tokius rėmus kuriuose visa tai tampa tragišku absurdu,

tada reikėtų *rimtai* viską apsvarstyti. O kur tada tokie svarstymai nuvestų?

R. Šilbajoris

Vytautas Bubnys. Alkana žemė. Vilnius. Vaga, 1971. 399 psl.

BENDRUOMENĖS RINKIMAI...

(atkelta iš 1 p.)

negalvoja. Tie reiškiniai rodo, kad B - nės Tarybos rinkimuose nesudaroma nė minimumo tų sąlygų, kurių būtinai reikia tiesioginiame balsavime. Todėl čia tiesioginis balsavimas ir nepateisina tų vilčių, kurios dedamos į jį rinkimų teorijose.

Beje, B - nė nė nepasitenkino savo Tarybos sudaryme vien tik tiesiogiu balsavimu. B - nės Taryboj yra dar ir valdybos nariai, ir apygardų pirmininkai. Valdybos nariai esti jau Tarybos rinkto pirmininko pasirinkti, taigi renkami dviejų laipsnių atrankos būdu. Ir apygardų pirmininkai į savo postus yra išrinkti dviejų laipsnių netiesioginiais (ir labai jau ne visuotiniais) rinkimais. Šitaip B — nės įstatai papildo (tur būt, taiso?) tiesioginio balsavimo rezultatą B - nės Tarybos rinkimuose. Tai gana ryškus nepasitikėjimas tiesioginio balsavimo principu.

3. AR BALSAVIMAS BENDRUOMENĖJ TIKRAI LYGUS?

Regis, savaime suprantama, kad, jeigu pasakyta, jog B - nės Taryba renkama lygiu balsavimu, tai visi balsuotojai turi po vieną balsą, arba jei po kelis, tai visi po tiek pat. Bet kaip čia yra, kad Čikagoj balsavimo lapely galėjai žymėti 13 (ar 15?) paukščiukų, o Bostone tik du? Kodėl ten tos pačios Bendruomenės nariai (atsiprašau, lietuviai!) turi po 13 balsų, o čia tik po du balsus?

Pasipiktinusius bostoniškius (taip pat ir kitus su Čikaga nesusilyginusius teise į paukščiukus) galima bandyti raminti, kad paukščiukai tai ne balsai, o tik balsų dalys; kad visi turi po vieną balsą, tik Bostone jie buvo padalinti į dvi dalis, o Čikagoj į 13, todėl balsai kaip buvo, taip ir liko lygūs, tik paukščiukų svoris nelygus, — Čikagoj paukščiukai pusseptinto karto lengvesni...

Tas paukščiukų svorio nelygumas susidarė tada, kai B - nė rinkimus suskirstė n e l y g i o m i s apygardomis. Apygardos nelygios ne tik balsuotojų skaičiumi, bet ir renkamų atstovų skaičiumi. Didesnėj apygardoj numatoma išrinkti daugiau atstovų, tai (visai be reikalo) taisyklėse buvo leista ir balsuoti už atitinkamai (ar maždaug atitinkamai) didesnį kandidatų skaičių. Ar atstovų skaičius iš anksto numatytas, ar jis tik spėjamas ir koreguojamas pagal faktiškai balsavusiųjų skaičių, vistiek apygardų nelygumas taršo balsavimo lygumą. Ir tai ne visiškai ta prasme, kaip iš pirmo žvilgsnio atrodo. Jei bostoniškis gali pavydėti čikagiškiam jo 13 - kos ar 15 - kos „balsų", tai čikagiškis visai pagrįstai gali skųstis, kam jo balsas sutrupintas tokiomis menkučio svorio kruopelėmis. Jei jis kandidatų tarpe mato tik vieną, už kurį jis mielu noru balsuotų, tai jis jam gali atiduoti tik vieną paukščiuką — vieną tryliktąją ar penkioliktąją savo balso dalelytę... O kandidatas, kad būtų išrinktas Čikagoj, turi gauti po paukščiuką iš keliolikos šimtų balsuotojų, kai Bostone gana poros šimtų, o Kalifornijoj keliolikos dešimčių.

4. KAM TAS SLAPTAS BALSAVIMAS?

Balsavimo slaptumas yra priemonė prieš pasikėsinimus balsuotojams įsakinėti kaip jie turi balsuoti; prieš pasikėsinimus balsuotojus papirkti; prieš galią turinčiųjų represijas už balsavimą ne taip, kaip jie ragino. Bendruomenėj, kaip ir kitose visuomeninėse organizacijose, nuo tų dalykų gintis netenka, nes nei čia kas gali įsakyti taip ar kitaip balsuoti, nei čia yra kam intereso balsuotojus papirkinėti, nei kas imtųsi ar pajėgtų imtis kokių represijų už balsavimą pagal savo pasirinkimą. Vienintėlis slaptumo pateisinimas visuomeninėse organizacijose yra tik stoka drąsos būti atviriems, o tai labai negirtinas paprotys.

Slaptas balsavimas visuomeninėse organizacijose yra tipiškas smulkiadvasis veidmainiavimas. Dėsnį, anot kurio „vienam pareikalavus, balsuojama slaptai", jau būtų metas pakeisti priešingu — bent vienam pareikalavus, balsuojama viešai, pavardžiui, ir protokoluojama, kaip kas balsavo. Vietoj slapto balsavimo galėtų būti balsavimas raštu, kortelėmis — taip dažniausiai patogiau, — bet reiktų atprasti balsavimuose nuo saugojimo, kad niekas nepamatytų kaip kas balsavo.

Priemonės balsavimo slaptumui užtikrinti — ar bent sudaryti tokio užtikrinimo įspūdžiui — padidina formalumus, pabrangina balsavimą, o svarbiausia — sudaro patogią užuovėją, balsavimo rezultatams „papildyti bei pataisyti".

Šiaip jau vargu kam į galvą ateitų tokius dalykus daryti. Bet dabar, kai ALTarybos oficiozas taip smarkiai kimba B - nei į atlapus, stengdamasis įrodyti jos menkumą, norom nenorom pagalvoji — ar Bendruomenės veikėjai visur ir visada atsilaikys prieš pagundą bent kiek „pasididinti"?

Prieš trejus metus atsitiko New Yorke tokia komedijėlė. B — nės garbės teismas — visi newyorkiškiai — ėmė ir nuaiškino rinkimų taisykles taip, kad New Yorko apygardai teko tik dvi vietos B - nės Taryboj. Apygardos vadai užprotestavo, rinkimus suboikotavo. Paskui išsiderėjo penkias vietas ir rinko atstovus rudenį. Visi buvę boikotuotojai, taigi ir rinkimų komisijos, buvo aiškiai suinteresuoti, kad balsuotų New Yorke kiek galima daugiau, kad būtų pateisintas penkių vietų išsireikalavimas. Na, ir balsavo daug. Daugiausia paštu. Mano apylinkėj, sakė, balsavo apie š i m t ą k a r t ų didesnis skaičius, negu į apylinkės susirinkimus (pirma to ir po to!) ateina! Štai ir knietį klausimas, — iš ko komisija matė, kad visi tie balsai atsiųsti pačių balsuotojų, o ne kokio nors uolaus „sekretoriato" pagaminti, pasinaudojant adresais iš telefonų knygos? Arba dar pasiučiau: kaip komisija išsiteisintų, jeigu kas imtų ją kaltinti, kad ji pati balsų krūvą gerokai papildžiusi?

Šįmet B - nės veikėjams ypač yra intereso, kad balsuotojų skaičius būtų nors kiek padidėjęs. Bet jei iš tiesų padidės, nežinau, kaip bus apsiginta nuo įtarinėjimų, kad gal „specialūs sekretoriatai" prisidėjo... Lengva būtų apsiginti, jei balsavimas būtų atviras — ant kiekvieno „balso" būtų balsuotojo pavardė, adresas, net ir telefono numeris.

Nėra abejonės, kad B - nės Tarybos rinkimai yra tik nesisekantis klasikinio demokratinio tipo politinių rinkimų pamėgdžiojimas (Kaip ir B - nės Taryba su Valdyba — sužalotas parlamento - kabineto pamėg - dinys).

Kaip žaidimas, toks rinkimų būdas, bent ta prasme teigiamas, kad kas treji metai šiek tiek padirgina dalyvaujančių nervus ir pažadina kiek gyvumo. Bet reprezentantų - vadovų atrankai daryti ir jiems iškelti tas rinkimų būdas mūsų sąlygose pergremėzdiškas. Neatrodo, kad šių metų rinkimai sustiprintų įrodymus, jog jų kaip tik tokių B - nei būtinai reikia. Jei toki rinkimai šioj B - nėj šiemet dar nebūtų paskutiniai, tai vis tiek tur būt, neperilgiausiai trukus jų vietą turės užimti netiesioginis, laipsninis vadovybės atrankos būdas, kokiu naudojasi visos kitos d r a u g i j o s.

Beje, tikrai veiklios, energingos (kad ir nebūtinai tikrai išmintingos) vadovybės dažniausia esti tos, kurios sugeba pačios pasirūpinti savo išrinkimu. Laipsniniu ir neperdaug visuotiniu būdu atliekamuose rinkimuose toks pasirūpinimas įmanomesnis. Tiesioginiuose rinkimuose perdaug atsitiktinumų.

V. Rastenis

KOVOJANTI LB APYLINKĖS VALDYBA

Didžiosios čikagiškės Marquette Parko lietuvių kolonijos Lietuvių Bendruomenės apylinkės naujoji valdyba savo kadenciją pradėjo itin kovingai. Pirmiausia, pasekdama savo Cicero kaimynų pavyzdžiu, ji padarė spaudoje pareiškimą ne tik lietuvišką visuomenę pasveikindama ir padėkodama jai už pasitikėjimą, bet taipgi kviesdama ir ragindama daryti tai, ko kitos valdybos, reikia manyti, nė nesapnavo ryžtis kviesti ar raginti; būtent: „kurti lietuviškas šeimas", „siųsti savo vaikus į lietuviškas mokyklas", ar „puoselėti lietuviškus papročius". Toji valdyba taipgi pareiškė griežtai pasisakanti:

„. . .prieš betkokį bendradarbiavimą su Lietuvos pavergėjo peršamomis institucijomis ir iš tų institucijų nuolat siunčiamais į mūsų tarpą NKVD agentais: scenos menininkais, okupantui tarnaujančiais rašytojais, gydytojais ir kitokių rolių priedanga apsisiautusiais propagandistais, kurie skaldo Lietuvos laisvinimo veiksnių darbą. . ."

Šitas profesijomis ir talentais įspūdingas „NKVD agentų" sąrašas veikiai buvo papildytas dailininkais, konkrečiau kalbant — jų darbais. Balandžio 5 d. Čikagos lietuvių dienraščiuose toji bendruomenės apylinkės valdyba, susimokiusi su Čikagos Lietuvių Taryba paskelbė „Įspėjimą visuomenei", pasmerkiantį šioje kolonijoje iniciatorių grupės ruošiamą Lietuvos dailininkų grafikų parodą, ragindama stipriai reaguoti prieš betkokią iš anapus ateinančią melagingą propagandą. Itin įdomus to vienybės sąskaiton pateikiamo „įspėjimo" paskutinis paragrafas:

„Nesvarbu kokiais keliais paveikslai gauti, nežiūrint kad ir iš privačių rankų, bet viešoje vietoje jie tampa maskviškės propagandos įrankiu, panašiai kaip okupanto aprobuotos literatūros viešas parodymas ar pardavinėjimas."

Po šitokio pareiškimo belieka laukti Lietuvių Bendruomenės vienetų valdybų ir kitokių veiksnių raginimo nesiklausyti lietuviškų radijo valandėlių (reta jų programa išsiverčia be gimtajame krašte įgrotų ar įdainuotų plokštelių) ir neskaityti lietuviškų laikraščių (juk ir *Draugas* ir *Naujienos* spausdina Lietuvos rašytojų kūrybą ar dailininkų darbų nuotraukas, kad ir nevisada pažymėdami iš kokių ten išėjusių „okupanto aprobuotų" leidinių tai paimta). Juk ir radijo valandėlės ir laikraščiai yra nė kiek nemažiau „viešos vietos" negu Menės salė.

Atsilankius Marquette Parko „veiksnių" pasmerkton parodon pirmiausia teko nusistebėti ją prižiūrinčiais „okupanto patikėtiniais", aktyviais akademinio jaunimo organizacijų nariais, kuriuos iki šiol pažinojau kaip sąmoningus lietuvius, bendradarbiaujančius čionykštėje spaudoje ar net redaguojančius, mokytojaujančius lituanistinėse mokyklose, sutinkamus lietuviškuose kultūriniuose parengimuose. . .

— Tai gana apsčiai „melagingos propagandos" prisižvejota lietuviškos išeivijos inteligentų salionuose, — užkalbinau dailininką Viktorą Petravičių, įdėmiai apžiūrinėjantį tvarkingai iškabinėtą pusšimtį tenykščių grafikų kūrybą.

— Geri darbai. . . Grafika Lietuvoje atrodo tebėra stipri, — nusišypsojo dailininkas. Propagandos čia tikrai ne daugiau, negu Lietuvoje neseniai viešėjusių čionykščių dailininkų (Vizgirdos, Igno) ten suruoštose parodose. . .

Visuomenė, atrodo, savo veiksnių nelabai paiso, parodos neboikotuoja, — pastebėjau Menės šeimininkui.

— Bendruomenės valdybai reikėtų padėkoti už „įspėjimais" padarytą reklamą. Būtum matęs, kiek čia lankytojų prisirinko atidarymo vakarą! O ir po to žiūrovų niekad netruko. . . Žinoma, susilaukiau ir keleto anoniminių grąsinimų telefonais. Vienas sakė net bombą įmesiąs. . . Bendruomenei tur būt reikėtų dėkoti ir už telefoninius grąsinimus ką tik iš ligoninės sugrįžusiai žmonai, kas jau nebėra taip juokinga. . .

Kovojanti bendruomenės valdyba, atrodo, turi ir rimtai kovoti nusiteikusių pasekėjų, sugebančių „stipriai reaguoti". Ji, tur būt, pasiruošusi nešti atsakomybę ir už „vienybės kovų" pasekmes. . .

Algirdas T. Antanaitis

ĮSPĖJIMAS VISUOMENEI

Skelbiama, kad šį savaitgalį, balandžio 6 dieną, Marquette Parke atidaroma iš pavergtos Lietuvos dailininkų grafikų paroda.

Chicagos Lietuvių Taryba ir vietinė Marquette Parko LB apylinkės valdyba jaučia pareigą įspėti visuomenę, kad tokios parodos išstatymas nėra suderinamas su Lietuvos Laisvinimo veiksnių nusistatymu, neįsileisti su okupantu ir jo visokiais patikėtiniais į viešą bendradarbiavimą, priešingai, stipriai reaguoti prieš betkokią, iš anapus ateinančią melagingą propagandą.

Nesvarbu, kokiais keliais paveikslai gauti, nežiūrint kad ir iš privačių rankų, bet viešoje vietoje jie tampa maskviškės propagandos įrankiu, panašiai kaip okupanto aprobuotos literatūros viešas parodymas ar pardavinėjimas.

Tikimės visų lietuvių glaudaus bendradarbiavimo.

Chicagos Lietuvių Taryba
LB Marquette Parko apylinkės valdyba

4.2.1973
Chicago.

ŽURNALISTIŠKOS PERIPETIJOS

Šių metų pradžioj New Yorko, Bostono, Toronto ir net Londono lietuviškuose laikraščiuose pasirodė pareiškimas, kuriame visa „LŽS centro valdyba" (toks parašas po pareiškimu) protestavo prieš „kaikieno" tulžies laistymus, faktų iškraipymus, nebūtų dalykų išsigalvojimus, prie atskirų žodžių prisikabinėjimus, asmens bei einamų pareigų diskreditavimus, ir t.t., ir t.t., — nukreiptus prieš Lietuvių Žurnalistų Sąjungos pirmininką, *Laiškų Lietuviams* redaktorių kun. Juozą Vaišnį, S. J. Nors kaltinamieji ir nebuvo paminėti kitaip, kaip tik nežymimuoju įvardžiu „kaikas", betgi mūsų laikraščius bent pavartančiam iš pirmo žvilgsnio buvo akivaizdu, kad čia protestuojama prieš tautiniadrausmininkų trijulę: *Naujienas*, *Laisvąją Lietuvą* ir bent iš dalies *Dirvą*. Nes kaip tik šiuose laikraščiuose LŽS pirmininkas buvo tulžingai ar bent seilingai aplotas už drausmininkams heretiškai atrodančias jo nuomones, ypač išdėstytąsias *Laiškų Lietuviams* 1972 m. 9 nr. vedamajame. Ir nors protestas pasirašytas tik kolektyvinio, taigi fiktyvaus asmens titulu, daugelis žinom, kad po juo glūdi penki konkretūs asmenys, būtent: pats LŽS pirmininkas Juozas Vaišnys; vicepirmininkas Vytautas Kasniūnas, teoretiškai *Dirvos*, praktiškai gal dažnėliau *Draugo* bendradarbis; vicepirmininkas Vladas Butėnas, nuolatinis korespondentas *Tėviškės Žiburiuose* ir Dirvoj; sekretorius Algirdas Pužauskas, pirmojo ir, berods, ne vien tik pirmojo puslapio redaktorius *Naujienose*; iždininkas Jurgis Janušaitis, „Marquette Parko Vaižgantas", kone visų šio kontinento lietuviškų laikraščių bendradarbis, deimančiukų Čikagos lietuvių visuomeniniuose veikimuose ieškotojas ir uolus jų garsintojas.

Konfliktėlio šalių personalinė sudėtis šitaip lyg ir pernelyg smulkmeniškai čia dešifruojama ne atsitiktinai ir ne iš neturėjimo kas veikti, o tam, kad būtų ryškiau matoma, kokiose peripetijose — atseit, nesitikėtose ir nepatogiose aplinkybėse — yra atsidūrę mūsų didokos žurnalistų minios rinktiniai reprezentantai. Pernai pavasarį jie paskelbė septynias savo veikimo gaires. Trečiojoj sakė: *Darysime viską, kiek mūsų pastangos leis, kad laisvoji lietuvių spauda laikytųsi spaudos etikos, kad jos puslapiuose labiau atsispindėtų vienybės dvasia ir nebūtų išsišokimų nei prieš atskirus asmenis, nei prieš ideologines grupes.* Neteko girdėt, buvo ar nebuvo dėta kokių apčiuopiamų pastangų ta linkme, bet jei ir buvo, tai aišku, kad tų pastangų būta nesėkmingų. Devyni mėnesiai praėjo nuo tos gairės paskelbimo, o štai — ataka iš spaudos ne prieš šiaip sau kokį „atskirą asmenį", o prieš patį LŽS pirmininką. . .

Iš visos didžiulės žurnalistų sąjungos (sako, jau daugiau kaip 300 žurnalistų ji turinti susiregistravusi), tik vienas V. Alantas pakėlė ranką pirmininkui, savo įpėdiniui, apginti. Ir tai nesėkmingai: *Laisvosios Lietuvos* redaktorius sudraskė Alanto atsiliepimą į skutelius ir dėjo atgal jam ir jo ginamajam už žodį po žodį, už sakinį po kelis.

Valdyba ryžosi ginti pirmininką pati. O nepatogumų daug. Protestą grįsti teko paties valdybos pirmininko nuosavų nuopelnų išskaičiavimu. Kitiems valdybos nariams tas protestas buvo pasišiaušimas prieš laikraščius, kuriuose jie reguliariai ar bent dažnokai (išskyrus *Kasniūną)* patys rodosi. Ypač A. Pužauskui turėjo būti nepaprastai keblu atvirai protestuoti prieš savo „boso" elgesį. Greičiausia kaip tik todėl protestuotojai nė neminėjo nei priešininkų nei savo konkrečių vardų. Nes nepatogu gi. . .

Sakoma, protestas tai silpnuolių ginklas. O jei ir ne silpnuolių, tai vistiek menkas. Tie laikraščiai, kuriems LŽS valdybos protestas buvo skirtas, kuriems jį derėjo konkrečiai ir atvirai adresuoti, neatkreipė į jį jokio dėmesio: neįsidėjo, nesiteisino, netgi toliau tęsė savos teisybės dėstymus. Net ir *Drauge* neteko matyt to protesto, nors (ar gal dėl to, kad) jis nelietė *Draugo*. O protestą paskelbusiųjų laikraščių skaitytojų, tur būt, beveik 99% negalėjo suprasti, apie ką ten iš tikrųjų kalbama, kadangi nežinojo, nei ką, nei kur kažkoks „kaikas" yra rašęs apie LŽS pirmininką kun. Vaišnį. Nes gi reta tokių, kurie visus laikraščius išsirašo, o dar rečiau tokių, kurie visus atidžiai peržiūri. Nei protestą paskelbusieji, nei kiti laikraščiai apie tą dalyką iš savo pusės nepasisakė. Tik *Europos Lietuvis* šalia protesto įdėjo ir ištrauką iš *Laiškų Lietuviams* vedamojo, tad bent

netiesiogiai paaiškino kokią poziciją LŽS valdyba gina.

O štai ir dar viena staigmena. Beveik tuo pačiu metu, kai protestavo prieš antitolerantus, LŽS valdyba pati savo tolerantingumą pakišo po klaustuku. Būtent, staiga, kaip sako, net pasiaiškinimo nepasiteiravusi, išmetė iš žurnalistų sąrašų E. Šulaitį. Esą, dėl kažkokio ten bendradarbiavimo vilniškėj, atseit komunistinėj, okupacinėj, etc. spaudoj.

Aname *Laiškų Lietuviams* vedamajame (kuriuo taip pasipiktino drausmininkai) LŽS pirmininkas rašė, kad: *apie įvairius reiškinius mes sprendžiame per greitai, neturėdami pakankamai informacijų ar duomenų* (Įžvalgi pastaba!). Ir kad: *Visuose sprendimuose reikia daug išminties, atsargumo ir tolerancijos.* (Sveikintina išvada!).

Nesvarbu, kad LŽS valdyba išbraukė Šulaitį iš savo sąrašų. Tas išbraukimas gi neturi apčiuopiamos praktinės reikšmės. Įdomu tik štai kas: kaip — ir kodėl t a i p — tuo savo aktu LŽS valdyba kvalifikavo pati save. Šį, jos pirmininko žodžiais tariant, „alternatyviška klausimą" valdyba, matyt, sprendė paskubom, greičiausia neturėdama pakankamai nei informacijos, nei duomenų. Todėl vargu ar pavartojo pakankamai daug bent jau atsargumo su tolerancija, nekalbant apie išmintį.

Nėra kaip manyt kitaip, kaip tik taip, kad „Vaišnio byloj" valdyba gynė vieną principą, o „Šulaičio byloj" pasielgė pagal kitą, priešingą. Abiem atvejais ji veikė kaip kolegija, nesisakydama kokia bei kurių narių balsų dauguma ji vienaip ir kitaip apsisprendė. Kaikas — ypač pirmininkas — čia atrodo beesąs netikėtai atsidūręs keblioje padėtyje, arba dviprasmiškame vaidmeny.

V. Rastenis

NUSIPO LITIKAVIMO REZULTATAI

Mūsų rimtesnėj spaudoj jau senokai buvo aliarmuojama, kad neturime aiškaus politinio plano ateičiai. Neturime, nes nėra kam planuoti. Niekas nesiima iniciatyvos. Tiesa, VLIKas buvo kartą net sudaręs komisiją Klevelande tokiam planui paruošti, bet ir ji, rodos, numirė, nieko nenuveikusi. Mūsų politinių organizacijų vadovybės tėra tik politikos technikai, dienos darbų vykdytojai, bet jokie politikos architektai. Ir tie patys kasdieniniai darbai nėra iš anksto pagal svarbumą suplanuoti, koordinuoti. Vieni veikėjai nuvažiuoja į Vašingtoną su kuo nors pasišnekėti, kiti biuletenius leidžia ar kokį memorandumą parašo, bet ir tai tik tada, kai koks reikalas prispiria.

Bendro plano nebuvimas leidžia kiekvienai politinei organizacijai turėti savo planą ir jį laikyti svarbiausiu. Taip faktiškai ir daroma. Pavyzdžiui, ALTa vyriausiam politiniam organui VLIKui iš surinktų lėšų skiria tiek, kiek ji nori, paprastai apie ketvirdalį. Skirdama sau didelę daugumą surinktų lėšų, ji tuo pačiu savinasi vyriausio poltikos sprendėjo vaidmenį. Kiti pagrįstai jai tokio vaidmens nepripažįsta. Tokios padėties rezultatas yra tas, kad ir visuomenė atitinkamai susiskaldžiusi. Ji žiūri, ką daro veiksniai, ir vieni pritaria vieniems, kiti kitiems. Kadangi čia dar prisideda ir piniginiai reikalai bei asmeninės ambicijos, padėtis visai įkaista ir susikomplikuoja. Tokiu keliu einant, prieita prie to, kad net ir šalpos organizacija, kaip Balfas, iki šiol darniai veikusi, ima skeldėti.

Dabar esame tur būt tokioje prastoje padėtyje, kokioje iki šiol dar nesame buvę. Vadinasi, smunkame, riedame žemyn. Dėl to darosi suprantami ir susirūpinimo balsai spaudoje. Turime galvoje *Draugo* vedamąjį — „Rusų emigracija — pamoka lietuviams" (1973.III.5). Straipsnyje aprašoma, kaip bolševikai suskaldė ir sunaikino rusus emigrantus. Jie tai darė gudriai apšaukdami bolševikų agentais „emigrantų vadus, jų kultūrininkus, profesorius, gydytojus, net dvasiškius... Daugelis emigrantų vadų iš nakties rasdavo ant savo namų ar butų durų nupieštus kūjo ir piautuvo ženklus, raudonas žvaigždes, komunistinius šūkius" (Panašiai ir pas mus jau darosi: poetas Stays Santvaras rado prie savo buto durų plytos gabalą, įvyniotą į raudoną skudurą). Tuo būdu Maskvos agentai supiudė rusus emigrantus, o tada „nuo besiriejančios emigracijos nusisuko jaunimas, nepakęsdamas ilgalaikių senių ginčų. Beveik visi jie įsiliejo į kitų tautų tarpą.". Vedamojo autorius b. kv.(iklys) straipsnį baigia tokiu sakiniu: „Reikėtų pasimokyti, nes, atrodo, atėjo laikas".

Ir mes sutinkame, kad „atėjo laikas pasimokyti", jeigu jau nepavėluota. Bet kaip pasimokyti? Štai kas svarbiausia. *Draugo* vedamasis aiškino, kaip rusus emigrantus suskaldė ir sunaikino Maskvos agentai. O kasgi mus skaldo? Jau anksčiau mūsų spaudoje buvo rašoma, kad mus skaldo mūsų pačių kvailumas, kai kurių mūsų įsivaizdavimas, kad tik jie patriotai, kad tik jų nuomonė neklaidinga, o kiti, kurie bent kiek kitaip galvoja ir veikia, jau yra Maskvos agentų suvedžioti kolaborantai. Šitokie patriotai, patys save iškėlę į aukščiausią patriotizmo pakopą, tariasi turį pareigą jiems nepritariančius koneveikti kaip ir kiek bepajėgia. Štai Los Angeles 16 patriotų (žr. *Akiračiai*, 1973., Nr. 1, p. 14) tariasi turį teisę kitaip manančius (Lietuvos solistų koncertų lankytojus) vadinti „politiškai naiviais ir idėjiškai pakrikusiais išeiviais, apmulkintais oportunistų ir Maskvos agentų. Atseit, mes pasirašiusieji atsišaukimą esame išmintingi ir patriotai, o jūs (keli šimtai), kurie lankėt G. Kaukaitės koncertą, esate Maskvos agentų apmulkinti pakrikėliai. Štai Cicero miesto patriotai apsišaukėliai (samozvancai) tariasi turį teisę terorizuoti tėvus ir jų jaunimą, kuris praeitą vasarą stovyklavo Lietuvoje. O štai *Naujienų* patriotas K. Strėva puola jau ir *Draugą*, *Darbininką* ir *Laiškus Lietuviams*, kad ir jie nepakankamai patriotiški. Esą tik „*Naujienos* šiandien yra vienintelės, nieko nebojančios, aiškiai pasisako mums rūpimais klausimais" (1972.XII.23). (Kažkodėl Strėva užmiršo *Naujienų* talkininkus — *Naująją Viltį, Dirvą, Laisvąją Lietuvą.*) Neužmiršo patriotai ir frontininkų, kurie save vadina rezistencine organizacija. Šiems irgi prikišama patriotizmo stoka. Lietuvių Žurnalistų Sąjungos centro valdyba ir Čikagos LF Bičiulių valdyba, matyt, taip išsigando patriotų priekaištų, kad paskelbė spaudoje pareiškimus. Žurnalistai gina savo pirmininką kun. J. Vaišnį, S. J., o frontininkai savo organizaciją ir paskirus asmenis. Bet kas ginasi ir teisinasi, kas stoja prokuroro ir teisėjo akivaizdoj, tas tuo pačiu pripažįsta tam prokurorui teisę kaltinti, o teisėjui teisti. Ir jeigu tu teisinais, tai nereiškia, kad išsiteisinai ir esi nekaltas. Teisėjas nusprendžia — kaltas ar nekaltas. Bet jis dar sprendimo nepaskelbė. Ir reikia tik stebėtis, kad frontininkai rado reikalą stoti teisman ir teisintis. Juk taip neseniai tų pačių frontininkų organo *Į Laisvę* redaktoriai, apsivilkę iškilmingom teisėjų togom ir atsistoję tautinės drausmės sargyboje kaltino kitus patriotizmo stoka, kolaboravimu ir kitomis tautinės drausmės nuodėmėm. Kągi, pasitvirtino Švento Rašto žodžiai: neteiskit, kad nebūtumėt teisiami. Jūs teisėt, o dabar ir jus nuteisė kiti. Tuos kitus teis dar kiti, gal dar didesni patriotai, ir taip be galo.

Visi šie faktai rodo, kad mes neabejotinai einame anuo rusų emigrantų susinaikinimo keliu ir, juo eidami, prieisim tokį pat galą. Kokia išeitis? Galima nieko nedaryti ir leisti įvykiams vystytis toliau iki „natūralios" pabaigos, bet galima ir tą kritimą prarajon sulaikyti. Kokiu būdu? Mums reikia atsisakyti senos tarppartinės ir tarpkonfesinės neapykantos bei kovos ir pasukti nauju ekumenizmo keliu. Jeigu šiandien socialistai su krikščionimis gali dirbti vienoj organizacijoj, o katalikai su protestantais melstis vienoj bažnyčioj, tai kodėl lietuviai negalėtų sugyventi su kiek skirtingai kitu klausimu galvojančiais lietuviais, siekiančiais to paties tikslo — Lietuvos laisvės? Bet reikia, kad kas autoritetingai tuo klausimu pasisakytų. Todėl mes ir kreipiamės į PLB vadovybę, į JAV LB bei kitų organizacijų vadovybes, kviesdami atsiriboti nuo aukščiau minėtų apsišaukėlių „teisėjų" ir uždrausti jiems naudoti bendrinių organizacijų vardą savo nedorai kovai su tariamais priešais teisinti. Jeigu jūs neginsit tokių žmonių, kaip St. Barzdukas, (jis buvo vadinamas komunaru), Grandinėlės vadovas L. Sagys, kun. J. Vaišnys, S.J. ar rašytojas St. Santvaras, jeigu jūs savo tylėjimu leisite koneveikti visus tuos, kurie nuvažiuoja į Lietuvą ar nueina į Lietuvos menininko koncertą, tai jūs, kaip organizacijų vadovai, neatliksite savo pirmaeilio svarbumo pareigos. Juk viena iš svarbiausių jūsų pareigų ir yra išlaikyti išeivijos vienybę, kuri betgi negali būti ribojama vienos grupės pažiūrų rėmais. Jeigu jūs atsisakysite nuo šios pareigos ar pasirodysite čia kaip bailiai, tai ir visi kiti jūsų darbai nebus labai sėkmingi. Tada tarpusavio kova ne mažės, o didės, nes neprašytų teisėjų ir neapykantos skleidėjų akcija iššauks atitinkamą reakciją, ir greitas mūsų bendruomenės smukimas bus neišvengiamas. Jau dabar teko girdėt puolamųjų grasinimą registruoti mūsų didžiųjų vadų vaikų nulietuvėjimą ir tai skelbti viešai. Ir jūs nustebsit, kiek tokių atsiras. Žodžiu, gali prasidėti tarpusavio savinieko akcija. Tad reikalas rimtas ir neatidėliotinas.

A. Daugvydas

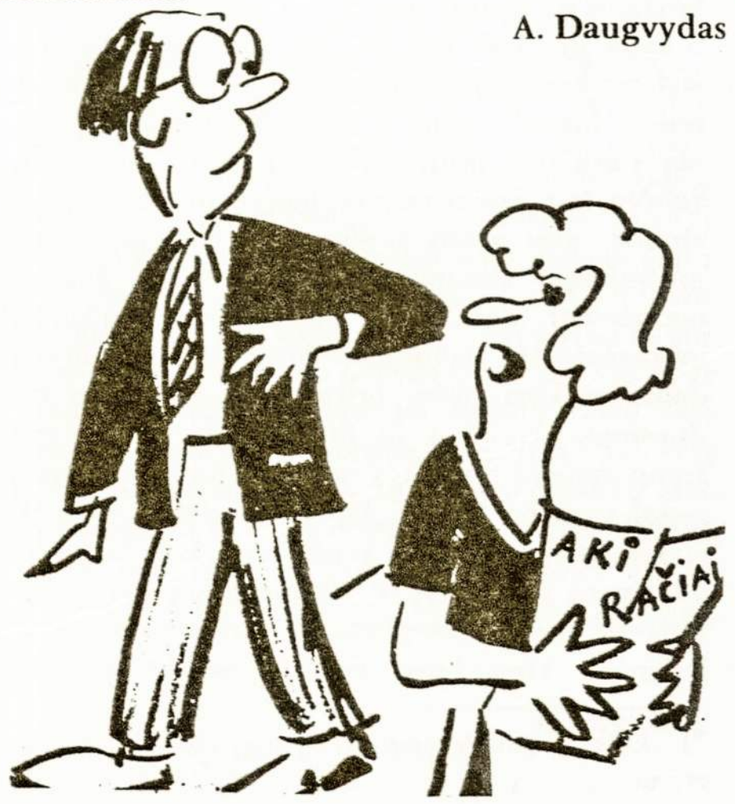

NEPRIKLAUSOMOSIOS LIETUVOS KRIZĖ AR KRITIKA?

PASTABOS L. SABALIŪNO KNYGOS PARAŠTĖJE

1.

Indianos universiteto leidykla užima ryškiai matomą **vietą pasaulinėje** mokslinės spaudos rinkoje. Jos **leidiniai** sutinkami visose didesnėse mokslinėse **bibliotekose**, yra vertinami ir turi paklausą specialistų **sluoksniuose**. Vienu žodžiu, tai neeilinė leidykla. Ji turi **savo nusistovėjusį** kokybinį lygį ir reikalavimus, **kuriems išpildyti** reikia atitinkamų akademinių savybių, **intelektualinių** sugebėjimų, įgūdžių, patirties, **nepaskutinėje** vietoje ir tam tikro veržlumo. Tik visa tai **drauge turint**, galima įveikti atatinkamą akademinio **alpinizmo** aukštumą.

Minėtosios leidyklos tarptautinių studijų eilėje **pernai pasirodęs** politinių mokslų profesoriaus dr. L. **Sabaliūno** veikalas ta prasme yra neabejotinai gražus **asmeninis** kūrybos laimėjimas, kuris pelno autoriui **pagarbą** ir vertas nuoširdaus pasveikinimo. Norisi tai iš **karto labai** aiškiai pabrėžti, kol saldžiarūkštės kritikos **pastabos** dar neužtemdė šito pagrindinio ir **esmingiausio** dalyko, pasitinkant iš spaudos išėjusį **veikalą.**

Atskirai tenka pasveikinti autorių dar ir už tai, kad **jam pavyko** leidėjam įpiršti grynai lietuvišką temą, o tai **kol kas irgi** ne toks dažnas reiškinys. Tai dar vienas **akivaizdus** ir dėmesio vertas įrodymas, kad kelias į **akademinę** karjerą užsienyje nebūtinai turi reikšti **atsidavimą** tarptautinei problematikai, atsiribojant nuo **savos tautinės** tematikos.

2.

Knygos turinį sudaro 18 skyrelių, padalintų į 6 dalis, **istorinėms** prielaidoms ir priežastiniams sąryšiams **nurodyti. Drauge** su pratarme, įžanga, priedais, šaltinių **nuorodomis**, bibliografija, išnašomis, rodykle susidaro svarus netoli 300 psl. tomelis, kurį vienu prisėdimu perskaityti nepatartina.

Įdomi ir iki šiol giliau nenagrinėta tema, aiškus planas, lengvas dėstymo būdas, be priekaištų atliktas spaudos darbas — visa tai maloniai nuteikia skaitytoją noriai imti į rankas dr. Sabaliūno knygą ir susipažinti su jos turiniu. O tai, kad veikalas parašytas angliškai ir žymios leidyklos išleistas, leidžia spėti, kad susilauks daugiau skaitytojų, o tuo pačiu ir įvertinimo, tarp užsienio specialistų, negu savoje visuomenėje.

Iš knygos pavadinimo sprendžiant, autoriui rūpėjo savo specialybės rėmuose, būtent politologo žvilgsniu, panagrinėti nepriklausomos Lietuvos krizę 1939 - 1940. Kiek kitaip atrodo, pavarčius knygą, sprendžiant iš atskirų dalių santykio. Trys dalys iš šešių, taigi pusė knygos, susideda iš ankstesniojo laikotarpio apžvalgos. Tai jau ne įvadas, bet dėstymas. Susidaro įspūdis, tarsi autoriui buvo sunku apsispręsti; pasilikti prie pradžioje užsibrėžtos paskutiniųjų metų krizės temos ar ją tiesiog išplėsti į visą nepriklausomojo gyvenimo laikotarpį. Spėjimą patvirtina knygos išvadinis skyrelis (210 - 216 psl.), kuriame autorius bendrai aptaria viso nepriklausomojo laikotarpio politiką, neapsiribodamas krize. Be abejo, tokia riba nelengvai išvedama. Galima sakyti, kad autoriui nepavyko čia tai elegantiškai pravesti ribą, kaip tarp nepriklausomosios ir senosios Lietuvos valstybės istorijos, kuri skaitytojo neapsunkina.

Antraštės dažnai skiriamos tik paviršutiniško skaitytojo dėmesiui pagauti ir nebūtinai turi atspindėti knygos turinį. Už tai, kad autorius savo veikale duoda daugiau, negu pažada titulinaime lape, iš esmės nenusipelno jokio priekaišto. Deja, išsiplėtimas į visą laikotarpį, mėginant jį santraukiniu būdu aprėpti labai ribotame puslapių skaičiuje, yra ta prasme labai nelaimingas, kad sukelia neaiškumų, ko iš tikrųjų siekė autorius, kas jam labiau rūpėjo — nepriklausomosios Lietuvos krizė ar kritika? Šitą klausimą mėginsime vėliau atsakyti.

Kiek tai liečia antrinės antraštės pasirinkimą, man regis, jog autorius čia daugiau pažadėjo, negu galėjo ištesėti. Tiesa, dviejų priešybių — nacionalizmo ir komunizmo — sugretinimas pirmu žvilgsniu atrodo labai vykęs, nes skaitytoją iš karto pagauna ir suintriguoja, tačiau iš tikrųjų sukelia tik daugiau neaiškumo. Pirma, sugretinime slypi prielaida, jog nacionalizmą ir komunizmą sieja kažkos tarpusavio priežasties ryšis. Antra, abu sugretintieji terminai yra nevienareikšmiai. Jeigu komunizmo termine politinė ideologija ir santvarka savotiškai sutampa, tai to jokiu būdu negalima teigti, kalbant apie lietuviškąjį nacionalizmą. Pastarajame slepiasi du skirtingi dalykai, būtent, visiems lietuviams bendra ypatybė (tautiškumas) ir vienos lietuvių dalies, tautininkais vadinamos, savitas tautiškumo ir valstybinės santvarkos samprotis (tauti*nink*iškumas). Nesu tikras, kad autoriui pavyko pilnai pašalinti tuos neaiškumus, nors pats jų lengvai galėjo išvengti, atsargiau naudodamas didelius žodžius.

3.

Išskyrus prof. A. Senno dvi knygas, kuriose ex professo tyrinėjama nepriklausomojo laikotarpio pradžia, istorikai, regis, vis dar vengia išsamiau prasitarti šiuo klausimu, tarsi tai būtų perdaug karšta geležis, nors jau nuo šio laikotarpio pabaigos mus skiria daugiau negu trys dešimtmečiai. Negalima tad sakyti, kad nagrinėti per anksti. Istorikus sulaiko tiesiog šaltinių neprieinamumas. Politologai gali jausti šiuo požiūriu laimingesnėje padėtyje, nes jų turimas platesnis teorinių rėmų akiratis leidžia jiems ir ant žymiai siauresnio šaltinių medžiagos pamato surėsti savo statybos pastatą. Smalsu patirti, kaip šitas užmojis

AR VISKAS TAIP BUVO?

KAPSUKO - ANGARIEČIO GINČAS — III

Dabar prieinam prie stambiausios klaidos. Kalbėsim apie „penkias **dešimtines.**" Ir reikia pasakyt, jei kas čionais mato vien klaidą (ir dažnai ją **prikiša man**), tas dar nieko neišmoko; už tai prisieina istoriniai pažvelgt į tą **klaidą.**

Pirmi du mėnesiai sovietų valdžios Lietuvoj parodė, kad Lietuvos kaime po **senovės buožės** šeimininkauja (kokie buvo caro laikais valsčiai, vokiečių **okupacijos** laikais „komitetai" ir „rados," tukie pat pasirodė 1919 metų valsčių ir **miesčiukų** „revkomai" ir sovietai"). Beveik visur sovietai, kuriuos užgrobė **pasiturintieji** valstiečiai (Lietuvos „sredniaki") kartu su buožėmis ir miesčiukų **vertelgomis**, skriaudė darbininkus (ypač dvarų) ir ardė kuriamąjį Sovietų **Respublikos** darbą. Agitacijos, straipsnių ir p. d. jau nebegalėjo ištekti. **Gyvenimas** rodė, kad reikia imtis realaus darbo. Kovo mėnesį, kada CK narių **dauguma buvo** Maskvoj RKP suvažiavime, tarp likusių Vilniuj CK ir valdžios **narių pakilo** klausimas, kaip galima butų greičiau suproletarizuot kaimo sovietus. **Buvo išdirbtas** projektas, kuriam pritarė ir d. V. Kapsukas, kad rinkimu teise į **Sovietus naudotųs** vien profsąjungų nariai. Buvo priimtas atatinkamas nutarimas; **o kada grįžo** iš Maskvos kiti CK nariai (tame skaitliuj ir aš), buvo pasiulyta **sudaryt komisiją** kuriai turi būt pavesta išdirbt atatinkamas instrukcijas. Kitiems **rodėsi, buk** klausimas jau galutinai išrištas ir reikia vien „oformit". Dauguma CK **nepritarė tam** projektui. Aš jį kritikavau. Nurodžiau, kad daugely vietų yra **valsčių, kur** visai nėra profsąjungų arba profsąjungos labiau popierinės, ir tokiose **vietose visai** nebus galima rinkt sovietų, jei rinkimų teisė bus atiduota vien **profsąjungų** nariams. Be to nurodžiau, kad negalima visai be balso palikt **mažažemių**. Man kiti (jų čionai neminėsiu) karštai atsakinėjo, nurodydami, kad, **jei mažažemiai** naudosis rinkimų teise, tai jie paims viršų ir rinks buožes; užtai **dabar rinkimų** teise privalo naudotis vien lauko darbininkai, kad sovietai **išimtinai** pereitų į jų rankas. Aš tuomet pasiuliau ant greitųjų sustatytą **kompromisinį** projektą: valsčiuos turi but įvesti rinkimai, kaip ir miestuose, ne **pagal gyvenimo** vietą, bet pagal darbo vietą.*). Darbininkai renka atskirai ir **mažažemiai** atskirai, ir renka taip, kad darbininkai sudaro daugumą valsčių ir **miesčiukų** sovietuose. Ir tik tenai, kur darbininkų bus labai mažai, mažažemių **atstovai sudaro** daugumą, o darbininkai — mažumą. Mano pasiulymas buvo **priimtas.** Man buvo pavesta išdirbt atatinkamas instrukcijas, kurias CK patvirtino. Sąryšy su tuo tilpo d. Assa. straipsnis „Komuniste". Jis populerizavo tą kompromisinį C. K. nutarimą*). Bet nepasisekė tam nutarimui gyvenimam įsikunyt, ir už tai dabar sunku kalbėt, kiek tas kompromisinis nutarimas žalingas, kiek jis naudingas. Be blogos pusės (jis permažą vietų proporciją paliko mažažemiams), jis turėjo ir tą gerą pusę, kad darė žinksnius prie pakirtimo buožių diktaturos kaime ir stiprino proletariato galią. Pasakiau, nepasisekė jam gyveniman įsikunyti, nes vėl įvyko pažiurų permaina (tai buvo viena didžiausių nelaimių sovietų kuryboj Lietuvoj ta, kad vadovaujantieji — partiniai ir valstybiniai — organai dar nemokėjo laikytis kokios - nors nustatytos veikimo linijos, o blaškėsi iš vienos pusės į kitą — viešpatavo „rasterianost," kaip rusai sako). C. Komiteto užtvirtintą projektą aš įnešiau į Liaudies Komisarų Tarybą. Čionai susiduriau su dideliu pasipriešinimu. Kiti, ypač iš Žemės Ukio Komisariato, pamatė ir tame mano kompromisiniam pasiulyme dar perdideles teises valstiečiams. Liaudies Komisarų Taryba atmetė mano įnešta projektą, nors jis buvo Centro Komiteto patvirtintas, ir atmetė didele balsų dauguma. L. K. Taryba, prieš mano balsą ir dar vieno, kito (kas dar balsavo prieš, neatsimenu), nutarė apribot valstiečių rinkimų teises dešimtinėmis. Už šitą projektą balsavo ir d. V. Kapsukas. Kadangi dauguma CK narių balsavo už naują projektą, aš to klausimo neperkėliau į CK, nors reikėjo taip padaryt. Ten, galima sakyt, buvo padaryta tuomet nedovanotina klaida. Liaudies Komisarų Taryba paskyrė komisiją iš dviejų narių (iš d. Bobinskio, kaipo karščiausio naujo projekto šalininko ir Žemės Ukio Komesariato atstovo, ir iš manęs, kaipo Vidaus Reikalų L. Komisaro) su direktyva išdirbti nauja instrukciją, prisilaikant LK Tarybos nutarimo. Komisijoj d. Bobinskis pasiulė apribot valstiečių teises 2 - 3 dešimtinėmis. Man rupėjo pakelt. Po ilgų ginčų d. Bobinskis sutiko ant 5 dešimtinių, su mano pataisa, kad Vidaus ir Žemės Reikalų Komisariatams susitarus pavieniose vietose galima pakelt iki 10 deš. LK Taryba dar pridėjo, kad tas įstatymas neliečia buvusios sovietų Baltarusijos Respublikos. Komisijos išdirbtas instrukcijas patvirtino L. Kom. Taryba ir pavedė Vidaus Reik. L. Komisariatui išdirbt papildomas instrukcijas (aš siuliau, kad ir tas instrukcijas išleistų LK Taryba).

Iš to visko matyt, kad tuo metu Lietuvoj ėjo ginčai tarp dviejų pažiurų: 1) visiškai palikt valstiečius be rinkimų teisės ir 2) jų teises šiektiek didint. Oficialia mano išdirbtose instrukcijose kalba ėjo vien apie sovietus vien iš proletarų ir pusiau - proletarų atstovų. Tai buvo gruodį 1918 m. Aš tuomet į tas instrukcijas žiurėjau labiau, kaipo į įrankį prieš buožes, — kaipo į įrankį, kuriuo galėtų

*) Drg. Kapsukas savo straipsnyj visai apleidžia projektą apie profsąjungas ir jų teises.

*) Blogiausia to projekto pusė ta, kad jis permažai vietų davė mažažemiams. Tuo tarpu kitiems ir to buvo perdaug.

pavyko prof. L. Sabaliūnui. Kokią šaltinių medžiagą ir kokį metodą jis naudojo? Kokia sekmė ar nesekmė lydėjo jo pionieriškas pastangas? O jos tikrai buvo pionieriškos, nes kitų darbų, kuriais būtų galima pasiremti, nebuvo; kelią reikėjo prasiskinti savomis jėgomis, ir tai ne lietuviškojo universiteto aplinkoje.

Autorius panaudojo savo specialybėje išmėgintą būdą: archyvai neprieinami, bet prieinamos bibliotekos, jose saugomi spaudos rinkiniai. Šiuolaikiniame gyvenime spauda vaidina svarbų vaidmenį, ne veltui ji vadinama viešojo gyvenimo veidrodžiu. Šitame veidrodyje turėjo atsispindėti ir paskutiniųjų nepriklausomosios Lietuvos metų krizė. Todėl autorius kruopščiai peržiūrėjo keliasdešimt lietuviškosios periodikos leidinių . iš to laikotarpio. Neįsivaizduokime, jog tai buvo lengvas darbas. Reikėjo ir Amerikoje daug pastangų, ir kelionės į Vilnių, tačiau tyrinėtojo atkaklumas laimėjo, prie rūpimos spaudos jis priėjo. Šitaip sukauptą pirminių šaltinių lobį autorius dar papildė apklausos duomenimis. Jis apklausė eilę laisvėje gyvenančių politikų, buvusių veikėjų ir liudininkų, pasinaudojo jų atsiminimais. Žinoma, priekabus istorikas galėtų padaryti priekaištą, kad po keliasdešimt metų daromus pareiškimus reikėtų tik su dideliais rezervais priimti. Bet nesileiskime į šaltinių kritikos plonybes, palikime jas istorikams. Nei autoriaus sutelkta šaltinių medžiaga, nei jo metodas iš esmės nekelia abejonių, kad taip prie reikalo eina rimtas savo specialybės žinovas. Ir vis dėlto, vos pasirodęs veikalas suspėjo greitai prieš save sukelti daug niurnėjimo. Niurna ne vien tik tie, kurie, kaip sakoma, turi daugiau patriotizmo, negu dalykinės nuovokos. Kur čia šuo pakastas?

Neužtenka pasakyti: kaip politikoje nėra vienos nuomonės, taip ir ją nagrinėjant naturalu, kad nuomonės nesutinka. Man regis, yra ir gilesnė priežastis: tiriamojo dalyko (objekto) ir tyrimo būdo (metodo) dalinis neatitikimas. Būtent čia kaip tik ir atsiliepia jau anksčiau minėtas nelaimingas autoriaus neapsisprendimas temos atžvilgiu.

Pasirinktasis metodas, kuris esamomis sąlygomis atrodo vienintelis pilnai pritaikomas, daugiau tiko krizės eigai nušviesti ar atskiriems įvykiams išryškinti, bet netiko ten, kur autorius užsimojo duoti plačią viso laikotarpio panoramą. Nors ir pusę knygos teko skirti, vis tiek platesnei apžvalgai vietos neliko. Taupant vietą ir žodžius, sakiniai virsta formulėmis, o formulės Prokrusto lovomis, atsiranda kapoti ar pratempti teiginiai, dingsta niuansai. Manau, kad jeigu autoriui būtų geriau pavykę apsiriboti pastarųjų metų įvykiais, neišsiplečiant į viso laikotarpio apžvalgą, tikroji veikalo vertė būtų labiau išryškėjusi, o ir erzelio būtų išvengta. Tiems, kurie knygos dar neskaite ar ją tik paviršutiniškai pervertė, siūlau iš karto pradėti nuo dešimtojo skyrelio (113 psl.). Šioje antroje dalyje autorius tvirtai stovi savame lauke, pasirodo visame intelektualo tiesume ir buklume. Gal ne visur jo šaltinių medžiaga pakankama, tačiau kiekvienas teigimas yra ja paremtas. Galima kritika nebeliestų autoriaus, bet virstų tiesiog šaltinių kritika.

Kitaip yra su pirmąja dalimi. Jeigu autoriui būtų iš karto rūpėję duoti išsamią nepriklausomosios Lietuvos politinio gyvenimo apžvalgą, tai jis, ištikimai laikydamasis savo darbo metodo, dar ir šiandien pluštų, bevartydamas nelengvai prieinamus laikraščių komplektus.Skaitytojui reikėjo duoti šiokį tokį bendrą ankstenio laikotarpio vaizdą. Jis jį ir pateikė, kaip išmanydamas. Tik nelaimė, kad jį davė ne iš to galo. Jam rūpėjo tik krizę nušviesti. Iš jos, žiūrėdamas retrospektyviai, jis susuko filmą, kuris, deja, ir virto atbuliniu — neistoriniu — tikrovės pavaizdavimu. Tai tik nelaimingas atsitikimas darbe, kurio jokiu būdu negalima gretinti su bolševikinės istoriografijos nepriklausomojo Lietuvos laikotarpio sistemingu juodinimu. Vienaip atrodo Lietuvos pažanga ir pasiekimai, žiūrint nuo pradžios, naujakurio akimis. Tada jie imponuoja ir žavi. Stebint tuos pačius reiškinius nuo pasiektosios aukštumos, žvelgiant atgaliop, viskas įgauna kuklesnes proporcijas, žavesys dingsta.

Tokia nejauki retrospektyva dr. Sabaliūno knygoje atsirado nenoromis, dėl metodinės klaidos. Tačiau dėl to jokiu būdu negalima daryti autoriui kokių nors užmetimų, dėl jo intelektualinių savybių ar net patriotizmo stokos. Tai būtų didelė neteisybė. Visai kitas dalykas, kartoju, yra tokio retrospektyvinio metodo naudojimas bolševikų raštuose, sistemingai siekiant nuvertinti ir sujuodinti nepriklausomos Lietuvos laikotarpį. Šitoji nesekmė gali būti gera pamoka, įsidėmėtina visiems tyrinėtojams, kurie ryšis plėšti nepajudintus naujausiosios istorijos dirvonus.

4.

Trumpai drūtai, dr. L. Sabaliūno nupieštas nepriklausomosios Lietuvos vaizdas išėjo tamsus ir slegiantis. Savo metodologinėmis pastabomis norėjau paaiškinti, kodėl taip ir ne kitaip išėjo. Ir vis dėlto šio laikraščio skaitytojai man už „atvirą žodį“ nedovanotų, jeigu pasilikčiau bendrybių plotmėje ir nemėginčiau konkrečiau paliesti knygos turinio. Bet štai ko bijau. Savo metu vienas anksteniųjų gen. Raštikio atsiminimų kritikų įsismaginęs parašė antratiek savųjų anti-memuarų. Kabinėjantis prie žodžių, tokia dvasia būtų nesunku prirašyti kelias knygas prieš Sabaliūną. Tik kokia iš to nauda? Indianos un - to veikalą skaitys daug galvotų žmonių, o mūsų apsipurkšnojimai savybėje nedaug kam terūpės. Pagarba autoriui ir skaitytojams verčia pasekti knygos turinį.

Nepilni 7 puslapiai skirti konstitucinės raidos apžvalgai (psl. 3 - 9). Iš jų vos vienas autoritetiniam laikotarpiui apibrėžti. Tamsų demokratinio laikotarpio vaizdą užbaigia ilgoka A. Smetonos citata (psl. 7 - 8). Lieka įspūdis, kad autorius tai kritikai pilnai pritaria, nors to paties autoriteto įvestąją santvarką jis laiko „parlamentinės demokratijos bandymo priešnuodžiu“, kuriame galop atsirado fašizmui gimingų politinių ir psichologinių bruožų (psl. 9).

Kiek daugiau puslapių užima užsienio politikos apžvalga, todėl ir vaizdas labiau įtikimas. Tarpukario Europoje Lietuvai rūpėjo du dalykai: išlaikyti nepriklausomybę ir atgauti savo sritis (autoriaus žodžiais: „įsigyti papildomos teritorijos, kurią lietuviai laikė sava“, psl. 11). Pirmasis tikslas buvo atsiektas, gavus tarptautinį pripažinimą. Antrasis įtempė santykius su Vokietija ir Lenkija. Neaišku, kiek tarptautinė politika turėjo įtakos vidaus politikai, būtent autoritetinės santvarkos įsigalėjimui (paskutiniais metais tokį sąryšį autorius aiškiai įrodo). Regis, perdėtas Vokietijos pavojus ir nepakankamai įvertinti konflikto su Lenkija padariniai Lietuvos politikai. Teisingai iškelta, kad Lenkijos - Lietuvos konfliktas neigiamai atsiliepė Baltijos valstybių santarvei (psl.18).

Vidaus ir užsienio politikos vaizdą seka jos dinaminių jėgų apžvalga: tautininkų ir jų priešininkų įtampos ženkle. Tarptautinėje raštijoje jau ne kartą

(tęsinys 14 p.)

---

naudotis darbininkai ir tikroji kaimo varguomenė, prieš buožes. Praktikoj Vidaus RL. Komisariatas, kurį vedžiau aš, rupinosi paturėt visus sovietus, kur nebuvo darbininkų išnaudotojų. Jei į sovietus įsisprausdavo naudotojai arba vertelgos, Vidaus Reikalų Komisariatas rupinosi juos pašalint iš sovietų, ir pašalint su pačių rinkikų pagalba (dažniausia su mažažemių) ir tik retkarčiais pavartodavo spėką, jei kur rinkikai mažažemiai neišdrįsdavo eit prieš buožes.

Aš faktinai nepritariau instrukcijoms apie 5 dešimtines, bet ir nesipriešinau kaip reikiant joms, ir dabar daugeliui išrodo, buk aš buvau jų autorius. Tą klaidingą manymą skiepija ir d. Kapsuko straipsnis, nutylintis tikrus tų instrukcijų kaltininkus. Faktas palieka faktu, kad instrukcijos gimė tuo metu, kada CK narių dauguma (o tame skaičiuj ir aš) buvo Maskvoj, kad jos buvo pagimdytos noru palikt visus mažažemius be rinkimų teisių, kad tas noras faktinai galėjo panaikinti ir visus sovietus, nes darbininkų, organizuotų į profsąjungas, buvo labai ir labai mažai. Bet daug kaltės randasi ir mano pusėj, ypač tame, kad aš persilpnai gyniau savo poziciją, perdaug nusileisdavau kitimes tuo klausimu. Tiesa, aš tuomet žiurėjau į tuos „norus“, kaipo į žinksnį prie didesnės sovietų proletarizacijos, kuri ir man rupėjo. Užtai aš maniau, kad kompromisinės instrukcijos, kiek laiko praslinkus, išves į gerą kelią, nes jas ilgainiui nesunku bus ištaisyt. Bet visgi keista išrodo, kada dabar karščiausi tų instrukcijų šalininkai 1919 m. ir tikri (faktiniai) jų autoriai dabar jas prikiša jų priešininkams, ir keista, kad mato jose vien blogą pusę.

Reikia stačiai pasakyt, kad 1919 metų pradžioj Lietuvos kaime darbininkuose sovietų valdžios vardas labai žemai stovėjo. Tame daug kalti buvo, kaip aukščiau minėjau, musų „revkomai“ ir „sovietai“. Tai puikiausiai buvo galima matyt antrame lauko darbininkų suvažiavime, buvusiame balandžio mėnesį 1919 m. Lauko darbininkai tame suvažiavime žiurėjo į sovietų valdžią, kaipo į savo priešų valdžią, kaipo į bagočių valdžią. Tame lauko darbininkų suvažiavime mums dar labiau paaiškėjo, kad tokie revkomai ir sovietai, kaip buvo 1919 metų pradžioj, nesustiprins proletariato diktaturos, kad jie turi but labiau proletarizuoti, kad juose šeimininkautų ne pasiturintis valstietis su buožėmis ir jų sebrais iš miesčiukų, o patys proletarai su vargingaisiais valstiečiais. Instrukcijos apie 5 - es dešimtines, nors jos, mano nuomone, buvo ir nevykusios, visgi darė žingsnius prie sovietų proletarizacijos kaime. Jei daugelis musų komunistų, susirišusių 1919 metais savo gyvenimu su buožėmis (buvo „revkomų“ nariais ir toki „komunistai“, kurie turėjo ne vieną dešimtį dešimtinių žemės), dabar pasidavė savininkų įtakai, nemokėjo patėmyt tos geros tendencijos instrukcijose apie 5 dešimtines, tai lauko darbininkų suvažiavimas puikiai patėmijo. Suvažiavime buvo momentas, kada suprovokuoti darbininkai beveik iki vieno su trukšmu atsistojo ir jau pasisuko į durų pusę, kad apleisti suvažiavimą. Savo išėjimu jie norėjo parodyt, kad jie nepritaria Sovietų valdžiai, kuri, jų nuomone, remia tokius sovietus, kurie buvo tame laike Lietuvos sodžiuj. Bet gana buvo trumpai išaiškint jiems instrukciją, kaip viskas nutilo, visi susėdo ir triukšmingu delnų plojimu pritarė tendencijai instrukcijose apie pirmą rolę sovietuose darbininkams. Suvažiavimas pasibaigė puikiai, nors baltųjų agentai dar ne karta buvo mėginę suprovokuot jį. Darbininkai pradėjo suprast, kad tų laikų sovietai kaime — netikri, kad sovietų valdžia kaime rupinasi remtis ne turtingaisiais, bet darbininkais ir varguomene. Pirmas žingsnis užkariavimo darbininkų masių Lietuvos kaime buvo padarytas ir tam padarymui patarnavo instrukcijos apie 5 dešimtines, nors jos buvo ir nevykusios. Tiesa, vaisių neprisiėjo matyt, nes už kelių dienų Vilnių užėme lenkų baltagvardiečiai. Ir visgi mes galim pasakyt, kad neveltui nuėjo komunistų partijos agitacija, nukreiptoji į darbininkų pusę. Ji veltui nuėjo tik to nuomone, kas dabar nori matyt Lietuvos Komunistų Partijos nuveikta per 4 mėnesius tiek, kiek Rusijos buvo nuveikta per metus. Žinoma, tiek daug į keturius mėnesius nebuvo nuveikta; bet šis - tas visgi buvo padaryta. Ir butų buvę nuveikta dar daugiau, jei nebutų buvę tiek blaškymosi iš šalies į šalį, tiek kartų mainymo savo nutarimų. Negalima buvo vest darbo, nustatyto ta ar kita vaga, ir užtai, ir šiandien kitą kart sunku pasakyt, kiek tas ar kitas žinksnis buvo geras ar blogas, jei jis vieną dieną buvo pasuktas į vieną pusę, kad rytoj pasukt į kitą. Be to, daug kliudė ir praktiškas vykdymas žemės klausimo rišime, apie ką mes kalbėsim kitą kart, nes ir taip šis straipsnis perdaug užsitęsė.

Z. Angarietis

(Komunaras, Nr. 7, p.p. 197 - 199, Maskva 1922)

PASTABOS L. SABALIŪNO KNYGOS PARAŠTĖJE

(atkelta iš 13 p.)

tautininkų partijos vardas naudotas, pavadinimo neverčiant į kitas kalbas, t. y. lietuviškąja lytimi. Kodėl autorius to nepadarė, bet sąmoningai tautininkus vadina „nacionalistais“, o jų ideologiją — „nacionalizmu“? Toks pars pro toto subendrinimas visiškai nesuprantamas, nes juk savo kasdieninėje kalboje be vargo išskiriame būdvardžius „tautiškas“ ir „tautininkiškumą“. Dvi nevienareikšmes sąvokas versdamas vienu ir tuo pačiu „nacionalizmo“ terminu autorius visiškai be reikalo klaidina svetimtautį skaitytoją, nes savojo tikrai neapgaus. Tokia nediferenciuota „nacionalizmo“ sąvoka operuodamas, laikydamas ją tautininkų „įtaka“, kur tik matomi tautiškumo („nacionalizmo“) pėdsakai (plg. psl. 37). Pradedant kalbą apie tautininkų ideologiją (sk. 3), buvo lengva pasakyti, kad tai *viena* šiuolaikinio lietuviškojo tautiškumo (nacionalizmo) *atmaina*, bet autoriui labiau patiko jį tiesiog pavadinti „šiuolaikiniu lietuviškuoju tautiškumu“. Ar tai reikia laikyti autoriaus pradinio susižavėjimo tautininkais liekana, tik jis vienas galėtų pasakyti. Kiek mane liečia, dėl to susižavėjimo — nieko prieš. Esu prieš neaiškios „nacionalizmo“ sąvokos didesnį painiojimą!

Autorius teisingai sako: tautininkų sąjūdžio metmenų reikia ieškoti prez. Smetonos politinėje mintyje (psl. 26). Santraukinis apžvalgos tonas ir čia smarkiai keršija. Iš atskirų citatų, kurios išplėštos iš sąryšio, mechaniškai išverstos į kitų laikų ir kitos kalbos dvasią, susidaro daugiau Smetonos minčių karikatūrinis vaizdas. Jeigu mūsų Prezidentas tikrai buvo toks naivus, kaip jį rodo citatos, ar ne geriau būtų tai trumpai ir aiškiai taip pasakyti ir sutaupyti iš jų kylantį nesmagumo jausmą? Antai: „Jei jums kas neaišku, palaukit paaiškinimų iš viršaus... Pasitikėkit tik tais, kurie stovi prie valstybės vairo... Būkite ramūs ir kantrūs! Reikalui ištikus, jūsų rūpestingoji valdžia išaiškins jums ir įspės jus, kaip ir ko saugotis, kaip ir ką ginti. Klausykite jų ir darykite, kaip jums pasakyta“ (psl. 31). Arba: „Antanas Smetona primygtinai sakė, kad fašistinės visuomenės nariai visuomet turi judėti, nes fašizmas — darbo organizacija“ (ten pat). Naudojant tokią citatų techniką, joks stebuklas padaryti St. Šalkauskį ir St. Barzduką dvasiniais tautininkų ginklanešiais (pagal autorių: „intellectual coadjutors“, psl. 32). Lygiai tada lengva vienu atsikvėpimu kalbėti apie tautininkų ir „katalikų“ širdingąją santarvę, taikų sambūvį (psl. 37). Arba teigti, kad „tautininkai teisingai manė, kad katalikai pritarė jų Vado principui“ (psl. 38).

Galima būtų pririnkti nemažą aibę panašių teiginių, bet ne juose glūdi studijos vertė. Būdinga, kad jų žymiai daugiau knygos pradžioje, kur, kaip jau esu pabrėžęs, autoriui teko labai suglaustai ir santraukiškai perbėgti į tiesioginį jo tyrimų laikotarpį, neįeinantį laikotarpį. Todėl man nesunku daugelį kampuotų išsireiškimų laikyti paprastais ir žmogiškais liežuvio paslydimais (lapsus linguae).

Tautininkų nesėkmes dr. Sabaliūnas aiškina dviem pagrindinėm preižastim: 1) sąjūdis prarado revoliucinį dinamiškumą ir 2) vengė naudoti smurtą prieš opoziciją (psl. 39). Tai ne originali autoriaus išvada, bet nekritiškai perimta iš „jaunaturkių“ (vairininkų) arsenalo (plg. psl. 138 - 140).

Vos 5 puslapius apima opozicinių jėgų apžvalga, o jų net keturios: katalikai, liaudininkai, socialdemokratai ir kariuomenė. Irgi be reikalo autorius vengia minėti krikščionių demokratų vardą, su tam tikru apgailėtinu nuoseklumu taikydamas kur kas platesnę „katalikų“ sąvoką krikščionių demokratų blokui. Išdavoje toks pats painiojimasis ir painiojimas, kaip ir „nacionalizme“. Tik kaip tada išskirti katalikus tautininkų eilėse nuo kitų „katalikų“, buvusių pirmiesiems opozicijoje? Lentelėje (psl. 43) nurodytus 55.000 „angelaičių“ (mokyklinio amžiaus konfesinė vaikų draugija) laikyti tos opozicijos jėga, tokia mintis tai jau, tur būt, ir ne kiekvieno provincijos apskrities viršininko galvoje būtų galėjusi kilti... Tegu dievai ir autorius man šitą nerimtą pastabą atleidžia! Kad kariuomenė buvo veiksnys politikoje, nieks neginčys, bet vargu ar taip, kaip pavaizdavo autorius, pabrėždamas išimtinai gen. Raštikio vaidmenį.

Socialdemokratams teko vos 11 nepilnų eilučių, tai, laikantis proporcijų, komunistams, nevaidinusiems nepriklausomoje Lietuvoje aniems prilygstančio vaidmens, turėjo tekti dar mažiau. Tačiau Lietuvos kompartijai skirta net 15 puslapių! Jau iš to, kad tautininkams ir komunistams skiriama tiek pat vietos, skaitytojas turi susidaryti įspūdį, jog tai buvo dvi pagrindinės nepriklausomojo laikotarpio politinės jėgos ir autorius tiesiog apsiriko, teigdamas, kad toji politika buvo tautininkų ir kitokios (nekomunistinės) opozicijos įtampos ženkle. Gal būt, autorius siekė tokiu būdu paryškinti būsimą tautininkų santvarkos pakeitimą komunistine („iš nacionalizmo į komunizmą“), tačiau tokio proporcijų neišlaikymo išdava nuveda į visiškai neistorišką politinės tikrovės vaizdavimą. Paskutiniojo dramos veiksmo „deus ex machina“ paverstas pirmos eilės politiniu veiksniu. Tai dar vienas pavyzdys, kur nuveda klaidinga retrospektyva. O tai labai gaila, nes atskirai paimtas knygos skyrelis — labai vykusiai parašytas, vienas stipresnių ir įdomesnių, gi knygos visumoje jis — tikra katastrofa! Autorius nesąmoningai perima komunistinės istoriografijos bruožą išpūsti LKP vaidmenį tarpukario Lietuvoje.

Sumuojant čia pažertas piktas ir nepiktas pastabas, tenka pasakyti, kad pirmosios dvi dalys knygoje stovi žemiau autoriaus pajėgumo. Autorius norėjo duoti tik santraukinės apžvalgos įvadą ir nukrypo nuo temos. Jeigu jis imtųsi apie tuos pačius dalykus rašyti iš esmės, neabejoju, jog turėtume tiek džiaugsmo, kiek dabar nesmagumo. Ir šiuose puslapiuose gausu labai stiprių vietų, žėrinčių pastebėjimų, pvz., apie „vienuoliktosios valandos“ nuotaikas (psl. 36 - 37), bet man labiau rūpėjo čia pabrėžti konkrečiais pavyzdžiais metodologinės konstrukcijos silpnybes, kurias autorius lengvai gali pataisyti savo tolimesniuose darbuose.

5.

Trečioji knygos dalis skirta ūkio problemoms apžvelgti. Labiau aprėžtas dalykas, daugiau vietos, ir autorius labiau išsitiesia. Jeigu ir ne su visais jo teiginiais galima sutikti, tačiau dėsto įtikinančiai ir iš kritiko reikalautų gerokai pasitempti. Nesu iš esmės pasiruošęs liesti šią temą. Ir čia dar tenka užtikti kai kurių gana paskubintų sprendimų. Keturios politinės partijos — teigia autorius — skirtingai reagavo į iškilusius ūkio ir visuomenės sunkumus: tautininkai atidėliojo, „katalikai“ su liaudininkais progomis kritikuodavo blogas sąlygas, bet tiktai komunistai savais sumetimais matė visą padėties rimtumą (psl. 91).

Ir čia vyrauja aplamai tamsios spalvos: nepavykusi žemės reforma, miesto ir kaimo darbininkų sunkumai, nelygūs užmokesčiai, lėtas ūkio augimas, prasidėjusio karo trikdoma užsienio prekyba (psl. 101). Iš pirmo žvilgsnio tai atrodo, tarsi autorius sąmoningai nori sumenkinti nepriklausomosios Lietuvos milžinišką ūkio pažangą, suminėtose srityse, žiūrėdamas į visa tai ne iš

(tęsinys 16 p.)

PRIEŠ MORALINĮ NUOSMŪKĮ SPAUDOJE

MELO IR ŠMEIŽTO VEDAMIEJI

Perdaug retai pasigirsta balsai prieš vis didėjantį išeivijos spaudos lygio kritimą, šmeižtus ir melą. Kai kurių laikraščių redakcijos nepaiso papraščiausių visame kultūringame pasaulyje priimtų spaudos dėsnių ir redakcijoms uždedamos atsakomybės. Visokio melo ir šmeižtų rašliava darosi kai kurių laikraščių mada, nauju džiungliškos spaudos etikos ir dėsnių įsipilietinimu. Stebėtina, kad tai neiššaukia išeivijos visuomenės reakcijos, pasmerkimo ir susirūpinimo. Pasigendame rūpesčio šiuo reikalu ne tik bendrinėse organizacijose, bet ir tokioje save profesine pasivadinusioje organizacijoje, kaip žurnalistų sąjunga, kuri, atrodo, turėtų pirmoji pakelti balsą prieš tokius laikraščius ir jų redaktorius.

Tokie reiškiniai netiesiogiai paliečia kiekvieną išeivijos lietuvį, nes spauda kalba mūsų vardu ir jos moralinis nuosmūkis primetamas visai išeivijos visuomenei.

Tie naujos džiungliškos moralės spaudoje atstovai labai garsiai šaukia apie tėvynės meilę, moko kiekvieną patriotizmo ir suskirsto tautiečius į padorius ir į išdavikus. Jų įžūlumui nėra ribos, nes jie pasinaudoja ta ypatinga išeivijos visuomeninio gyvenimo savybe, kad priimti spaudos etikos dėsniai nevisuomet gali būti įstatymais apsaugoti.

Vienas tokių džiungliškos moralės atstovų yra *Naujienų* laikraštis ir dabartinis jo redaktorius, kuris jau ilgesnį laiką varo šmeižtų ir melo akciją prieš Bendruomenę, prieš atskirus visuomenės veikėjus, akademikus ir kitus padorius lietuvius.

Tokiu šmeižtų pavyzdžiu gali būti neseniai *Naujienose* (1973.III.13) paskelbtas vedamasis „Naujas ”išminčius“ Washingtone“, kuris prasideda šitaip:

Washingtone turime Lietuvos Respublikos atstovą p. J. Kajecką, Amerikos sostinėje veikia Amerikos Lietuvių Tarybos atstovas dr. J. Genys, spaudoje skaitome, kad į Washingtoną gana dažnai užvažiuoja ponia Zerra ir papiausto kongreso atstovams virtų raguolių, o dabar ten atsirado Algimantas Gureckas, priskirtas prie „užsienio reikalų ministerijos“. Washingtonan jis jau seniai buvo pasiųstas, bet, besirengdamas į diplomatus, jis visą metą „studijavo“, susipažino su žmonėmis, atsakomingais pareigūnais ir tylėjo. Kol jis tęsė studijas, niekas apie jo pasiektus rezultatus nežinojo, bet atėjo laikas parodyti, kas per metą ar du pasiekta.

Šių metų vasario 24 dieną jis nuvyko į Bostoną ir Lietuvių Bendruomenės Kultūros Klubo nariams skaitė paskaitą apie pasiektus rezultatus ir galimas ateities perspektyvas. Bostono bendruomenės vadovybė sukvietė visus įtakingesnius bendruomenės žmones, kad galėtų pasiklausyti ir pasvarstyti, kokia šiandien būklė yra galingiausioje pasaulio sostinėje ir ko lietuviai gali tikėtis. Naujai paskirto „diplomato“ paskaita ir diskusijos aprašytos „Laisvojo pasaulio lietuvių dienraštyje“. Reikia manyti, kad tas aprašymas yra tikslus, kaip paprastai yra „tikslūs“ to dienraščio naujų redaktorių minimi faktai.

Taigi, *Naujienų* redaktorius, pasiremdamas kito laikraščio pranešimu, kurį iš anksto laiko netiksliu (pavartotos kabutės), visaip apšmeižia A. Gurecką, kad jis nieko neišmano, nes, girdi, anas korespondentas aprašė, jog A. Gureckas nežino, kad Vašingtone yra State Departamentas, o ne „užsienio reikalų ministerija“, ir už tą nežinojimą, anot vedamojo, Bendruomenė 2 metus mokėjo A. Gureckui algą.

Kaip pavadinti tokią *Naujienų* žurnalistiką? Ir kas atsitiktų, jei redaktoriui reiktų įrodyti, kad Bendruomenė mokėjo A. Gureckui algą?

Tokiai *Naujienų* informacijai apibūdinti sunku išvengti žodžio melas. A. Gureckas pragyvenimą užsidirba sąžiningu darbu nelietuviškoje įstaigoje. Bendruomenė jam jokios algos nemokėjo. Algą iš *Naujienų* šiuo atveju gavo šitokio žurnalistinio šlamšto gamintojai.

laiškai

VELTUI IŠEIKVOTI PINIGAI

1973 m. vasario mėn. *Akiračių* laidoje tilpo pasikalbėjimas su Jonu Aisčiu. Jo samprotavimai įdomūs, kaip ir visa jo kūryba. Jis spėja, kad kariuomenės reikalams 1937 metais buvo skiriama apie 25% viso biudžeto. Tai gana kuklus spėliojimas. Pagal mano turimas žinias, krašto apsaugos reikalams kasmet buvo išleidžiama net visas trečdalis visų pajamų. Jei per penkiolika metų kasmet būtų sutaupyta bent po 30 milijonų, viso būtų 450 milijonų. Už tokią pinigų sumą būtų buvę galima pastatyti 4,500 mokyklų, arba nusausinti Lietuvos pelkes, sustiprinti žemės ūkį ir išplėsti mūrinę statybą. Tai nedovanotina istorinė klaida, nedaranti garbės atsakingiems valstybės vairuotojams.

Kartą prie taurelės išsikalbėjau su Marijampolės miesto burmistru ir Tautininkų s-gos apskrities pirmininku J. Mauruku. Aš jam atvirai pasakiau, kad krašto apsaugos reikalams išleidžiama per daug pinigų. Bent geras trečdalis tų lėšų turėtų būti investuotas į švietimą ar žemės ūkį. Eventualaus karo atveju viena Lietuva nei prieš lenkus, nei prieš rusus neatsilaikysianti. Atrodė, kad aš paliečiau jautrią jo išgyvenimų stygą. Jis man maždaug taip atsakė: „Ir aš taip manau, kaip ir tu. Bet pabandyk tokią idėją paskelbti! Būsi į šipulius sudirbtas. Štai kad ir istorija su manimi. Nerimastaujant Suvalkijoje ūkininkams, aš su keliais įtakingesniais atstovais padariau Tubeliui intervenciją. Ar žinai, kas iš to išėjo? Eidamas savo miesto gatve, aš pastebėjau, kad mane sekliai seka. Mane! Miesto galvą! Tautininkų s-gos pirmininką, Lietuvos kariuomenės savanorį-kūrėją". Aš pastebėjau, kad jo akys surasojo. Taip skaudu jam buvo pergyventi nepasitikėjimą. Buvo jis, rodos, atsargos majoras.

Vienas karštagalvis siūlo *Akiračiams* nusižudyti, nes „jaunimui pakenksite. Užnuodysite jų idealus dėl ateities"... Vargšas „daktaras" nežino, kad iš praeities faktų ir jų analizės jaunimas daro sintezes, gimdo ir puoselėja idealus, atitinkančius bėgamo gyvenimo ritmą. Jaunimas mokosi ne iš sustagarėjančios senatvės, bet iš istorijos.

K. Baltrukonis

MUMS REIKIA KIEKVIENO LIETUVIO

Tautos išsilaikymo pagrindine sąlyga yra jos organizuotumas, ir juo kuri tauta sąmoningesnė, juo didesnė jos įtaka. Kur gi rasime ryškesnį pavyzdį, kaip tokią palyginus neskaitlingą izraelitų tautą, kuri savo taką yra išplėtusi ne tik į JAV-ių visas gyvenimo sritis, bet taipgi į daugelį kitų tautų bei valstybių. Ar galime nes jiems prilygti?

Man kiekvienas lietuvis yra savas, nors jis būtų vairiausių įsitikinimų bei religinių pažiūrų žmogus: ar katalikas, ar evangelikas, ar senovės lietuvių tikybos šalininkas, ar net materialistas, — visi jie turi tilpti mūsų didelėje tautos palapinėje. Ar tai būtų kapitalistinės, ar benuosavybinės santvarkos šalininkas, partinių ar nepartinių pažiūrų, tautiniai nusiteikęs, ar internacionalistas, moraliai kilni, ar nuslydusi asmenybė, — visi jie tos pačios tautos nariai, nors jie būtų, mūsų manymu, paklydę ar reikalingi korektūros tam, kad jie taptų naudingesni tautos visumai. Absoliutaus tautiečio smerkimo negali būti. Net mišrių šeimų nariai, net pamiršę savo protėvių kalbą, ir jie, aplinkybėms pasikeitus, gali grįžti į savo tautos prieglobstį.

Šia proga tenka priminti visoms mūsų organizacijoms ir periodinės spaudos leidėjams, kad korektiškas tolerantingumas yra būtinas tautai klestėti. Pasireiškią priešingumai yra reikalingi meilios rankos išlyginti priešingumus ar nesklandumus, o ne aistrų kurstymo. Kad ir kokie pasitaiko nelygumai tautos duobėtame kelyje, jie yra lygintini ir švelnintini, ir į priešingos pažiūros tautietį tenka žiūrėti, kaipo į nuklydusį nuo tautos bendrijos asmenį. O argi gyvenant pažiūros nesikeičia?

Pažinojau vieną puikų vyrą (kartu studijavome tuoj po 1-mo pasaulinio karo Berlyne,), kuris buvo labai kietų (gal net fanatiškų) religinių pažiūrų ir tokiu išbuvo iki pat įvedant benuosavybinę santvarką Lietuvoje. Dabar tas vyras (turįs d-ro mokslo laipsnį), esu tikras yra kom. partietis. Neperseniai jis lankėsi JAV-se. Ar tai dėl tų pakeistų pažiūrų jis yra smerktinas, ir su juo, kaipo dabartinės Lietuvos atstovaujančiu asmeniu, vengtina bendrauti? Mums ypač brangintini tie tautiečiai, kurie, nežiūrint konvulsingų tautos ekonominio gyvenimo pasikeitimų, vadovauja Lietuvos kultūriniam ir ekonominiam gyvenimui, nors tas gyvenimas ir vadovavimas ir nėra savystovus. Kas gi būtų, jei tam visam gyvenimui, neatsiradus savų, imtų vadovauti vien svetimtaučiai. Kaip jau, kažin, tokiu atveju bepasireikštų tautos kultūrinis gyvenimas. Jei tokiu tempu, kaip čia JAV-se, ištautėtų mūsų tautos kamienas, tai nereiktų nei šimtmečio, kad tautos nebeliktų.

J. Valiūnas

Brockton, Mass.

M. L. NĖRA DR. A. KLIMAS

Akiračių 1972, nr. 10, straipsnyje „Kova su vėjo malūnais" polemizuoju su M. L., paskelbusiu straipsnį *Į Laisvę* žurnale — „Raganų medžioklė tebevyksta" *(1972, nr. 54)*. Tame mano straipsny daroma prielaida, kad M. L. yra dr. A. Klimas. Dabar dr. Klimas man pranešė, kad M. L. inicialais pasirašytas straipsnis nėra jo straipsnis. Todėl tą prielaidą atšaukiu ir apgailestauju, kad ją padariau, pasiremdamas klaidinga informacija.

L. L. D.

AR *AKIRAČIAI* YRA ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS?

Aš skaitau *Akiračius* nuo pat pirmo numerio. *Akiračiai* daug vietos skiria klausimams dėl bendravimo su okupuota Lietuva ir lietuviais, atvykusiais iš okupuotos Lietuvos, ir veda gana aštrią polemiką su laisvo pasaulio lietuviais ir lietuviškomis organizacijomis — atseit su visais, su kuriais *Akiračių* redakcijos nuomonė skirtinga. Man ir dabar neaišku, ar gi iš tikrųjų *Akiračiai* yra „atviro žodžio mėnraštis". Kaip *Akiračių* redakcija supranta laisvą žodį — aš suprantu kaip įvairius, skirtingus įvykių interpretavimus. Pvz. Jūsų laikraštis paskutiniu laiku daug vietos skyrė dėl išeivių vaikų siuntimo į okupuotą Lietuvą - pionierių stovyklas. Jūsų laikraštis įrodinėja, kad tai patarnauja lietuviškumo išlaikymui, bet *Akiračių* redakcija žino, kad daug lietuvių tokį vaikų siuntimą laiko žalingu lietuviškam reikalui. Betgi tokios skirtingos nuomonės neranda vietos Jūsų laikraštyje.

Kolaboravimas su okupantu — ar kaip populiariai vadinama kvislingo problema - nėra aiškiai apibrėžta. Pvz. Prancūzijos maršalas Petain, kuris antro pasaulinio karo metu kolaboravo su vokiečiais, pasibaigus karui net buvo nuteistas už krašto išdavimą. Bet ir šiandien prancūzų tarpe tebeina diskusijos: ar jis buvo patriotas ar kolaborantas - išdavikas.

O kaipgi *Akiračių* redakcija žino, kad vaikų siuntimas į pionierių stovyklas yra naudingas lietuviškam reikalui? Kodėl *Akiračių* redakcija nepakenčia nuomonių, kad toks siuntimas yra žalingas. Kaip *Akiračių* redakcija išaiškina, kad „laisvo žodžio mėnraštis" nespausdina skirtingų nuomonių. Ar *Akiračių* redakcija tiki, kad jie tik vieni žino kas yra gera ir kas yra bloga lietuvybės reikalams.

Jau daug metų mes gyvename Amerikoje - kur yra pagarsėjusi laisva spauda. Pažiūrėkim, kaip jie ir jų spauda sprendžia kontroversines problemas, kaip Vietnamo karas ir kitas. Pvz. aš skaitau Čikagoj leidžiamą dienraštį *Daily News*. Jų redakcija kontroversinėms ir kitoms nuomonėms išreikšti turi du konservatyvius bendradarbius: Buckley, Kilpatrick ir du liberalus: Kraft, Rowan. Paprastas lokalinis laikraštis duoda įvairias nuomones, iš kurių skaitytojas jau gali susidaryti savo nuomonę.

Man atrodo, jeigu *Akiračiai* nori būti tuo, kuo pasirašo: „laisvos minties mėnraštis", tai turėtų ne pulti skirtingos nuomonės lietuvius — o pakviesti bendradarbiauti *Akiračiuose*, — gi redakcija turėtų žiūrėti, kad būtų išlaikyta pusiausvyra skirtingų nuomonių. Iš tokio pakeitimo daugiausia laimėtų *Akiračių* skaitytojai, nes tik tokiu būdu lietuviai gali susidaryti nuomonę, kas yra naudinga ir kas yra žalinga lietuviškam reikalui. O jeigu *Akiračiai*, kaip dabar, nepakenčia ir kovoja su skirtingomis nuomonėmis, tai *Akiračių* kampe dedamą užrašą „laisvos minties mėnraštis" turėtų pakeisti į kitokią antraštę — kaip neatitinkančia tikrovei.

Dr. A. Garunas
1973.III.31

Akiračiai *nėra „laisvos minties mėnraštis", nei tokio užrašo neturi. Atviro žodžio mėnraštis yra atviras įvairioms mintims ir pažiūroms — netik tokioms, kurios patinka redaktoriams — kol jos reiškiamos kultūringu būdu.*

Kad mėnraštis nespausdina skirtingų nuomonių — tvirtinimas nelabai arti tiesos. (Red.)

MOKYTIEM IR NEMOKYTIEM

Paskiausias *Akiračių* numeris kiek įdomesnis. Nuolatinis stumdymasis VLIKo, ALTos ir Bendruomenės trikampyje darosi nuobodus. Reikėtų aiškinti visiem, mokytiem ir nemokytiem, kad Lietuvos problemą reikia vertinti ir spręsti istoriškai, o ne asmeniškai, klaidžiojant savo pasaulėžiūros ar ideologijos šunkeliais.

Sėkmingiausios kloties!

J. Kiznis

Brooklyn, N. Y.

KLAIDOS ATITAISYMAS

Praeitame *Akiračių* numeryje, straipsnyje apie Lietuvos moksleivių poeziją, išleista eilėraščio „Pandėly" autoriaus pavardė. Eilėraščio autorius yra Skirmantas Valentas — Red.

AKIRAČIUS galimá įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 St., CHICAGO, Ill., 60629
J. VAZNELIO prek. namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., CHICAGO, Ill., 60629
V. PRIŽGINTAS, 1418 Coronado Terr., LOS ANGELES, Calif., 90026
ROMUVA, 84 - 20 Jamaica Ave., WOODHAVEN, N.Y., 11421
SPAUDA, 10 John St., WATERBURY, Conn., 06702
P. MISEVIČIUS, 32 Hendrick Ave., TORONTO 4, Ont., Canada
P. ALEKNA, 9 Hill St., CABRAMATTA, N.S.W., 2166, Australia

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą.

Vardas ir pavardė: .....

Gatvė: .....

Miestas: ..... Valstybė: ..... Zip: .....

Prenumerata kitur: $6.00
Prenumerata JAV: $6.00

AKIRAČIAI
6821 So. Maplewood Ave.
Chicago, Illinois 60629

Auka: $ .....
Pridedu čekį: $ .....

PASTABOS L. SABALIŪNO KNYGOS PARAŠTĖJE

(atkelta iš 14 p.)

to istorijos galo. Tai dėl to, kad jam rūpi apčiuopti gilesnes krizės metų gijas. Tik krizė, bet ne nepriklausomojo laikotarpio ištisinė kritika jam rūpi, nors skaitytojas ne visuomet išsineša tokį įspūdį.

Autorius gyvai ir įtikinančiai pavaizduoja pažangą padariusios ir su naujais augimo sunkumais susidurusios Lietuvos jėgų persigrupavimą (psl. 101), planingo ūkio reikalavimus, naujų santykių tarp asmens ir visuomenės ieškojimą (psl. 102). Įdomus ir būdingas linų pramonės pavyzdys (psl. 103 - 4). Valstybės ūkio tarybos mintis neišsiskleidė, tačiau naujas viltis žadino min. E. Galvanausko rankose sutelktas „ūkio generalinis štabas", tačiau sovietinė aneksija nepriklausomiems eksperimentams greitai padarė galą (psl. 109).

Likusios trys dalys (psl. 111 - 209) sudaro tikrąjį knygos branduolį. Autorius atsideda 1939 - 40 įvykių sklaidai. Jaučia šaltinių medžiagos pagrindą. Stilius nebe toks konspektiškas. Spaudos ištraukos čia ne vien tik iliustruoja autoriaus teiginius, tai — dalis vykstančios dramos. Prieš mus pirmas stambesnis sintetinis darbas šiuo klausimu. Nestokojantis originalių minčių ir įžvalgos. Čia jauti, kad autorius stipriai stovi savo srityje. Ir skaitytojui čia nebėra ko daug piktintis ir erzintis. Jis gali ramiai išklausyti tyrimo išvadų.

Klaipėdos netekimas buvo didelis smūgis. Galima ginčytis, ar tikrai pats didžiausias, kaip teigia autorius, spręsdamas iš tautoje sukelto atoveikio (psl. 114). Manding, Vilniaus netekimas buvo daug gilesnė ir labiau negyjanti žaizda jaunosios Lietuvos valstybinaime kūne. Tiesa, kad išorinis pavojus privertė autoritetinį režimą trauktis, sudaryti koalicinę vyriausybę. Tai buvo, autoriaus žodžiais, viešojo gyvenimo akimirkos pergalė prieš politinį realizmą, jos išdava — nauji valdžios santykiai (psl. 119).

Klaipėdos netekimas sukėlė krašte pavojaus nuotaiką, norą gintis. Sukruto ginklų fondas, šauliai, karinis jaunimo auklėjimas, reikią gintis, tik nežinia nuo ko. Pavojus liko abstraktybe, konkrečiai nematomas. Koalicinės vyriausybės sudarymą tautininkai laikė smūgiu jų pastangoms sucementuoti vienalytę visuomenę (psl. 137). Pačioje tautininkų partijoje atsirado „geros valios opozicija", kuri svajojo užpildyti ligšiolinę spragą tarp autoritetizmo teorijos ir praktikos (psl. 140). Prezidentui Smetonai tautininkų partija buvo tiltas tarp aukščiausiojo autoriteto (jo paties) ir visuomenės. „Jaunaturkiai" joje norėjo matyti valdžios šaltinį. Jie norėjo nuosekliai įgyvendinti Smetonos idėjas, užgriauti prarają tarp teorijos ir praktikos. Su tos prarajos užgriovimu — pastebi autorius — būtų ir laisvė dingusi (psl. 142). Čia autorius atsiskleidžia kaip subtilus tautininkų kritikas visai priešingai pradžioje sudarytam įspūdžiui.

Klaipėdos netekimo sukeltas susijaudinimas buvo tik „visuomeninio psichozo" vaisius. Tuo tarpu Vilniaus atgavimas veikė liūliuojančiai, nors pavojus jau buvo realus. Spauda nenorėjo matyti jokių blogų kėslų Maskvoje, skelbė su pasitikėjimu, kad Lietuvos ateitis jos pačios rankose (psl. 155). Autoriaus tendencija prasikiša, siejant Vilniaus „atlietuvinimo" pertempimus su prof. Maceinos ir „katalikų" nacionalizmu (psl. 162 - 3).

Su Merkio kabinetu tautininkai vėl mėgino atgauti savo pirmykštį vaidmenį. Atsistatydinusį gen. Raštikį prez. Smetona pavadino bolševiku ir jo vieton paskyrė gen. Vitkauską, kuris, autoriaus šmaikščiu pasakymu, „irgi vėliau vadinosi bolševiku" (psl. 170). Premjeras Merkys, net prasidėjus birželio krizei, nesuprato Maskvos priekabių reikšmės (psl. 179).

Lemiamu metu vyriausybė pasirodė suskilusi. Premjero pavaduotojas Bizauskas norėjo besąlygiškai patenkinti sovietų reikalavimus, nes tikėjo jų pažadais ir tarpukario santykių iliuzijomis. Prez. Smetona buvo už simbolinį pasipriešinimą, bet keista, kad nemėgino pasinaudoti savo autoritetu, kuriam visą laiką reikalavęs pilnai paklusti. Gaila, kad autorius nesustoja ties šiuo svarbiu momentu, kuris parodo įdomų autoritetinio režimo bruožą, lemiamą valandą ne „tautos vadas", bet paprasta vyriausybės dauguma, dargi nedalyvaujant įtakingiems užsienio, vidaus ir finansų ministrams (psl. 184), padarė sprendimą. Tokiu būdu visas tas „fašizmas" pasirodė tikrai popierinis. Autorius pagrįstai primena vyriausybės žmonių nenuoseklumą — nesipriešinti, nežiūrint iškilmingų žodžių.

Kodėl taip įvyko, dr. Sabaliūnas šalia karinių sumetimų iškelia dvi pagrindines priežastis: 1) vyriausybės dauguma ir partijų lyderiai manė, kad Maskva neketina visiškai sunaikinti Lietuvos nepriklausomybės ir 2) krizės metu patys lietuviai buvo smarkiai susiskaldę. Kasdieninėn kalbon išvertus, neapsakomas naivumas pirmuoju atveju ir ironiškas tautininkų siektosios vienybės galas. Tai įdomūs ir drąsūs teiginiai, prie kurių teks dar ne vienam tyrinėtojui sugrįžti. Autoriaus nuopelnas — aiškiai suformuluota išvada, kuri gali būti vertinga naujo darbo hipotezė. Taip pat būtų įdomu nauja šaltinių medžiaga patikrinti tvirtinimą, kad anomis didžiausio pavojaus kraštui dienomis partijų žmonės tematė progą savitarpio sąskaitoms suvesti.

Skaitant tuometinius spaudos atgarsius, atrodo, kad politiškai sąmoningi piliečiai, net dalis pačių tautininkų, gaivalingai sveikino prez. Smetonos griuvimą (psl. 185). Tautininkų valdžią sugriovė užsienio galybės įsikišimas, bet jai laidotuvių kalbas ir griežtus pasmerkimus pylė vietos žmonės (psl. 187). Argi iš tikrųjų parblokštųjų tautininkų pagiežingas puolimas buvo taip visuotinai aptemdęs vykstančios okupacijos sąmonę? O gal tai jau buvo kaip tik dalis patyrusios rankos režisuojamo scenarijaus, spaudai ir garsiakalbiams grojant tą pačią sovietinę melodiją? Ar ir čia neslypi pavojus tyrinėtojui tapti savo metodo auka? Kiek to meto spaudos vedamieji atspindi laisvą nuomonę ir kiek jie yra žodinė uždanga okupacinėms sąlygoms paslėpti? Juk toje spaudoje nieko nėra, iš ko būtų galima spręsti apie visagalinčios NKVD siautimą, pasėtą visuotinę baimę, beginklių bejėgiškumą.

Leonas Sabaliūnas

Lithuania in Crisis

NATIONALISM TO COMMUNISM,

1939 — 1940

INDIANA UNIVERSITY PRESS

6

Įdomiausia knygos dalis — išvados (psl. 210 - 216). Iš jų matyti, kad autorius įdėjo daug darbo į savo veikalą, bedirbdamas ir pats paūgėjo. Galima prileisti, kad kai kurios mintys jam pačiam į pabaigą labiau išryškėjo, todėl jas aiškiau ir lanksčiau dėsto.

Nepriklausomybės saulėlydžio šviesoje atsivėrusį reginį, jis įstato į bendrus europinio žemyno rėmus. Autoritetizmas visur kilo, Lietuva čia nesudarė išimties. Lietuviškąją autoritetinės santvarkos lytį apsprendė vidaus ir užsienio politikos raida. Dėmesio vertas autoriaus suformuluotas politinės kaitos dėsnis: „Egzistuojančios sistemos dažnai paruošia kelią jas pakeičiančioms sistemoms" (psl. 211).

Tas dėsnis pasitvirtino Lietuvos demokratiniame lūžyje. Lietuviškosios demokratijos trūkumai 1918 - 1926 palengvino autoritetizmo plėtrą 1927 - 1939. Pradedančiųjų politikų jaunatviškas nepatyrimas ir pasaulėžiūrinis griežtumas aštrino partinius skirtumus, mažino išlygų galimybes ir sukėlė politinį nepastovumą. Radikaliųjų ir konservatyviųjų jėgų nenuosaikumas pribaigė demokratiją, kuri Lietuvoje savo parlamentine lytimi tebuvo laiko mados dalykas (psl. 211).

Tautininkai pradžioje nebuvo demokratijos priešai. Jiems pirmiausia rūpėjo atsikratyti tik tos santvarkos, kuri vyravo prieš perversmą. Jeigu anuomet Europoje būtų buvusi madinga kitokia demokratijos atmaina, pabrėžianti stiprią vykdomąją valdžią, tai Kauno tautininkai — samprotauja autorius — būtų svarstę jos pritaikymą Lietuvoje. Bet šio amžiaus ketvirtoje dešimtyje auganti diktatūrinių valstybių trauka nuvedė Lietuvos tautininkus į autoritetizmą, kurio „psichologinis pagrindas buvo gimininga fašizmui" (psl. 212). Fašizmo sąvoką visuomeninių mokslų žmonės įvairiai apibūdina. Kasdieninėje kalboje — tai tiesiog plūstamasis žodis. Kaip tik dėl to būtų buvę gera išgirsti iš autoriaus, ką jis tuo terminu supranta. Dabar jis už tai bus vienų peikiamas, kitų minimas kaip autoritetas, o kai kas gal ir man pritars, kad iš tikrųjų neaišku, ką tuo reikalu dr. Sabaliūnas mano.

Bendrai vertindamas tautininkų valdymo laikotarpį, autorius sako, kad jie paliko dėmių lietuviškosios demokratijos paveiksle, bet demokratinių valstybingumo pradų neišrovė. Sukliudė užsienio grėsmė, senesniųjų tautininkų praktiškas nuosaikumas ir etika, nepaisant bombastinės iškalbos ir smarkių žodžių, kauniškis mažojo politikos pasaulio intymumas. Nors autoritetizmas vyravo, jis nebuvo absoliutus. Iš to vidaus politikos prieštaravimai, kurie ypač išryškėjo, sudarius koalicinę „vieningo darbo" vyriausybę 1939 III. Tie prieštaravimai sustiprėjo, praėjus visuomenės susijaudinimui dėl Klaipėdos (psl. 213). „Katalikų" ir liaudininkų opozicija mėgino įtaigoti visuomenę, kad tautininkai neteko jos pasitikėjimo, kreipė dėmesį į krašto ūkio sunkumus. Prez. Smetona parodė savo galią, atmesdamas griežtus pasiūlymus, kuriems ir daugelis tautininkų buvo palankūs. Atsigavę tautininkai, ūkio klausimus galvojo spręsti laisvosios rinkos pliuralistine dvasia, vengiant griežtų priemonių (psl. 214).

Paskutinėmis nepriklausomybės dienomis vidaus politinė kova pasiekė viršūnę. Netekusi vilties sudaryti demokratinę vyriausybę, opozicija tykojo progos nuversti Merkio vyriausyę. Jeigu sovietų agresija būtų buvusi neužmaskuota, tai, autoriaus manymu, vidaus kivirčas būtų liovęsis ir būtų buvę bent simboliškai pasipriešinta Raudonajai armijai (psl. 215).

Žvelgdamas iš nugalėtosios Lietuvos pozicijos, dr. Sabaliūnas mato ir pavergėjų primestoje „liaudies vyriausybėje" ankstesnės politinės krizės tąsą (psl. 216). Ir čia jis dar kartą mato savo bendrojo dėsnio patvirtinimą, jog kiekviena politinė sistema ruošia kelią savo įpėdinei. Taip tad reikia suprasti tą mįslingąją knygos antrinėje antraštėje išreikštąją užuominą nuo nacionalizmo į komunizmą. Kasdienine kalba tą patį galima taip pasakyti: Lietuva iš tautininkų valdžios perėjo į komunistų valdžią. Tai tokia akivaizdi tiesa, kad ji galėtų nebent nustebinti savo išraiškos banalybe. Tačiau giliau teoriškai nusiteikęs skaitytojas gali suabejoti taisyklės post hoc — ergo propter hoc pritaikymo galimybe. O gal ir nėra pakankamo pagrindo paprastai įvykių sekai paversti priežasties ryšiu?

7.

Čia ir būtų galima nutraukti savo pastabas, kurias pasižymėjau perskaitytosios prof. Sabaliūno knygos paraštėje. Jos man ir lieka tik paraštėje, nes niekada neatstotų tiesioginio pokalbio su autorium, su kuriuo būtų miela iš arčiau susipažinti. Mūsų asmeninis pokalbis tikriausiai būtų visai kitoks, tikiu, ir atviresnis ir gilesnis, ir gal ne toks rimtas, kaip čia išėjo. Viešumas visuomet mus įvelka į svetimų vaidmenų rūbą ir užkrečia nenaturalumu.

Baigdamas turiu atsakyti savo iškeltąjį klausimą: krizė ar kritika? Dėl to man nekyla jokių abejonių. Naujoji knyga yra žymus indėlis Lietuvos valstybinės krizei 1939 - 1940 nušviesti. Būtų klaidinga šitą veikalą skaityti, lyg tai būtų viso nepriklausomojo gyvenimo ištisinė kritika. O tai jau priklauso nuo paties skaitytojo. Jam perspėti ir scripsi quod scripsi.

JULIUS VIDZGIRIS

Leonas Sabaliūnas. *LITHUANIA IN CRISIS: Nationalism to Communism, 1939 - 1940.* 293 psl. Indiana University Press: Bloomington/London 1972 (Indiana University International Studies).